

Держава та регіони

Серія:
Економіка та підприємництво
2018 р., № 1 (100)

Науково-виробничий журнал

Голова редакційної ради: **О. В. Покатаєва**,
доктор економічних наук, доктор юридичних наук,
професор

Головний редактор:
О. І. Трохимець, доктор економічних наук, доцент

Редакційна колегія:

О. І. Амоша, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік НАН України
В. М. Бородюк, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України
Ю. Г. Лисенко, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України
Б. М. Андрушків, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України
В. Г. Бодров, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України
Ю. С. Петруня, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України
В. В. Вітлінський, доктор економічних наук, професор
О. Л. Гальцова, доктор економічних наук, професор
Л. С. Головова, доктор економічних наук, професор
В. М. Даніч, доктор економічних наук, професор
М. М. Іванов, доктор економічних наук, професор, академік АЕН України
Т. С. Клебанова, доктор економічних наук, професор
В. Л. Корінсь, доктор економічних наук, професор, академік АЕН України
Г. Ю. Кучерова, доктор економічних наук, доцент
В. І. Ляшенко, доктор економічних наук, професор
М. Г. Пивоваров, доктор економічних наук, професор
О. В. Покатаєва, доктор економічних наук, доктор юридичних наук, професор
В. М. Порожня, доктор економічних наук, професор
М. М. Радсва, доктор економічних наук, професор
В. Л. Осецький, доктор економічних наук, професор
К. С. Салига, доктор економічних наук, професор
А. Г. Семенов, доктор економічних наук, професор, академік АЕН України
Л. Н. Сергєєва, доктор економічних наук, професор
А. А. Ткач, доктор економічних наук, професор, академік АЕН України
В. В. Томарєва-Патлахова, доктор економічних наук, доцент
А. М. Турило, доктор економічних наук, професор
О. І. Черняк, доктор економічних наук, професор

Іноземні члени редакційної колегії

В. Курзєєв, доктор технічних наук, професор (Російська Федерація)
Ю. Осипов, доктор економічних наук, професор, Заслужений діяч науки Російської Федерації (Російська Федерація)
С. Пелих, доктор економічних наук, професор (Республіка Білорусь)
Ю. Сокол, доктор хабілітований, професор (Республіка Литва)
В. Фатєєв, доктор економічних наук, професор (Республіка Білорусь)

Технічний редактор: **М. В. Блохіна**
Дизайнер обкладинки: **Я. В. Зоська**

Журнал включено
до переліку фахових видань
згідно з наказом МОН
від 06.11.2014 р. № 1279

Журнал включено до міжнародної
наукометричної бази Index Copernicus
International (Республіка Польща)

Засновник:

Класичний приватний університет
Свідоцтво Державного комітету
інформаційної політики, телебачення
та радіомовлення України про державну
реєстрацію друкованого засобу
масової інформації
Серія KB № 14178-3149 ПР від 24.04.2008 р.

Видавець:

Класичний приватний університет
Свідоцтво Державного комітету
інформаційної політики, телебачення
та радіомовлення України
про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 3321 від 25.11.2008 р.

Журнал ухвалено до друку вченою радою
Класичного приватного університету
04.04.2018 р., протокол № 7

Усі права захищені. Повний або частковий передрук
і переклади дозволено лише за згодою автора
і редакції. При передрукуванні посилання на журнал
"Держава та регіони. Серія: Економіка
та підприємництво" обов'язкове.

Редакція не обов'язково поділяє думку автора
і не відповідає за фактичні помилки,
яких він припустився.

Адреса редакції:

Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70Б.
Телефон: +38 (099) 273 83 99
Електронна пошта:
editor@econom.stateandregions.zp.ua
Офіційний сайт: www.econom.stateandregions.zp.ua

Підписано до друку 30.04.2018.
Формат 60×84/8. Ризографія. Тираж 300 пр.
Замовлення № 0818/88.

Виготовлено на поліграфічній базі
Класичного приватного університету

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Духновська Л.М., Скоморохова С.Ю., Горбунова С.Є.

АНАЛІЗ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ.....4

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Македон В.В., Андрєєва Ю.В.

ПОЛЯРИЗАЦІЯ УКРАЇНИ У СФЕРІ СВІТОВОГО ТУРИЗМУ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....10

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Бочарова Ю.Г.

МОДЕЛЬ ПЕРСПЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ.....19

Дяченко Ю.А.

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
БІРЖОВОГО РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРІВ..... 27

Іванова Н.С.

ПРОГНОЗУВАННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
РЕГІОНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ..... 33

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Беренда Н.І., Ніколаєнко С.М., Тацієнко Н.В.

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА І СТРАТЕГІЯ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ.....40

Волошина С.В.

АРХІТЕКТОНІКА ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА..... 46

Копецька Ю.О.

ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ
ЦЕЛЮЛОЗНО-ПАПЕРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ.....53

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Микуланинець С.І.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ЛОГІСТИЧНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ
ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ..... 61

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Морозюк Н.В., Слюсар С.Т., Круглик С.Г.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ
МОЛОДІ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД..... 66

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Боровік Л.В.

ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ.....71

Кулікова Є.О.

РОЗВИТОК НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....79

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Артюх О.В., Дацька І.С.

ФІНАНСОВИЙ РЕЗУЛЬТАТ ДО ОПОДАТКУВАННЯ:
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ РІЗНИЦЬ.....86

Болдуєв М.В.

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНОГО СКЛАДНИКА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ВИТРАТ
ЗА ЦЕНТРАМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....92

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Дятлов Є.В.

СИСТЕМА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:
НАУКОВІ ПОГЛЯДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ.....99

Дятлова В.В., Петрик І.В.

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕКОНОМІКИ:
МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ТА ГРУПУВАННЯ РЕГІОНІВ.....106

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 338.64

Духновська Л.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту
Національного університету харчових технологій

Скоморохова С.Ю.

асистент кафедри обліку і аудиту
Національного університету харчових технологій

Горбунова С.Є.

магістрант кафедри обліку і аудиту
Національного університету харчових технологій

АНАЛІЗ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

У статті проведено аналіз необоротних активів на підприємстві харчової промисловості за 2013–2015 рр. Основою дослідження є дані офіційної статистики Держстатслужби України. Розглянуто динаміку оновлення необоротних активів на харчових підприємствах України, а також наведено результати досліджень питомої ваги основних засобів у загальній вартості необоротних активів, проаналізовано показники використання основних засобів.

Ключові слова: необоротні активи, основні засоби, підприємство, харчова промисловість.

В статье проведен анализ необоротных активов на предприятии пищевой промышленности за 2013–2015 гг. Источником исследования являются данные официальной статистики Госстатслужбы Украины. Рассмотрена динамика обновления необоротных активов на пищевых предприятиях Украины, а также приведены результаты исследования весовой доли основных средств в общей стоимости необоротных активов, проанализированы показатели использования основных средств.

Ключевые слова: необоротные активы, основные средства, предприятие, пищевая промышленность.

The status of the intangible assets on the food industry enterprises in the 2013–2015 years was investigated in the article. The basis of the investigation was the groundwork of the Economic theory and statistical data of official State Statistics Service of Ukraine. The dynamic of renewal of the non-current assets on the food industry enterprises of Ukraine was investigated, also the results of research of the proportion of the fixed assets in the total value of non-current assets were given, indicators of the usage of fixed assets were analysed.

Keywords: non-current assets, fixed assets, enterprises, food industry.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Господарська діяльність підприємств в умовах жорсткої кон-

куренції та обмеженості ресурсів спонукає до належного використання активів підприємств, до їх модернізації та оновлення, до їх ефективного використання. Необоротні активи є однією

з рушійних сил ринкової економіки, оскільки за допомогою їх існує можливість забезпечення конкурентоздатною продукцією. Даний ресурс має вплив на більшість показників діяльності підприємств, наприклад на собівартість продукції, обсяг доходу від реалізації, рентабельність виробництва, рівень витрат та прибуток, що у цілому впливає на ринкову вартість. Сьогодні спостерігається глобальне впровадження нематеріальних активів у господарську діяльність підприємств харчової промисловості. Головним завданням підприємств є отримання прибутку від реалізації продукції, виготовленої за допомогою нематеріальних активів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Методиці аналізу нематеріальних активів приділено увагу в працях таких учених-економістів, як О.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулін, І.А. Бігдан, Н.В. Тарасенко, Г.В. Савицька.

Система аналітичних показників, які відображають усі тонкощі функціонування нематеріальних активів, потребує детального дослідження у розрізі років та видів діяльності.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Головною метою цієї роботи є аналіз необоротних активів підприємств харчової промисловості вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. П(С)БО 2 «Баланс» містить таке визначення: «Оборотні активи – грошові кошти та їх еквіваленти» що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців із дати балансу». Необоротні активи – це всі активи, що не є оборотними.

Необоротні активи – це сукупність матеріально-речових і нематеріальних цінностей та об'єктів, які належать установі, забезпечують її функціонування і мають очікуваний термін корисної дії чи експлуатації понад один рік.

Необоротне майно характеризується тривалим періодом використання, тобто періодом довшого одного року. Воно є необхідним у кожному процесі виробництва.

Щодо складу необоротних матеріальних активів, то слід звернути увагу, що важливим їх складником є основні засоби (інвестиційна нерухомість, земельні ділянки, будинки та споруди, машини та обладнання та ін.), які, за дани-

ми Держкомстату, становлять більшу частину майна країни у цілому та підприємств зокрема. Однак, окрім основних засобів, до необоротних матеріальних активів належать також бібліотечні фонди, малоцінні необоротні матеріальні активи, тимчасові (нетитульні) споруди, природні ресурси, капітальні інвестиції, довгострокові біологічні активи та ін.

Якщо розглянути дані Держкомстату (табл. 1), то можна зробити висновок, що значну частку підприємств промисловості займають великі підприємства, оскільки саме вони можуть створювати конкуренту продукцію, забезпечувати ринок у повному обсязі. Малі підприємства орієнтовані більше на малий сегмент ринку, зокрема їх ринок збуту більш зосереджений поблизу їх локації. Проаналізувавши дані табл. 1, ми бачимо, що з кожним роком обсяг нематеріальних активів на підприємствах промисловості збільшується, отже, підвищуються ефективність виробництва, обсяг випущеної продукції, а також і ринок збуту. Що ж стосується харчової промисловості, то аналогічна тенденція прослідковується тут також.

Неможливо не звернути увагу на те, що масову частку необоротних активів займають основні засоби. Отже, подальше дослідження доцільно приділити саме їм.

П(С)БО 7 «Основні засоби» містить таке визначення терміну «основні засоби»: «Матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік)».

До основних засобів належать земля, будівлі, споруди, передавальне устаткування, машини та обладнання, транспортні засоби, інструмент, виробничий і господарський інвентар, доросла робоча і продуктивна худоба (крім дрібних тварин), багаторічні насадження тощо.

З кожним роком основні засоби на підприємствах мають властивість зношуватися. Для стабільної працездатності організацій слід постійно підтримувати стан необоротних активів: ремонтувати, модернізувати, ліквідовувати із заміщенням на нові. У зв'язку із цим із кожним роком вартість основних засобів у промисловості збільшується (табл. 2).

Таблиця 1

**Необоротні активи підприємств за їх розмірами
за видом економічної діяльності «Промисловість» (на кінець року, млн. грн.)**

1.	Необоротні активи – усього				У тому числі			
					основні засоби та нематеріальні активи			
					залишкова вартість			
	великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	з них мікропідприємства	великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	з них мікропідприємства
2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	
Промисловість								
2013	742275,5	229975,7	60700,7	18920,1	614481,4	172400,9	37707,7	10243,5
2014	791733,0	226242,5	50077,7	19273,9	640980,8	167122,0	33280,4	11699,7
2015	802719,4	296089,4	55357,4	20094,2	644378,8	234697,7	37654,1	11473,8
2016	878594,2	325556,0	68676,6	27693,8	692402,9	258334,9	47993,7	16173,1
виробництво харчових продуктів								
2013	31408,6	36864,1	5481,1	2709,1	21882,9	27409,0	3960,5	1759,4
2014	33887,0	44143,5	7979,5	2898,8	24427,0	29472,7	4692,9	1994,1
2015	32514,6	47894,2	8059,6	3339,7	24578,5	36302,7	5225,6	1971,6
2016	38822,8	53429,6	8107,0	3430,8	26582,7	43963,9	5531,8	2200,5

Таблиця 2

**Вартість основних засобів за видами діяльності
(у фактичних цінах на кінець року, млн. грн.)**

	2013	2014	2015
Промисловість	1 749 110	1 937 821	3 842 517
Переробна промисловість	599 980	756 277	1 656 971
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	116 776	125 745	136 201

Для більшої наочності представимо дані табл. 2 у вигляді гістограми (рис. 1). Як видно на зображенні, основні засоби на підприємствах харчової промисловості лише підтримуються у робочому стані, не модернізуються, не оновлюються. Вартість необоротних активів цієї галузі протягом трьох років залишалася фактично без змін.

Важливим фактором конкурентних переваг є управління ефективністю використання основних фондів підприємства, тобто здатність підприємства до швидкої перебудови управлінських рішень, щодо управління процесом оцінювання основних засобів підприємства. Це необхідно для підтримки інноваційної активності підприємства.

Ефект від використання необоротних активів може вплинути на: зниження витрат на виробництво, збільшення обсягів реалізації продукції та прибутку, підвищення платоспроможності та фінансової стійкості підприємства.

Оскільки необоротні активи на підприємстві існують для отримання економічних вигод від їх експлуатації, то слід періодично оновлювати матеріальну базу підприємства.

Якщо розглянути стан основних засобів на підприємствах харчової промисловості за 2013–2015 рр. (табл. 3, 4), то можна зробити висновок, що дана стаття активу балансу з кожним роком потребує все більше вкладень, що й відбулося у 2015 р. Констатувати висновок можна виходячи з вартості введених в експлуатацію основних засобів та ступеню зносу необоротних активів, який почав знижуватися наприкінці досліджуваного періоду.

Загалом за період із 2013 по 2015 р. кількість підприємств харчової промисловості зменшилася. Але це не стало приводом до зниження обсягу випущеної продукції, яка з часом лише зростала. Не в останню чергу цьому посприяло оновлення бази основних засобів, про що свідчать дані зносу (табл. 5).

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. В умовах ринку проблема ефективності виробництва є вирішальною для будь-якої галузі економіки. Для підвищення факторів розвитку підприємств слід також брати до уваги стан необоротних активів, зокрема основних засобів. Основні засоби – це матеріальні активи різного роду, що виступають

невід'ємною частиною процесу виробництва і становлять основу для створення капіталу

Отже, провівши аналіз стану необоротних активів підприємств харчової галузі, можна прослідкувати актуальну сьогодні проблему застарілої техніко-технологічної бази, що являє собою стримуючим фактором для розвитку підприємств.

Рис. 1. Вартість основних засобів за видами діяльності

Таблиця 3

Вартість уведених у дію нових основних засобів за видами діяльності
(у фактичних цінах на кінець року, млн. грн.)

	2013	2014	2015
Промисловість	67 103	51703	55930
Переробна промисловість	33723	22753	34118
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	9410	8457	14680

Таблиця 4

Ступінь зносу основних засобів за видами діяльності (відсотків)

	2013	2014	2015
Промисловість	56,90	60,30	76,90
Переробна промисловість	50,10	56,90	75,80
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	48,50	47,20	47,50

**Основні показники роботи підприємств із виробництва харчових продуктів,
напоїв та тютюнових виробів у 2013 та 2015 рр.**

	2013	2015
Кількість підприємств	6407,00	5502,00
Обсяг реалізованої промислової продукції млн. грн.	261 783,70	398 023,20
у відсотках до загального обсягу у промисловості	19,3	22,4
Основні засоби (у фактичних цінах, на кінець року), млн. грн.	116776	136201
Ступінь зносу основних засобів, відсотків	48,5	47,5

Бібліографічний список:

1. Чернелевський Л.М., Слободян Н.Г., Михайленко О.В. Аналіз діяльності підприємств та банківських установ: економічний, фінансово-інвестиційний, стратегічний. К., 2009.
2. Слободян Н.Г. Організація і методика економічного аналізу. К., 2013.
3. Бутинець Ф.Ф., Горецька Л.Л. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах: навч. посіб. Житомир: Рута, 2010.
4. Діяльність суб'єктів господарювання за 2016 рік: статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України, 2016. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Економічний аналіз діяльності промислових підприємств і об'єднань / За ред. С.І. Шкарабана, М.І. Сапачова. Тернопіль, 1995.

References:

1. Chernelevskiy L.M., Slobodyan N.G., Mihaylenko O.V. Anallz dlyalnostl pldpriEmstv ta banklvskih ustanov: ekonomlchniy, finansovo-Investitslyniy, strateglchniy. [Analysis of activity of enterprises and banking institutions: economic, financial-investment, strategic.] – K., 2009.
2. Slobodyan N.G. Organizatsiya I metodika ekonomlchnogo anallzu. [Organization and method of economic analysis.] – K., 2013 r.
3. Butinets F.F. Buhgalterskiy obllk u zarublzhnih kraYinah: navch. poslbnik [Accounting in foreign countries: tutorial] / F.F. Butinets, L.L. Goretska – Zhitomir: PP “Ruta”, 2010.
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. [State Statistics Service of Ukraine]: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Ekonomlchniy anallz dlyalnostl promislovihi pldpriEmstv I ob'Ednan [Economic analysis of the activities of industrial enterprises and associations] / za red. S.I. Shkarabana, M.I. Sapachova. – Ternopil, 1995.

Dukhnovska L.M.

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Accounting and Audit,
National University of Food Technologies

Skomorokhova S.Yu.

Assistant Lecturer at Department of Accounting and Audit,
National University of Food Technologies

Horbunova S.Ye.

Graduate Student of Department of Accounting and Audit,
National University of Food Technologies

ANALYSIS OF NONCURRENT ASSETS OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISES

The purpose of the investigation is an analysis of the status of non-current assets of food industry enterprises of Ukraine, which will become the basis for further research of the problem of competitiveness of economic entities in a market environment. The status of fixed assets on the basis of official State Statistics Service of Ukraine was given in the article. The dynamics of industry development, in particular, the processing industry, was investigated. After analysing the data, it is impossible to ignore the fact that the most part of non-current assets is fixed. Thereby, fixed assets were appropriate to focus on the research. The period that has been taken as a basis is 2013–2015 years. In those years, the main attention was paid to the development of fixed assets. As non-current assets exist at the enterprise for the purpose of acquiring economic benefits from their operation, it is necessary to periodically update the material base of the enterprise. This already happened in the 2015 year. The fact of update the material base contributed to the growth of manufactured products with a decrease in the number of food companies in 2016. In conditions of market economy, the problem of production efficiency is crucial for any branch of the economy. For the factors growth of enterprise development, the state of the non-current assets should be taken into consideration, especially tangible assets. Fixed assets are a company's tangible, non-current assets that are used in its business operations and form the basis for the creation of capital. After analysing the state of fixed assets of food industry enterprises, we can observe the problem of the outdated technical and technological base, which constitutes a deterrent fact for the development of enterprises.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.9.012

Македон В.В.

кандидат економічних наук, доцент
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара

Андрєєва Ю.В.

магістр
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара

ПОЛЯРИЗАЦІЯ УКРАЇНИ У СФЕРІ СВІТОВОГО ТУРИЗМУ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглянуто сучасний стан міжнародного туристичного ринку, визначено статистичні показники динаміки та зрушень туристичних потоків. Досліджено поточне місце України у сфері міжнародного туризму та надано оцінку туристичній привабливості країни з погляду світових туристичних потоків. Проведено аналіз в'їзного і виїзного потоків, який дав змогу сформувати перспективні шляхи розвитку туристичної галузі України.

Ключові слова: міжнародний туризм, туристичні потоки, потенціал галузі, громадяни країни, дохід від туризму, туристична інфраструктура.

В статье рассмотрено современное состояние международного туристического рынка, определены статистические показатели динамики и сдвигов туристических потоков. Исследовано текущее место Украины в сфере международного туризма и предоставлена оценка туристической привлекательности страны с точки зрения мировых туристических потоков. Проведен анализ въездного и выездного потоков, который позволил сформировать перспективные пути развития туристической отрасли Украины.

Ключевые слова: международный туризм, туристические потоки, потенциал отрасли, граждане страны, доход от туризма, туристическая инфраструктура.

The article examines the current state of the international tourism market, determines the statistical indicators of the dynamics and shifts in tourist flows. The current place of Ukraine in the sphere of international tourism is investigated and the estimation of the tourist attractiveness of Ukraine from the point of view of world tourist flows is given. The analysis of the inbound and outbound flows, which allowed to form perspective ways of development of the tourist industry of Ukraine, was carried out.

Keywords: international tourism, tourist flows, industry potential, citizens of the country, income from tourism, tourist infrastructure.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В останні два десятиліття ХХ ст. динамічно розвиваються нові форми міжнародних економічних відносин і передусім ринок послуг. Однією з форм міжнародної торгівлі

послугами, що найдинамічніше розвивається, є міжнародний туризм. За даними Всесвітньої туристичної організації, на міжнародний туризм припадає 11% світового ВВП, 6% світового експорту, кожне 10-е робоче місце також пов'язане із цим сектором послуг. До кінця ХХ ст. пере-

сування людей у туристичних цілях охопило всі країни світу, громадяни України також активно долучилися до процесу освоєння раніше закритих для них зарубіжних країн. Проте, незважаючи на очевидне серйозне значення туризму (у тому числі й міжнародного) як одного з важливих секторів економіки, в Україні йому не приділяється належна увага. Водночас міжнародний туризм не просто розвивається й якісно змінюється сам по собі – він усе більш активно і органічно взаємодіє з іншими формами системи сучасних міжнародних економічних відносин починаючи з міжнародної торгівлі товарами і закінчуючи міжнародним інформаційним обміном. Ці обставини й зумовили вибір теми наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Дослідження світового туризму як виду економічної діяльності, що динамічно розвивається, відображено в роботах таких науковців, як І. Ангелко, І. Буценко, А. Ілляшенко, А. Парфіненко. Але, незважаючи на все різноманіття наукового матеріалу і активне розроблення, у вітчизняних умовах можуть використовуватися лише в невеликому обсязі, оскільки, природно, не враховують специфіку сучасного етапу розвитку міжнародного туризму України.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є оцінка сучасного стану та виявлення основних перспективних шляхів участі України у сфері міжнародного туризму та бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих науко-

вих результатів. Ступінь розвитку міжнародного туризму залежить від впливу численних економічних і соціальних факторів, а саме зростання доходів населення, вдосконалення туристських формальностей, що прямо впливає на обсяги туристичних потоків і популярність країни серед туристів. За даними Барометра міжнародного туризму (UNWTO (ЮНВТО)), число міжнародних туристських в'їздів у 2017 р. у всьому світі зросло на 7% (табл. 1).

Барометр міжнародного туризму ЮНВТО являє собою щорічне видання стану та динаміки світового туризму, де дається ретроспективна оцінка туристичної діяльності різних регіонів світу, а також перспективи розвитку, прогнозні оцінки. Міжнародні прибуття (овернайт-відвідувачів) досягли в 2017 р. 1 322 млн. туристів, що на 83 млн. більше, ніж у 2016 р., або збільшення на 6,7%. У 2016 р. було на 46 млн. більше, ніж у 2015 р., або збільшення на 3,9%. Ця динаміка починаючи з 2010 р. значно випереджає стійкі тенденції зростання сектору на 4% на рік і більше, ставши, таким чином, найвищим показником за останні сім років [1].

У 2017 р. найбільш популярними серед туристів напрямками були: Європа, де туристичні прибуття становили 671,1 млн. (зростання показника порівняно з минулим роком на 8,4%, тобто на 51,8 млн. осіб), Азіатсько-Тихоокеанський регіон – 305,8 млн. (зростання також 5,8%), а також Північна і Південна Америка – 206,6 млн. (приріст на 2,9%, тобто на 5,8 млн. осіб). Європа зайняла лідируючі позиції за абсолютним і відносним показниками через ослаблення євро по відношенню до американського долара і до інших основних

Таблиця 1

Міжнародні туристські прибуття, млн. осіб [1]

	Рік						Структура 2017, %	Відносне відхилення, %	
	2000	2005	2010	2015	2016	2017		2016/2015	2017/2016
Світ	680	809	952	1193	1239	1322	100	3,9	6,7
Розвинуті економіки	430	469	515	654	686	700	54,8	4,8	5,7
Зростаючі економіки	250	340	437	539	553	622	45,2	2,7	7,9
з розбивкою по деяких регіонах									
Європа	392,9	452,7	487,5	604,9	619,3	671,1	50,8	2,4	8,4
Азіатсько-Тихоокеанський регіон	110,4	154,1	208,2	284	305,8	323,7	24,5	7,7	5,8
Північна та Південна Америка	128,2	133,3	150,4	193,7	200,8	206,6	15,6	3,7	2,9

валют. Якщо порівнювати 2016 р. із 2015 р., то даний рейтинг не змінився: найбільш часто відвідуваним регіоном також була Європа – 619,3 млн. в'їздів (приріст на 14,4 млн. осіб порівняно з попереднім роком), на європейські країни припадає більше половини міжнародних туристів, далі слідує Азіатсько-Тихоокеанський регіон – 305,8 млн. (зростання на 21,8 млн. осіб) і Американський континент – 200,8 млн. (у 2015 р. візитів іноземних туристів було більше на 7,1 млн.) [2].

Географічне положення багатьох країн є основоположною ланкою у сфері розвитку туризму цих країн. Положення України є досить вигідним, бо вона розміщена саме у Центральній Європі. Територіям України властивий помірно-континентальний клімат. Такий клімат приваблює багатьох людей, наприклад тих, хто живе на півдні й утомився від жаркого сонця, а також і тих, хто приїжджає з холодної півночі. Але є те, що заважає розвитку галузі туризму в Україні. Передусім це нерозвинена інфраструктурна база країни, а також недоліки правового регулювання галузі [3, с. 111].

Недостатній рівень розвитку туристичної інфраструктури в Україні призводить до того, що туризм розвивається з переважною орієнтацією на виїзд, що не сприяє підвищенню ролі туризму для економіки країни, розвитку наявних рекреаційних зон, призводить до відтоку валюти з країни, погіршує співвідношення між в'їзними і виїзними туристами (табл. 2).

Виїзний туристичний потік у 2017 р. порівняно з 2000 р. виріс на 97%, щорічно збільшуючись, окрім 2008, 2009, 2012 та 2014 рр. За той же період в'їзний туристичний потік показав стрімке зростання, збільшившись за цей період більш ніж удвічі, тобто на 221,3%. При

цьому чисельність громадян України, які виїжджали за кордон, відновилася швидше, вже до 2010 р. вона практично досягла докризового рівня. Одна з причин – збільшення після кризи можливостей працевлаштування громадян України за кордоном. Тоді як чисельність іноземних громадян, які в'їхали в Україну, майже зрівнялася з докризовим роком тільки в 2012 р., у роки відносної стабілізації (2010–2013 рр.) чисельність виїжджаючих громадян України зросла на 38,3%, а чисельність в'їзних – тільки на 16,4%. У складі виїжджаючих громадян України частка туристів у 2000 р. становила лише 2,1%. Протягом усього досліджуваного періоду їх найбільшу питому вагу було зареєстровано тільки в 2013 р. – 10,6% [4]. Слід підкреслити, що фінансова і військово-політична криза, пов'язана з російською агресією, майже не вплинула на число тих, хто виїжджав за кордон. Але кількість подорожей із метою туризму скоротилася майже вдвічі. У цих умовах удвічі знизилася й чисельність іноземців, які в'їхали в Україну.

Важливу закономірність дає змогу виявити співвідношення між виїзними і в'їзними громадянами. У міру зростання економіки України, стабілізації становища, невисоких темпів інфляції, підвищення реальних доходів населення поліпшувалися можливості громадян, пов'язані з виїздом за кордон. Ці ж фактори сприяли зростанню в'їзду іноземних громадян в Україну з різними цілями: туристичними, екскурсійними, особистими, медичними, паломництвом, спільна діяльність та ін. У результаті стрімко зростала чисельність в'їзних громадян, а співвідношення між виїзними і в'їзними скоротилося від 2,09 в 2000 р. до 0,61 в 2008 р. Після почало щороку зростати і в 2017 р. досягло 1,86. У 2014 р. окупація Росією Криму, вій-

Таблиця 2

Туристичні потоки України, тис. осіб [4]

Рік	Кількість громадян України, які виїжджали за кордон, усього	Кількість іноземців, які відвідали Україну, всього	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагенціями, всього	У тому числі		
				іноземні туристи	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні туристи
2000	13422,32	6430,94	2013,99	377,87	285,35	1350,77
2005	16453,72	17630,76	1825,65	326,39	566,94	932,32
2010	17180,03	21203,32	2280,75	335,83	1295,62	649,30
2015	23141,65	12428,28	2019,57	15,16	1647,39	357,02
2016	24668,20	13333,09	2549,60	35,07	2060,97	453,56
2017	26437,41	14229,61	2806,43	39,60	2289,85	476,97

Таблиця 3

**Виїзд громадян України за кордон за країнами,
до яких вони найчастіше виїжджали, осіб, 2017 р. [5]**

	Кількість громадян України, які виїжджали за кордон	Із них із метою поїздки		
		службова поїздка	організований туризм	приватна поїздка
Усього	26 437 413	97 271	120 887	26 219 255
у тому числі до країн				
Польща	9 990 978	1 789	5 059	9 984 130
Російська Федерація	4 376 423	28 177	1 257	4 346 989
Угорщина	3 118 758	–	–	3 118 758
Молдова	1 680 353	1 554	138	1 678 661
Білорусь	1 186 466	42 868	12 656	1 130 942
Туреччина	1 185 051	7 459	29 495	1 148 097
Румунія	1 045 424	3 475	5 439	1 036 510
Словаччина	854 657	–	–	854 657
Єгипет	733 597	375	14 810	718 412
Німеччина	344 150	195	4 827	339 128
Італія	173 573	6	–	173 567
Об'єднані Арабські Емірати	166 586	214	8 135	158 237
Ізраїль	155 074	254	5 710	149 110
Австрія	115 406	217	5 174	110 015
Нідерланди	114 374	–	–	114 374
Іспанія	112 982	–	–	112 982
Грузія	111 981	1 573	1 707	108 701
Франція	106 697	–	–	106 697

ськові дії на Сході України призвели до різкого падіння чисельності іноземних громадян, які відвідали Україну. У географічному аспекті в 2017 р. з 26 437 тис. осіб найбільше громадян України виїжджало в Польщу – 37,7%; у РФ – 16,5%; в Угорщину – 11,8%; у Молдову – 6,4% і Білорусь – 4,5% [5] (табл. 3).

За кордон українці виїжджали значно частіше, ніж іноземні туристи в відвідували Україну. З приватними цілями наші співвітчизники найбільш часто відвідували Польщу (близько 9 984,1 тис. поїздок на рік), Російську Федерацію (близько 4 347 тис. поїздок на рік) та Угорщину (близько 3 118,8 тис. поїздок на рік). Варто відзначити, що в Угорщину українці приїздили виключно з приватними цілями. Практично така ж ситуація й зі Словаччиною, але кількість поїздок з приватними цілями менше 1 000 тис. на рік. В інші країни основною метою виїзду був сам туризм. Найчастіше із цією метою українські туристи приїжджали до Туреччини (29 495 поїздок на рік), Єгипту (трохи менше ніж 15 тис. поїздок на рік) і Білорусі (менше 1 400 тис. поїздок). В інші країни кількість таких поїздок менше 1 000 тис. на рік. Зі службовими цілями українці їздили набагато рідше, ніж іноземні громадяни

до нас (97 271 поїздок на рік у такі країни, як Російська Федерація, Білорусь, Туреччина, Румунія та ін.) [5].

Що стосується в'їзного туризму в Україні, то тут також відзначається зростання: всього нашу країну в 2017 р. відвідало 14,2 млн. іноземних туристів (збільшення на 6,7% порівняно з 2016 р.). Більше всього в Україну приїжджали гостити з Молдови (4,4 млн. осіб, що більше на 3,3%, ніж у 2016 р.) (табл. 4).

Потім найчастіше відвідували України з Республіки Білорусь – 2,7 млн. в'їздів, Російської Федерації (1,5 млн.), Польщі (1,1 млн.) та Угорщини (1,1 млн.). Україну відвідують переважно з приватними цілями (96,6%) (рис. 1).

Незначна частина громадян, які відвідують Україну з метою культурного та спортивного обміну, релігійних та інших причин – 2,9%.

Отже, нестабільні і кризові періоди більшою мірою впливають на в'їзні туристичні потоки, обмежуючи чисельність іноземних громадян для відвідування України. У стабільні роки потоки в'їзних і виїзних громадян за чисельністю зближуються.

В умовах глобалізації міжнародний туризм став одним із найбільш високоприбуткових

Таблиця 4

В'їзд іноземних громадян в Україну за країнами, з яких вони прибули, осіб, 2017 р. [6]

	Кількість іноземних громадян, які в'їхали в Україну	Із них за метою поїздки							культурний та спортивний обмін, релігійна, інша
		службова, ділова, дипломатична	туризм	приватна	навчання	працевлаштування	імміграція (постійне місце проживання)		
Усього	14 229 642	88 976	38 958	13 741 653	4 521	2 640	4 027	348 867	
у тому числі з країн									
Молдова	4 435 664	653	169	4 433 750	39	2	209	842	
Білорусь	2 727 645	66 553	17 095	2 642 256	25	10	19	1 687	
Російська Федерація	1 464 764	7 064	4 830	1 413 328	3 474	2 152	2 776	31 140	
Польща	1 144 249	305	207	1 143 070	175	–	56	436	
Угорщина	1 119 446	19	24	917 824	–	–	–	201 579	
Румунія	791 116	125	308	693 135	–	–	1	97 547	
Словаччина	366 249	13	5	365 448	3	1	–	779	
Туреччина	270 695	5 161	7 414	257 450	18	276	239	137	
Ізраїль	261 486	997	2 770	257 083	6	–	26	604	
Німеччина	209 447	100	1 419	206 213	11	–	14	1 690	
США	153 778	68	695	152 393	72	–	12	538	
Азербайджан	96 031	40	102	94 948	20	33	75	813	
Італія	84 638	103	223	83 071	2	–	10	1 229	
Велика Британія	78 603	70	269	78 129	1	–	2	132	
Литва	75 622	961	120	74 351	3	2	106	79	
Чехія	67 680	28	17	66 471	–	–	–	1 164	
Франція	61 000	16	106	60 667	1	–	9	201	
Грузія	49 205	266	49	48 732	26	2	9	121	
Болгарія	41 738	515	99	40 962	–	–	4	158	
Казахстан	41 227	176	75	40 708	14	14	47	193	

секторів світової економіки, набув глобально-го характеру і справляє істотний вплив на національну економіку багатьох країн світу. Крім того, туризм – це потужна світова індустрія, що утворює до 10% світового валового продукту, найважливіша експортна індустрія, сфера великих інвестицій, залучає мільйони працівників різних професій і кваліфікацій [7, с. 103]. Міжнародний туризм як сфера економічної та підприємницької діяльності, торгівлі та обмінів, інформаційної та міжкультурної комуніка-

ції – це сфера, де виразно проявляються специфічність і масштабність сучасних процесів і тенденцій глобалізації. Динаміку доходів країн-лідерів від міжнародного туризму та України наведено в табл. 5.

Аналізуючи динаміку доходів країн-лідерів та України від міжнародного туризму з 2005 по 2016 р., можна виділити таке (табл. 5):

– сумарна частка країн-лідерів за доходами від міжнародного туризму стійка, має поступове збільшення;

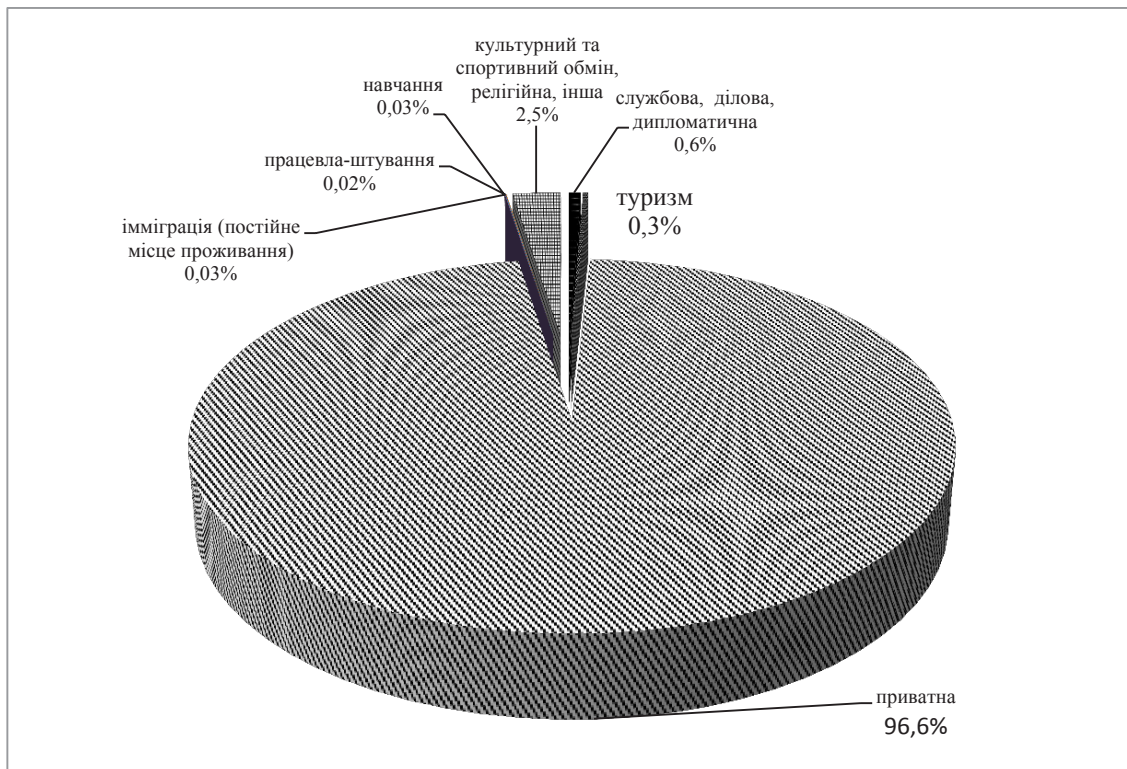

Рис. 1. Питова вага в'їзду іноземних громадян в Україну за цілями, з якими вони прибули, 2017 р. [3]

Таблиця 5

Доходи від міжнародного туризму, 2005–2016 рр., млрд. дол. США [8]

Країна	Рік				
	2005 р.	2010 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Світ загалом	704	967	1260	1202	1225
США	101,5	137,0	191,9,5	205,4	205,9
Іспанія	49,7	54,6	65,1	56,6	60,5
Таїланд	9,6	20,1	38,4	44,9	48,8
Китай	29,3	45,8	44,0	45,0	44,4
Франція	44,0	47,0	58,1	44,9	42,5
Великобританія	32,1	34,9	50,0	45,5	41,5
Італія	35,4	38,8	45,5	39,4	40,2
Німеччина	29,2	34,7	43,3	36,9	37,4
Австралія	18,4	32,6	35,9	34,2	37,0
Україна	3,1	3,8	1,6	1,1	1,1

- стабільно збільшується частка участі Таїланду з 2005 по 2016 р. – більше ніж у п'ять разів;
- основним лідером за доходами від міжнародного туризму протягом представленого періоду є США;
- у 2016 р. після США друге місце по доходах від міжнародного туризму займає Іспанія, третє – Таїланд;
- негативна динаміка за доходами спостерігається у Великобританії (скорочення у 2016 р. на 4%) та Німеччині (на 2,4%);
- в Україні в 2016 р. доходи скоротилися 2,7% порівняно з 2010 р.

Міжнародний туризм розглядається як джерело доходів бюджетів усіх рівнів, засіб збільшення зайнятості та якості життя народонаселення, спосіб зміцнення здоров'я, база для становлення соціокультурного середовища. У зв'язку із цим урядом України був розроблений комплекс нормативно-правових документів, що регулюють туристську діяльність [9; 10].

Основними стратегічними цілями розвитку сфери туризму та курортів з урахуванням сучасного стану і тенденцій розвитку України на період до 2026 р. мають стати такі:

1. Положення України є досить вигідним, бо вона розміщена саме у Центральній Європі. Територіям України властивий помірно-континентальний клімат. Такий клімат приваблює багатьох людей, наприклад тих, хто живе на півдні й втомився від жаркого сонця, а також і тих, хто приїжджає з холодної півночі. Але є те, що заважає розвитку галузі туризму в Україні. Передусім це нерозвинена інфраструктурна база країни, а також недоліки правового регулювання галузі.

2. Повне та ефективне використання туристичних благ України, таких як природні та рекреаційні особливості Західної України, використання курортних приморських територій, а також технологічно розвинений міський туризм в інших містах країни й приміський відпочинок із національним колоритом.

3. Поліпшення технічної бази шляхом залучення інвестицій у галузь. Це дає змогу підвищити якість інфраструктури курортів та рекреаційних територій.

4. Поліпшення доступності інформації про туристичні продукти. Запровадження ярмарок та фестивалів для інформування та зацікавлення споживачів.

5. Оптимізація організаційно-економічної структури, яке дає змогу забезпечити відповідність ціни та якості туристичних послуг.

6. Підготовка кваліфікованих спеціалістів туристичної діяльності, перепідготовка та курси підвищення кваліфікації.

Для максимізації доходів від туристичної індустрії до бюджету країни державі необхідно безперервно вкладати кошти в розвиток рекреаційних ділянок і об'єктів відпочинку, проводити оцінку їх потенціалу, впроваджувати програми підтримки турбізнесу, а також створювати проекти інфраструктури курортних регіонів і популярних туристичних центрів, приділяючи належну увагу рекламі й інформаційному забезпеченню туризму.

Таким чином, стає очевидним, що міжнародний туризм має значний потенціал як інструмент економічного розвитку для України. Вдосконалення індустрії міжнародного туризму стає вагомим фактором у ситуації, коли валютні надходження зменшуються за зниження курсу гривні і цін на основні експортні товари, а подорож до України для іноземних туристів стає економічно вигідною.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, підтримка і розширення туристичного ринку відкриває для країни широкі перспективи виходу на світовий ринок індустрії гостинності, а в умовах геополітичних трансформацій, збереження позицій на ринку міжнародних туристичних послуг і збільшення темпів розвитку міжнародного туризму стає пріоритетним завданням.

Туристична галузь стрімко розвивається у всьому світі. Кількість туристів зростає, відповідно, збільшується й різноманітність туристичних напрямків. Абсолютним лідером у галузі туризму на сучасному етапі є Європа. Азіатсько-Тихоокеанський регіон хоча і показує останнім часом зростання у галузі, але значно відстає і характеризується нерівномірним розподілом туристичних потоків за різними напрямками відвідування. Туристична галузь в Україні є достатньо перспективною передусім через високу забезпеченість регіону туристичними ресурсами, але на даному етапі галузь туризму тільки починає розвиватися, тому країна не має можливості скласти конкуренцію державам із розвинутою туристичною галуззю. Формування туристично-рекреаційного простору України є головним завданням сьогодення, а також розроблення нового туристичного продукту, враховуючи особливості країни, який стане конкурентоспроможним на світовому туристичному ринку.

Бібліографічний список:

1. UNWTO World Tourism Barometer – Advance Release January 2017. URL: http://www.mf.rmat.ru/wyswyg/file/2018%20news/UNWTO_Barom18_01_January_Statistical_Annex_ru.pdf.
2. Туристичні потоки (2000–2017 pp.). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Ілляшенко А.Х. Інструменти здійснення регуляторної політики в галузі туризму. Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво». 2015. № 1. С. 110–113.
4. Міжнародний туризм. URL: <http://wikipedia.org>.
5. Виїзд громадян України за кордон за країнами, до яких вони виїжджали, у 2017 році. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. В'їзд іноземних громадян в Україну за країнами, з яких вони прибули, у 2014 році. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Буценко И.Н., Кулакова Д.С. Международный туристический рынок: динамика развития и основные участники. Экономические исследования и разработки. 2017. № 1. С. 98–105.
8. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації. URL: <http://unwto.org>.
9. Ангелко І. Сучасний стан та перспективи розвитку туристичної галузі в Україні. Український соціум. 2017. № 2(49). С. 71–79.
10. Парфіненко А. Міжнародний туризм в Україні: геополітичні аспекти глобального явища. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2015. Вип. 126. Ч. 1. С. 12–23.

References:

1. UNWTO World Tourism Barometer – Advance Release January 2017. available at: http://www.mf.rmat.ru/wyswyg/file/2018%20news/UNWTO_Barom18_01_January_Statistical_Annex_ru.pdf.
2. Tourism flows (2000-2017 years). available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Ilyashenko A.H. (2015), "Tools for the implementation of regulatory policy in the field of tourism", Derzhava ta rehiony. Ser. "Ekonomika ta pidpryemnytstvo", no. 1., pp. 110-113.
4. International tourism. available at: <http://wikipedia.org>
5. Vyizd hromadian Ukrainy za kordon za krainamy, do yakykh vony vyizhdzhaly, u 2017 rotsi. available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. V'izdinozemnykh hromadian v Ukrainu za krainamy, z yakykh vony prybyly, u 2014 rotsi. available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Butsenko Y.N., Kulakova D.S. (2017), "International tourism market: development dynamics and main participants", Economic research and development, no.1, pp. 98–105.
8. Ofitsiynyi sait vsesvitnoi turystychnoi orhanizatsii. available at: <http://unwto.org>
9. Anhelko I. (2017), "Current state and prospects of tourism industry development in Ukraine", Ukrainian SOCIETY, no. 2 (49), pp. 71–79.
10. Parfinenko A. (2015), "International tourism in Ukraine: geopolitical aspects of the global phenomenon", Actual problems of international relations, Vol. 126, Part. 1, pp. 12–23.

Makedon V.V.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Department of International Economy and World Finance,
Oles Honchar Dnipro National University

Andrieieva Yu.V.

Graduate Student,
Department of International Economy and World Finance,
Oles Honchar Dnipro National University

UKRAINE'S POLARIZATION IN THE WORLD TOURISM SPHERE: REALITY AND PERSPECTIVES

International tourism has acquired a global character and significantly affects the economic, social, political and cultural spheres of many countries of the world. The importance of international tourism as a factor in strengthening peace and international understanding is very important.

Modern international tourism is one of the largest, highly profitable, and most dynamically developing branches of the world economy. International tourism is the third most profitable branch of the world economy, which is slightly inferior only to the oil-producing industry and the automobile industry.

International tourism is characterized by uneven growth rates, as well as by territorial selectivity, which is manifested in the different influence of international tourism on the economies of countries of the world and regions within countries. For a number of countries, especially developing small island countries, the tourist industry has become the main industry or at least the main source of foreign exchange. Meanwhile, the issues of territorial differences in the impact of international tourism on the economies of the world are currently poorly understood and covered in the scientific literature. The limited information, superficial reliability and incomparability of statistical data, as well as the insufficiently developed methods for studying the territorial differentiation of the level of tourism development, made it difficult for a long time to study the impact of international tourism on the economies of the world and Ukraine. Only by the mid-1990s, as a result of the rapid development of international tourism, a strong research and statistical base for international tourism was established and methods were developed to allow for a comprehensive socio-economic analysis of the world tourism sector. In this connection, it seems expedient to investigate the problems of territorial differentiation of the influence of international tourism on the national economy on the basis of new methods for assessing the economic significance of international tourism and taking into account current trends in its development.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 346:001.895

Бочарова Ю.Г.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки та туризму
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

МОДЕЛЬ ПЕРСПЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ

У статті досліджено сучасний стан інноваційної інфраструктури України. Визначено ключові особливості розвитку її базових елементів: виробничо-технологічного, експертно-консалтингового, інвестиційно-фінансового, кадрового, інформаційного і збутового. Запропоновано механізм удосконалення управління інноваційною інфраструктурою держави через модель делегування повноважень Центру координації інноваційного розвитку. Представлено основні етапи формування національної інноваційної системи. Обґрунтовано ефективність розробленої моделі.

Ключові слова: національна інноваційна система, інноваційна інфраструктура, блоки інноваційної інфраструктури, Центр координації інноваційного розвитку, технопарк.

В статье исследовано современное состояние инновационной инфраструктуры Украины. Определены ключевые особенности развития ее базовых элементов: производственно-технологического, экспертно-консалтингового, инвестиционно-финансового, кадрового, информационного и сбытового. Предложен механизм совершенствования управления инновационной инфраструктурой государства через модель делегирования полномочий Центра координации инновационного развития. Представлены основные этапы формирования национальной инновационной системы. Обоснована эффективность разработанной модели.

Ключевые слова: национальная инновационная система, инновационная инфраструктура, блоки инновационной инфраструктуры, Центр координации инновационного развития, технопарк.

The article analyzes the current state of the Ukraine innovative infrastructure. The key features of development of its basic elements are determined: industrial-technological, expert-consulting, investment-financial, personnel, information and marketing. A mechanism for improving the innovation infrastructure management of the state through delegating the authority of the Center for the Coordination of Innovative Development model is proposed. The main stages of the formation of the national innovation system are presented. The efficiency of the developed model is substantiated.

Keywords: national innovation system, innovative infrastructure, blocks of innovation infrastructure, Innovation Development Coordination Center, Technopark.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Процеси світової глобалізації та інтеграції актуалізують питання пошуку власного місця української економіки в новій соціально-економічній системі, де розвиваються

ся кризові процеси, які доводять необхідність інноваційного розвитку національної економіки як стратегічного чинника її конкурентоспроможності та безпеки.

Досвід зарубіжних держав, що раніше визначили пріоритетність переходу до інноваційно-

орієнтованої економіки як стратегічного напрямку свого розвитку, показує чіткий взаємозв'язок між рівнем розвитку інноваційної інфраструктури та швидкістю освоєння інновацій, тоді як нерозвиненість зв'язків між основними учасниками інноваційної діяльності та відсутність дієвих механізмів комерціалізації результатів наукової думки залишаються основними перешкодами на шляху побудови конкурентоспроможної інноваційної системи, що зумовлює актуальність питань розвитку механізму управління інноваційною інфраструктурою української економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. У зарубіжній і вітчизняній літературі існує безліч робіт, присвячених дослідженню різних аспектів інноваційної діяльності. Авторами основних методологічних робіт у галузі національних інноваційних систем є Е. Арнольд, Б. Карлсон, Б.-А. Лундвалл, А. Маршалл, С. Меткалф, Р. Нельсон, Дж. Ніюзі, К. Павітт, П. Патель, А. Саскеніан, А. Тосі, Дж. Фагерберг, К. Фріман, К. Шосер, Дж. Холбрук, Ч. Едкуйст та інші дослідники.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Разом із тим комплексне вивчення питання ефективності інфраструктури інноваційної діяльності в Україні не отримало досить широкого розвитку в працях вітчизняних і зарубіжних учених, що зумовлює необхідність застосування системного підходу до розвитку механізму управління інноваційною інфраструктурою.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою дослідження є розроблення практичних рекомендацій щодо розвитку механізму управління інноваційною інфраструктурою України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На сучасному етапі розвитку української економіки, особливо в умовах кризи, кожній економічній підсистемі важливо не механічне нарощування обсягів продукції, а концентрація й активізація кадрового, фінансового та інноваційного потенціалу, закріплення прав на інтелектуальну власність, що зумовить розвиток інноваційної економіки на базі національної інноваційної системи, подальша інтеграція якої призведе до зростання національної конкурентоспроможності та розвитку інноваційності економіки. Особливої важливості набуває питання розвитку механізму управління іннова-

ційною інфраструктурою і системи управління інноваційним потенціалом, однією з ключових функцій якої поряд з обґрунтуванням і прийняттям рішення про підтримування проектних ініціатив стане розвиток взаємодії всередині інфраструктурної системи та її участі в активізації кооперації учасників інноваційної діяльності. Огляд наявних у країні об'єктів інноваційної інфраструктури дав змогу визначити їх основні функції, які виконуються або декларуються, що виконуються (рис. 1), що під час проектування інноваційної інфраструктури дасть змогу врахувати всі особливості її елементів.

Найменш розвиненим є виробничо-технологічний блок, що підтверджує рис. 2. Велика частина елементів інноваційної інфраструктури знаходиться у стадії формування або розвитку, не демонструючи на цьому етапі значних результатів. Однак недостатній розвиток виробничо-технологічного блоку для

України, в основу інноваційного розвитку якого покладено кластерний підхід до організації економіки, базою якої є сектори високотехнологічної обробної промисловості, є значним бар'єром для розвитку.

Вузівські технопарки, представлені в країні, можуть сприяти розвитку інноваційного потенціалу конкретних інституцій, однак такий вид організації в силу обмеженості ресурсів і кола завдань мало підходить для розвитку масштабної національної інноваційної системи.

Розвиток економіки має ґрунтуватися на об'єднанні науки і виробництва, а його результатом стане міжнародна конкурентоспроможність країни через призму кластерів, здатних активно використовувати внутрішні ресурси і внутрішньокластерну кооперацію.

Цей напрям має активно підтримуватися з боку держави, відбиваючись у заходи законодавчого та фінансового характеру, що стимулюють компанії до інноваційної діяльності, в інвестуванні в інновації та розробки і в якісній освіті.

Однією з основних проблем, таким чином, є відсутність матеріальної бази – технопарку і його майнового комплексу, який у багатьох успішних моделях інноваційного розвитку є базовою платформою інноваційної діяльності.

Існуючі національні технопарки, такі, як «Інститут монокристалів» (ІМК, м. Харків), «Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона» (м. Київ) та ін., незважаючи на свою майбутню масштабність і грандіозність, зараз не можуть виконувати свої основні функції, у зв'язку з чим

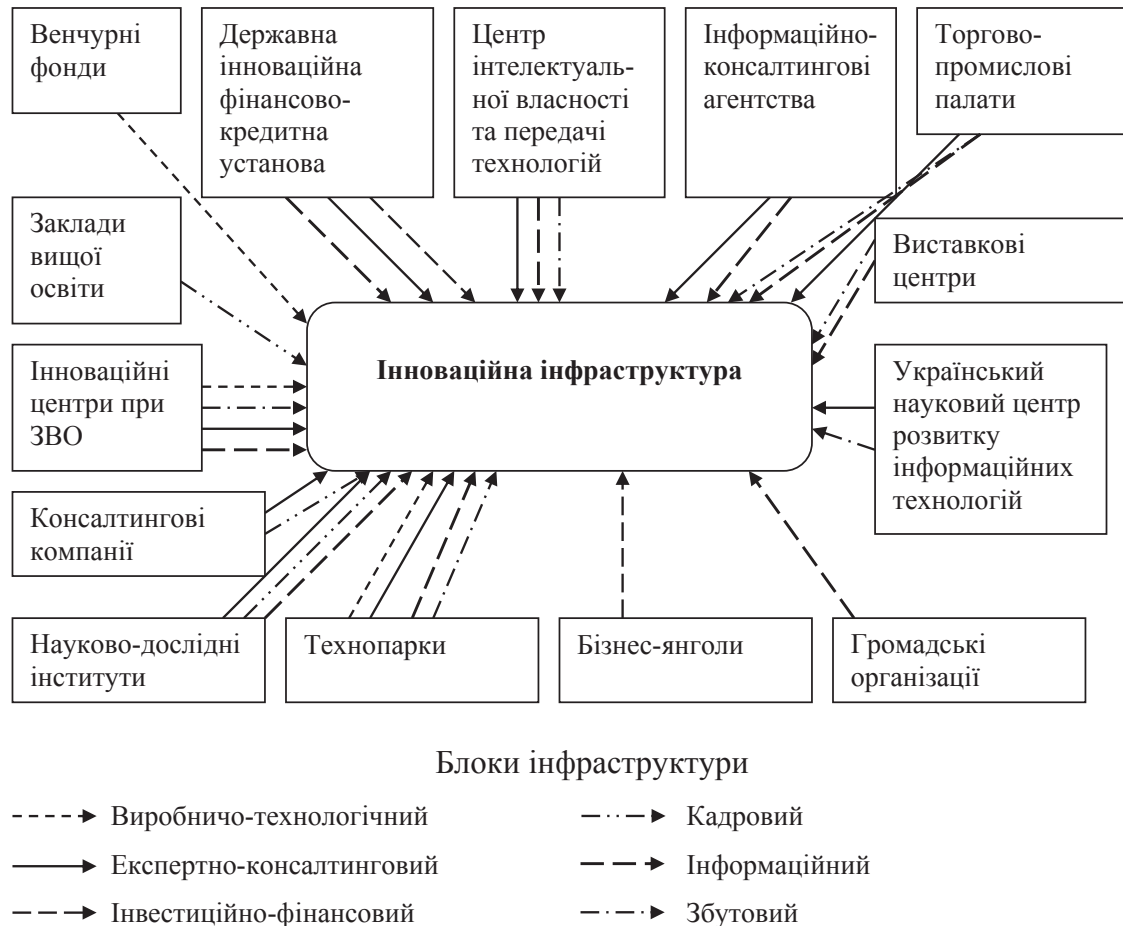

Рис. 1. Функції, що виконуються організаціями інноваційної інфраструктури України

було б логічним почати з освоєння порожніх у зв'язку з кризою площ.

Згортання інноваційних програм в умовах кризи не може стати причиною його подолання, скоріше світовий досвід свідчить про зворотне: ефективна інноваційна стратегія може не тільки сприяти економічному зростанню, а й успішному виходу з кризи [1, с. 65–66]. Крім того, економічна криза сприяє переосмисленню питання ефективності прийнятої інноваційної стратегії, і проблема результативності інноваційної інфраструктури виходить на перший план. Саме відсутність координації та взаємодії між її організаціями є основним резервом інноваційної системи. Аналіз елементів національної інноваційної інфраструктури показав, що їх кількісне значення є достатнім, інноваційна інфраструктура України представлена всіма основними блоками інфраструктури, незважаючи на слабкий розвиток деяких із них і відсутність ефективно функціонуючого технопарку. Разом із тим за дефіциту елементів кадрової та виробни-

чо-технологічної інфраструктури практично всі її організації виконують функції експертно-консалтингового, інформаційного і збутового блоку, що зумовлює неефективність системи у зв'язку з відсутністю взаємодії між цими елементами. Не будучи, по суті, конкуруючими організаціями, багаторазове дублювання функцій її учасниками призводить до неприродного збільшення інфраструктури і неможливості формування єдиної інноваційно-інвестиційної інформаційної системи [2]. Таким чином, необхідно створення або виділення структури в сегменті інноваційної інфраструктури, що об'єднує інтереси всіх трьох елементів (науки, держави і бізнесу), яка змогла б синхронізувати інформацію щодо всіх інфраструктурних об'єктів, їх цілей і функцій, а також потреб у них із боку економіки. Дана структура виступила б аналітичним та інформаційним центром, здійснюючи взаємозв'язок усередині національної інноваційної системи і координуючи її з іншими учасниками науково-дослідного сектору, оптимізуючи потоки всередині системи та акти-

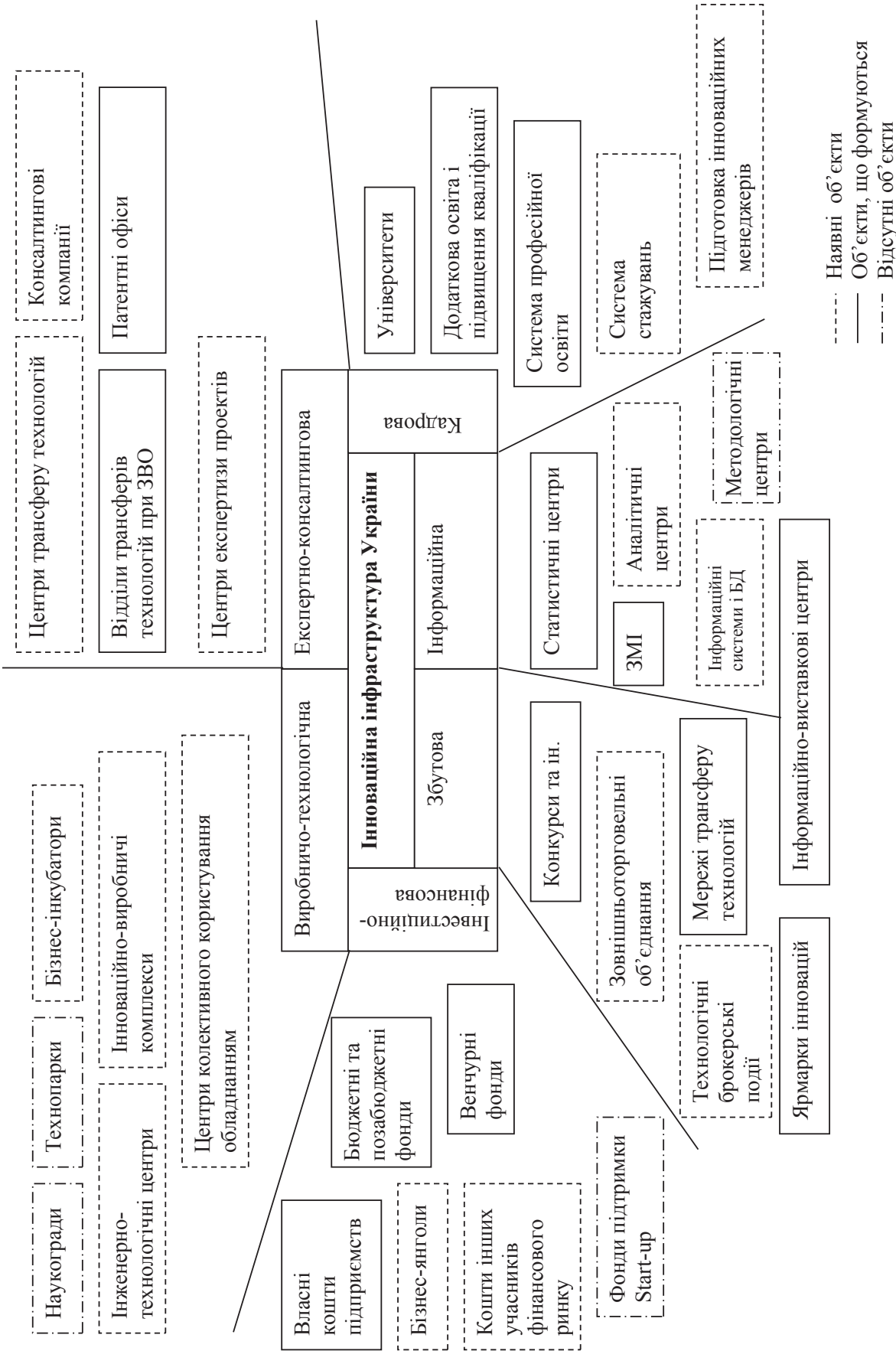

Рис. 2. Стан розвитку інноваційної інфраструктури України

візуючи взаємодію її учасників через розвиток взаємодії об'єктів інноваційної інфраструктури, а також взяла б на себе функції контролю і моніторингу інноваційного розвитку. Щоб уникнути ризиків нерационального і необ'єктивного управління, структура, що має сформуватися, повинна об'єднати представників усіх зацікавлених учасників інноваційної сфери, спільна діяльність і контроль із боку яких стануть гарантом забезпечення прозорості процесів, незалежності експертизи, повноти реалізаційної супроводу, а також оперативного моніторингу ходу виконання програм [3–5]. Упровадження такої надбудови до наявного сектору інноваційної інфраструктури дало б змогу її учасникам зосередитися на виконанні своїх основних функцій, не намагаючись у своїй особі забезпечити комплекс інноваційного супроводу на всіх етапах для відібраної групи проектів, що призводить до неефективності системи у цілому і неможливості оцінки результатів її діяльності в силу різниці методологічних підходів. Більш логічним було б забезпечити спе-

ціалізацію блоків інноваційної інфраструктури на виконання певних функцій у реалізації інноваційного процесу і пов'язати їх у ефективно взаємодіючу систему інформаційних потоків, що дає змогу координувати процес на всіх етапах його реалізації. Оскільки формування національної інноваційної політики і координація інноваційної системи всіх суб'єктів України є прерогативою національного рівня влади, логічною є передача низки внутрішніх організаційно-управлінських функцій на рівень регіонів Центрам координації та моніторингу інноваційного розвитку, які у співпраці з учасниками інноваційної діяльності координуватимуть розвиток інноваційних систем на регіональних майданчиках (рис. 3).

В Україні, де національна інноваційна система тільки починає формуватися, Центр може стати базовим елементом інноваційного розвитку, вибудовуючи свою діяльність поетапно, починаючи від збору інформації про національний потенціал, ресурси країни, учасників ринку, інституційне забезпечення і так далі по ланцюжку (рис. 4).

Рис. 3. Роль Центру координації інноваційного розвитку в національній інноваційній системі

Рис. 4. Етапи формування інноваційної системи України на базі Центру координації та моніторингу інноваційної діяльності

Передача функцій координації і моніторингу Центру буде сприяти кооперації зусиль інфраструктурних організацій у досягненні глобальної мети активізації інноваційного потенціалу України, а не тільки у виконанні планових показників. Відповідно до такої схеми, основними функціями органів державної влади в розвитку інноваційної діяльності будуть інституційне регулювання діяльності всіх її учасників, формування механізмів адміністрування і наданих податкових преференцій, а також розроблення програм загального соціально-економічного та інноваційного розвитку, у тому числі розвитку інноваційної інфраструктури та її фінансування.

Безпосередньо сам сектор інноваційної інфраструктури, перебуваючи у взаємодії і взаємозв'язку з усіма організаціями, що входять до його складу, буде здійснювати свої завдання виходячи з приналежності до того чи іншого блоку. Так, інвестиційно-фінансовий блок, до складу якого входять усі учасники, що займаються інвестуванням інноваційних проектів на різних етапах, сфокусується саме на відборі і фінансуванні проектів, використовуючи різні джерела залежно від сфери передбачуваної реалізації проекту і необхідних обсягів фінансування [6]. Блок виробничо-технологічної інфраструктури (технопарки і бізнес-інкубатори) забезпечує

відбір і подальше інкубування проектів через надання створюваним малим інноваційним підприємствам необхідних виробничих площ і обладнання. Експертно-консалтинговий блок є, по суті, центральним блоком інноваційної інфраструктури, оскільки саме з контакту з його представниками інноватори отримують уявлення про можливості інших блоків і саме організації цього блоку здійснюють консалтингову допомогу як під час спроби отримати зовнішнє фінансування (через складання бізнес-планів, технічних завдань і т. д.), так і під час подачі заявок на розміщення у технопарках (через технологічний аудит та експертизу проектів) і подальшого інкубування і користування консультаціями щодо управління, бухгалтерського обліку, права і т. д. [7]. Збутовий блок в активній взаємодії з експертно-консалтинговим й інформаційним блоками в особі університетських центрів трансферу, організації інформаційно-виставкових заходів, ярмарків інновацій сконцентрує свої зусилля на просуванні розробок на ринок та їх комерціалізації через розміщення інформації в мережах трансферу технологій, організацію технологічних брокерських подій і прямих переговорів із потенційними покупцями [8]. Інформаційний блок, окрім того, збереже дані про розробників, їх проекти, інвесторів та покупців

у базі даних і буде стежити за їх поповненням і оновленням [7; 8].

Діяльність усіх інфраструктурних блоків, розробників і споживачів інноваційної продукції, а також органів державної влади кваліфікованою робочою силою забезпечить кадровий блок інноваційної інфраструктури, що працює у тісному взаємозв'язку з освітньою сферою. Таким чином, активність інвестиційно-фінансового і виробничо-технологічного блоків обмежиться взаємодією з розробниками інноваційної продукції, тоді як діяльність експертно-консалтингового, логістичного, інформаційного та кадрового блоків об'єднає своєю взаємодією розробників і споживачів інноваційної продукції, від яких, своєю чергою, у вигляді зворотного зв'язку до розробників надійдуть грошові кошти, а також інформація про потреби і наявний інноваційний попит, яка буде транслюватися як на рівень розробників, так і на рівень організацій інноваційної інфраструктури та органів державної влади.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, для оптимізації інформаційного обміну всередині інноваційної системи України, забезпечення координації діяльності всіх інфраструктурних блоків і врегулювання виникаючих розбіжностей у напрямках діяльності в структуру інноваційної інфраструктури додається блок моніторингу та контролю інноваційної діяльності – Центр координації інноваційного розвитку, який, об'єднуючи інтереси всіх її учасників, стане незалежним регулятором взаємодії інфраструктурного сектору, а також забезпечить збір інформації про діяльність кожної його організації для подальшої оцінки результативності інноваційної інфраструктури в досягненні місії інноваційного розвитку та активізації використання інноваційного потенціалу економічної системи.

Бібліографічний список:

1. Томский А. Выбор модели развития инновационной инфраструктуры в проекте республиканского технопарка Республики Саха (Якутия). Время якутское: по матер. форума науч.-тех. интелл. респ. 2009. № 1. С. 63–69.
2. Осецький В.Л., Затонацька Т.Г. Стратегія нарошчування інвестиційного потенціалу національної економіки. Фінанси України. 2006. № 7. С. 38–49.
3. Щедрина Т. Ринок інновацій та шляхи його розвитку. Економіка підприємств. 2004. № 7. С. 109–119.
4. Ковтуненко К.В. Інноваційна інфраструктура: напрями розвитку та участь держави. Економіка. 2012. № 725. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vnulp/Ekonomika/2012_725/17.pdf (дата звернення: 01.06.2018).
5. Гороховатська М.Я. Інноваційна складова міжнародного співробітництва; Інститут еволюційної економіки. URL: http://iee.org.ua/files/alushta/48-gorohovatskainnov_skladova.pdf (дата звернення: 02.06.2018).
6. Innovation Regions in Europe network. European Commission, IRC-IRE Central Unit, May, 2006. URL: https://ec.europa.eu/growth/sectors/defence/industrial-policy/indr_en.
7. European Innovation. Communication and information Unit, European Commission's Enterprise and Industry DG, March 2006. URL: <http://ec.europa.eu/research/innovation-union/index.cfm>.
8. Соловьев В.П. Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике. К.: Феникс, 2006. 559 с.

References:

1. Tomsy, A. (2009) "Choice of a model for the development of innovative infrastructure in the project of the Republican Technopark of the Republic of Sakha (Yakutia)". Time is Yakut (according to the mater.forum science-tech.intel.rep.). no. 1. pp. 63-69.
2. Osetsky V.L., Zatonat'ka T.G. (2006) "Strategie naroshchuvannya investment potential of the national economy". Finance of Ukraine. no. 7. pp. 38-49.
3. Shchedrina T. (2004) "The market of innovations and ways of its development." Business Economics. no. 7. pp. 109-119.
4. Kovtunencko K.V. (2012) "Innovative infrastructure: directions of development and participation of the state." Economy. no. 725. Available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vnulp/Economy/2012_725/17.pdf (Accessed 01 June 2018).
5. Gorokhovatska M.Ya. "Innovative component of international cooperation. Institute for Evolutionary Economics." Available at: http://iee.org.ua/files/alushta/48-gorohovatskainnov_skladova.pdf (Accessed 02 June 2018).
6. Innovation Regions in Europe network. European Commission, IRC-IRE Central Unit, May, 2006. Available at: https://ec.europa.eu/growth/sectors/defence/industrial-policy/indr_en
7. European Innovation. Communication and information Unit, European Commission's Enterprise and Industry DG, March 2006. Available at: <http://ec.europa.eu/research/innovation-union/index.cfm>
8. Soloviev V.P. (2006) "Innovative activity as a system process in a competitive economy." Kuiv, Phoenix, 559 p.

Bocharova Yu.H.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department
of International Economics and Tourism,
Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky

MODEL OF PERSPECTIVE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE INFRASTRUCTURE OF UKRAINE

Processes of world globalization and integration highlight the issues of finding their own place in the Ukrainian economy as a new socio-economic system, where crisis processes evolve that the necessity of innovative development of the national economy as a strategic factor of its competitiveness and security.

The purpose of this research is to develop practical recommendations for the development of a mechanism for managing innovation infrastructure in Ukraine.

The article analyses the current state of the Ukraine innovative infrastructure. The key features of the development of its basic elements are determined: industrial-technological, expert-consulting, investment-financial, personnel, information, and marketing. A mechanism for improving the innovation infrastructure management of the state through delegating the authority of the Centre for the Coordination of Innovative Development model is proposed. The main stages of the formation of the national innovation system are presented. The efficiency of the developed model is substantiated.

To optimize the information exchange within the Ukrainian innovation system, to ensure the coordination of the activities of all infrastructure blocks, and to resolve emerging divergences in the directions of activity, the Innovation Infrastructure Monitoring and Control Unit is added to the innovation infrastructure structure – the Centre for the Coordination of Innovation Development, which, uniting the interests of all its participants, will become an independent regulator for the interaction of the infrastructure sector, and will provide information on the activities of each of its bodies for further evaluation of the effectiveness of the innovation infrastructure in achieving the mission of innovation development and enhancing the use of innovative potential of the economic system.

УДК 339.172:007:658.62:63

Дяченко Ю.А.

аспірант кафедри біржової діяльності і торгівлі
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІРЖОВОГО РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРІВ

У статті досліджено інформаційне забезпечення біржового ринку сільськогосподарських товарів України. Представлено інформаційне дослідження ринку товарних деривативів на сільськогосподарські товари в Україні. Виділено перешкоди, які заважають функціонуванню якісного інформаційного забезпечення біржового ринку сільськогосподарських товарів. Запропоновано авторське визначення терміну «інформаційне забезпечення біржового ринку сільськогосподарських товарів». Визначено основну мету інформаційного забезпечення біржового ринку.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, біржовий ринок, сільськогосподарські товари, Аграрна біржа, товарні деривативи.

В статье исследовано информационное обеспечение биржевого рынка сельскохозяйственных товаров Украины. Представлено информационное исследование рынка товарных деривативов на сельскохозяйственные товары в Украине. Выделены препятствия, которые мешают функционированию качественного информационного обеспечения биржевого рынка сельскохозяйственных товаров. Предложено авторское определение термина «информационное обеспечение биржевого рынка сельскохозяйственных товаров». Определена основная цель информационного обеспечения биржевого рынка.

Ключевые слова: информационное обеспечение, биржевой рынок, сельскохозяйственные товары, Аграрная биржа, товарные деривативы.

Information support of the exchange market of agricultural products of Ukraine is researched. The information research of commodity derivatives market for agricultural products in Ukraine is presented. The obstacles hindering the functioning of the quality information support of the exchange market of agricultural products are highlighted. The author's definition of the term "information support of the exchange market of agricultural products" is offered. The main goal of the information supply of the stock market is determined.

Keywords: information support, exchange market, agricultural products, Agrarian exchange, commodity derivatives.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток системи інформаційного забезпечення біржового ринку сільськогосподарських товарів є невід'ємним і водночас особливим складником формування загальноринкового інформаційного середовища. Це означає вдосконалення діючої інформаційної бази біржової торгівлі як окремої самодостатньої, і водночас вона має враховувати інтегрованість у загальноринкову інформацію про поточний стан та перспективи зміни кон'юнктури аграрного ринку й аграрної економіки. Розвиток інформаційного забезпечення аграрного біржового ринку має також урахувати, яким центром

торгівлі товарними активами й яким методами буде реалізована дана функція.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Дослідженню інформаційного забезпечення та розвитку біржової діяльності в Україні присвячено праці таких учених: Л.О. Іванової [1], О.М. Батигіної [2], Н.А. Рогози [4], А.В. Розгон [5], М.О. Соллодкого [6].

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є проведення аналізу інформаційного забезпечення біржового ринку сільськогосподарських товарів в Україні та внесення пропозицій щодо його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Нині в Україні відсутній єдиний організований ринок, який би забезпечував торгівлю більшістю с.г. товарів у режимі реальних поставок та строкових угод, тобто функціонував у режимі спот- і ф'ючерсного ринків за прикладом світових біржових центрів. Серед експертів ведуться дискусії щодо моделі, яка б була оптимальною для України. Реальний ринок с.г. товарів частково представлений товарними біржами, наприклад такими, як Аграрна біржа, що передбачає аукціону торгівлю у секції «аграрний ринок», та Українська біржа, яка з лютого 2018 р. анонсувала запуск торгів поставними і розрахунковими ф'ючерсними контрактами на пшеницю та кукурудзу.

Із часом реальні потреби операторів ринку, розвиток інструментів фінансової інженерії, підходи та методи державної підтримки аграрного сектору, розвиток інвестиційної сфери, конкуренція між ринковими центрами за клієнтів визначають базову модель і основні торгові площадки.

Проте не тільки несформованість і якісний розвиток ринкової інфраструктури (у т. ч. біржової), низька зацікавленість та несистемність дій державних та не державних установ щодо формування та функціонування якісного інформаційного забезпечення ринку обмежують його розвиток. Серед інших перешкод також можна виділити такі:

- незавершеність аграрних реформ, зокрема щодо формування ринкових структур, побудови моніторингово-інформаційних систем;
- обмеженість фінансування, переважно відповідні заходи реалізуються у рамках нетривалих і обмежених міжнародних проектів, індивідуальних витрат окремих операторів ринку;

- мала чисельність інформаційних агенцій, аналітичних, дорадницьких, консалтингових установ, висока платність їхніх послуг, що обмежує доступ до них із боку дрібних виробників та інвесторів;

- відсутність якісних вітчизняних програмних продуктів: біржі, учасники торгів користуються платними закордонними розробками і обладнанням;

- застарілі технології, збору, систематизації, обробки потрібної економічної, правової та ринкової інформації, непоширеність хмарних, мережових технологій для зберігання та поширення даних;

- нестача комплексних інформаційних ресурсів ринкового призначення та відсутність механізмів їх оновлення, мала кількість спеціалізованих періодичних, книжкових та Інтернет-видань, телевізійних і радіопрограм, онлайн- та відеокурсів, інформаційних онлайн-баз, застарілі технології поширення даних;

- брак систематизованих даних щодо оцінки інформаційних потреб учасників ринку та способів і вартості їх задоволення – відсутність ефективного спрямування інформаційних потоків на обслуговування користувачів.

Незадовільність рівня розвитку інформаційного середовища ілюструють дані обізнаності учасників про біржові інструменти та їх застосування, розуміння основ біржової торгівлі. Зокрема, це засвідчили дані дослідження, проведеного експертами Програми USAID/FINREP-II, представленими на науково-практичній конференції «Розвиток товарного біржового ринку та ринку деривативів в Україні: що потрібно зробити в аграрному секторі» (табл. 1).

Таблиця 1

Результати інформаційного дослідження ринку товарних деривативів на сільськогосподарські товари в Україні

Показники	Виробники	Переробні підприємства	Трейдери, експортери
Кількість респондентів	821	61	120
з них використовувало товарну біржу, %	9	4,8	11,5
Джерела інформації про ціну:			
трейдери	58,9	45,2	86,1
Інтернет	55,2	43,5	53,3
спеціалізовані видання	21,3	21,0	35,2
Частка респондентів, що використали у 2015/2017 маркетинговому році:			
двосторонній договірний форвард	12,6	6,5	40,2
форвардний контракт, укладений на біржі	6,1	8,1	12,3
ф'ючерсний, опціонний контракт	8,1	13,0	41,8

Джерело: зведено за даними [4]

Серед опитаних про інтерес до біржових інструментів проявили 288, або 35%, виробників (із них 65% – господарства із земельним банком більше 1000 га). Готові укласти угоди з фіксацією ціни 44% виробників, 53% переробників, 66% трейдерів, елеваторів. Готові працювати зі складськими свідоцтвами (ОТС-інструмент) 18% виробників, 31% переробників, 57% трейдерів, елеваторів. На запитання: «Чому не користуєтеся послугами товарної біржі?» *виробники* відповіли – обсяги надто невисокі; чув але не знаю, як використати цю можливість; не отримую максимальну ціну на біржі; *переробники* – нам потрібні надто малі обсяги; високі біржові збори; недостатня ліквідність; *трейде-ри, елеватори* – там не пропонують найвищу ціну; недостатня ліквідність; складний механізм оформлення документів [2].

Поліпшення інформаційного забезпечення відіграватиме важливу роль у підвищенні ефективності та конкурентоспроможності аграрного сектору, а вище та нижче представлені положення обґрунтовують наші пропозиції, більш детально розкриваючи її зміст та шляхи реалізації.

Для розвитку вказаного сегменту біржового ринку насамперед потрібно розвивати та об'єднувати наявні інформаційні бази даних, потоки ринкової інформації, що використовуються і формуються різними суб'єктами для прийняття ними управлінських рішень. Також цей процес має відбуватися системно, організовано, враховувати інформаційні потреби учасників ринку і державних органів, реалізовувати принципи повноти, достовірності, оперативності, відкритості та рівності доступу до інформації, використовувати національну, міжнародну статистику, сучасні комунікаційні технології. При цьому вже згадана система цінового моніторингу буде важливим, але не єдиним компонентом (можна стверджувати, що не головним, оскільки дані про чинники ціноутворення, новини, очікування та дії основних операторів і маркет-мейкерів безпосередньо впливають на ціни, працює формула: остання ціна +/- сила впливу чинників ціноутворення).

В основу авторського визначення терміну покладено комплексний підхід. Відповідно до нього, інформаційне забезпечення біржового ринку сільськогосподарських товарів – це частина загальноринкового інформаційного простору, яка включає сукупність взаємопов'язаних та об'єднаних в одне системне ціле інформа-

ційних центрів, що створюють, опрацьовують, зберігають, постачають бази даних, аналітично-довідкові матеріали, рекомендації й іншу корисну та релевантну ринково-економічну, правову, технологічну, статистичну інформацію, потрібну для прийняття оперативних та довгострокових торгово-інвестиційних, адміністративних, нормативних, господарських та інших управлінських рішень різними учасниками ринку.

Наступним компонентом якісного поліпшення наявної вітчизняної інформаційної системи, що супроводжує вітчизняну аграрну економіку і ринок, є актуалізація основних цілей, завдань та принципи побудови та функціонування.

Основною метою інформаційного забезпечення біржового ринку є постійне і максимальне повне забезпечення операторів організованих ринків сільськогосподарської продукції релевантною інформацією про кон'юнктуру ринку, стан економіки та чинники, що на них впливають, для реалізації ними економічних і статутних інтересів, формування інформаційно-ефективного ринку. Розглядаючи інформаційне забезпечення як комплекс інформаційних потреб та можливостей різних операторів аграрного організованого ринку, основну мету можна реалізувати, вирішивши низку завдань, таких як:

- 1) створення інтегрованої прогнозно-аналітичної системи на основі моніторингу економічного розвитку виробництва й аграрного ринку;
- 2) вирівняти умови для вільного та оперативного доступу до всієї інформації і сприяти налагодженню її поширення;
- 3) поглибити інтеграцію та взаємодію в обміні даними, результатами дослідження, новинами учасників, забезпечити двосторонній обмін між вітчизняними та міжнародними інформаційними центрами;
- 4) забезпечити застосування сучасних засобів зберігання, обробки, ретранслявання даних на основі електронних, інтерактивних, хмарових технологій, якісного програмного забезпечення;
- 5) удосконалити інформаційну діяльність державних статистичних і відомчих установ, бірж, оптових ринків;
- 6) удосконалити систему підготовки фахівців з інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційного менеджменту для поліпшення управління збором даних, аналізом інформації, створенням прогнозів та наданням консультацій і рекомендацій.

Принципи, на основі яких слід розвивати ринкове інформаційне забезпечення, мають поєднати положення теорії інформаційної ефективності ринку, вимоги до самої інформації, найкращий досвід розвитку ринкових інформаційних систем.

Інформаційне забезпечення аграрного ринку є складною багаторівневою системою, яка включає велику кількість аспектів розкриття та подання інформації учасникам ринку. Серед таких аспектів – конфлікт інтересів держави, виробників і трейдерів. Конфлікт полягає у призначенні інформації. Так, державу цікавлять дані, які можна використовувати для розроблення і реалізації державної політики (ринкового регулювання, податкового та митного контролю, зовнішньоекономічної діяльності і т. п.), операторів ринку – дані про економічну ситуацію на внутрішньому та зовнішньому ринках, географію цін, вартість логістики, баланси виробництва та споживання і т. п.

Маємо констатувати, що розвинуті біржові ринки виступають тільки одним із центрів оперативної, насамперед цінової, інформації. Їхнє місце в системі загального-інформаційного за-

безпечення ринковими даними доволі обмежене, зокрема передачею у вільний доступ даних про обсяги укладених біржових угод, ціновими діапазонами, що склалися протягом торгової сесії, даними щодо відкритих учасниками позицій, іншою біржовою статистикою.

Проблему з формуванням цілісної системи інформаційного забезпечення аграрного ринку в сегментів біржового ринку можна частково вирішити, посиливши роль бірж у загальноринковій інформаційній системі. Для цього варто створити в структурі біржі (Української, Аграрної) окремий підрозділ – *інформаційний (інформаційно-технічний) комітет*. Поки що таких підрозділів у структурі вітчизняних бірж, які організовують торгівлю с.г. товарами, немає, а їх функції виконуються іншими підрозділами.

Основна мета такого комітету – координація зусиль інформаційних центрів-партнерів тієї чи іншої біржі та розроблення, затвердження і реалізація інформаційної політики окремої біржі. У рамках реалізації зазначеної мети потрібно передбачити виконання таких завдань-функцій (табл. 2).

Таблиця 2

Основні структурні підрозділи, що реалізують функції інформаційного забезпечення роботи біржі

Найменування підрозділу	Функціональні завдання
Інформаційний комітет у т. ч.:	<ul style="list-style-type: none"> – розроблення, затвердження і реалізація інформаційної політики біржі; – підтримка інформаційного складника роботи вищих органів управління біржею, інших біржових комітетів; – представництво біржі у відносинах із зовнішніми інформаційними партнерами
Координаційно-інформаційна рада	<ul style="list-style-type: none"> – координація зусиль інформаційних центрів-партнерів; – надання платформи для обговорення питань щодо розвитку інформаційної системи ринку з його учасниками; – дослідження інформаційних потреб учасників ринку; – розроблення загальної інформаційної політики і стратегії учасників ринку, у тому числі систем обміну даними
Біржове TV	– підтримка роботи біржового інформаційно-аналітичного каналу
Медіацентр	<ul style="list-style-type: none"> – створення, наповнення та підтримка роботи сайту біржі – представлення біржі в мережі Інтернет-мовлення, соціальні мережі, блоги та форуми; – Інтернет-реклама, партнерська реклама
Прес-служба, видавничий центр	<ul style="list-style-type: none"> – підтримка позитивного іміджу біржі, її політики, продуктів, послуг, відстеження громадської думки; – розроблення плану комунікації з громадськістю; – організація зв'язків із громадськістю, інформування про політику, діяльність та персонал біржі; – розроблення та видання друкованих видань, звітів, проспектів
Корпоративний секретар	<ul style="list-style-type: none"> – організація зв'язків із членами, акціонерами, інвесторами; – корпоративна звітність біржі
Відділ ринкової звітності та аналітики	<ul style="list-style-type: none"> – розроблення методології галузевих, ринкових досліджень; – регулярний аналіз ринкових тенденцій, ринкове прогнозування; – наповнення Data center – бази даних; – виконання спеціальних досліджень на замовлення керівництва, клієнтів; – збір аналітичної інформації про ринок, економіку АПК, державне регулювання

Джерело: власні дослідження

Організаційно даний комітет має представляти постійно діючий структурний підрозділ біржі та координаційну раду з представників державних структур, експертів, що представлятимуть професійні асоціації, інформаційно-аналітичні та консалтингові установи, торговців. Також даному інформаційному комітету слід підпорядкувати прес- чи медіацентр, відділ технічної підтримки та розроблення програмного забезпечення, центри видавництва та біржової звітності/аналітики, Інтернет-центр, біржове TV, корпоративного секретаря. Штатну структуру і видатки на підтримку роботи даного комітету визначатимуть вище керівництво біржі. Додатково варто використовувати технічну та фінансову підтримку інших учасників ринку.

Реалізувати це потрібно через комплексне використання таких інструментів, як: електронна торгово-інформаційна система, розроблені біржею клієнтські торгові термінали, інтерактивні (режим онлайн-взаємодії) Data centers, додаткові аналітичні сервіси – Market reports, Market Data (моніторинг цін, порівняння за різними показниками, використання спеціальних аналітичних інструментів), власний сайт, Інтернет та друковані видання біржі, біржові форуми, списки корисних посилань на інформаційно-аналітичні ресурси партерів, ретрансляцію в тому числі перекладених іноземних ринкових даних, віртуальні представництва в соціальних мережах, календар виходу важливих ринкових даних та стрічки новин. У підсумку відзначимо, що налагоджена і розвинена система розкриття ринкової інформації позитивно впливає на темпи індивідуального, галузевого та загальноекономічного зростання та виступає одним із ключових елементів ефективного розвитку і регулювання біржових ринків сільськогосподарських товарів.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підсумовуючи результати досліджень та істотні положення наших пропозицій щодо вдосконалення формування та функціонування ринкового (біржового) інформаційного простору, відзначимо, що в Україні нині немає якісної інформаційної системи, як б задовольняла потреби учасників аграрного ринку ні в сегменті державного управління та статистики, ні в сегменті організаторів торгів. Обґрунтованим для поліпшення інформаційного середовища біржової діяльності є виділення у структурі бірж окремих інформаційних підрозділів – інформаційних комітетів, на які перекладеться весь комплекс інформацій-

них завдань. За структурою ці підрозділи мають включати всі відділи біржі, основною функцією яких є робота з інформаційними потоками про різні аспекти роботи ринку та самої біржі.

Бібліографічний список:

1. Батигіна О.М. Правове регулювання системи інформаційного забезпечення діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції. Форум права. 2013. № 2. С. 30–33.
2. Коллінз Г. Аналіз результатів дослідження ситуації на товарних ринках аграрної продукції. Розвиток товарного біржового ринку та ринку деривативів в Україні: що потрібно зробити в аграрному секторі: матеріали науково-практичної конференції. URL: <http://aeaep.com.ua/wp-content/uploads/2015/07/analy-z.pdf>.
3. Іванова Л.О. Інформаційне забезпечення дослідження економічної кон'юнктури. Маркетинг в Україні. 2004. № 2. С. 43–50.
4. Рогоза Н.А. Інформаційне забезпечення як фактор зростання ефективного функціонування аграрного ринку України. URL: <http://nbuv.gov.ua/portals/...2/10rna.pdf>.
5. Розгон А.В. Формування та функціонування біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні. Агроінком. 2008. № 1–2. С. 3–8.
6. Солодкий М.О. Біржовий ринок: навч. посіб. К.: Аграрна освіта, 2010. 565 с.

References:

1. Batygina O.M. (2013). Pravove rehulivannia systemy informatsiinoho zabezpechennia diialnosti optovykh rynkiv silskohospodarskoi produktsii [Legal regulation of information support of the wholesale markets of agricultural products]. Forum prava, 2, 30-33.
2. Grant Kollins. Analiz rezultatov doslidzhennia sytuatsii na tovarnykh rynkakh ahrarnoi produktsii. Materialy naukovopraktychnoi konferentsii "Rozvytok tovarnoho birzhovoho rynku ta rynku deryvatyviv v Ukraini: shcho potribno zrobyty v ahrarnomu sektori" [Analysis of the results of the study of the situation in commodity markets of agrarian products. Materials of the scientific and practical conference "Development of the commodity exchange market and the market of derivatives in Ukraine: what needs to be done in the agrarian sector"]. Available at: <http://aeaep.com.ua/wp-content/uploads/2015/07/analy-z.pdf>.
3. Ivanova L.O. (2004). Informatsiine zabezpechennia doslidzhennia ekonomichnoi koniunktury [Information support of the study of economic conditions]. Marketynh v Ukraini, 2, 43-50.
4. Rogoza N.A. Informatsiine zabezpechennia yak faktor zrostannia efektyvnoho funktsionuvannia ahrarnoho rynku Ukrainy [Information provision

- as a growth factor for the efficient functioning of the Ukrainian agrarian market]. Available at: <http://nbuv.gov.ua/portal/...2/10rna.pdf>.
5. Rozgon A.V. (2008) Formuvannia ta funktsionuvannia birzhovoi torhivli silskohospodarskoiu produktsiieiu v Ukraini [Formation and Functioning of Exchange Trade in Agricultural Products in Ukraine]. Ahroinkom, 1-2, 3-8.
6. Solodkyi M.O. (2010) Birzhovy rynok: navch. posib. [Exchange market]. Aharna osvita, 565.

Diachenko Yu.A.

Postgraduate Student at Department
of Stock Exchange and Trade,
National University of Life
and Environmental Sciences of Ukraine

FORMATION AND DEVELOPMENT OF INFORMATION SUPPLY FOR THE EXCHANGE MARKET OF AGRICULTURAL PRODUCTS

In the article, information support of the exchange market of agricultural products of Ukraine is researched. The information research of commodity derivatives market for agricultural products in Ukraine is presented. The obstacles hindering the functioning of the quality information support of the exchange market for agricultural products are highlighted. The author's definition of the term "information support of the exchange market of agricultural products" is offered. The main goal of the information supply of the stock market is determined. The suggestion was made for the creation of a separate subdivision – information (information and technical) committee in the structure of the exchange.

The main purpose of such a committee is to coordinate efforts of the information cents-partners of one or another stock exchange and to develop, approve, and implement the information policy of a separate stock exchange. For the development of information provision of the stock market, it is necessary to develop and integrate existing information databases, streams of market information, which are used and formed by different subjects for their management decisions. The information provision of the agrarian market is a complex multi-level system, which includes a large number of aspects of disclosure and presentation of information to market participants.

The main objective of the information supply of the stock market is the constant and maximum full provision of operators of organized agricultural markets with relevant information on market conditions, state of the economy and factors influencing them, for the realization of their economic and statutory interests, and the formation of an information-efficient market. In emerging markets, market information services primarily rely on special price monitoring services within the profile of the Ministry of Agriculture in the United States – a marketing research service, in France – a market news service that collects daily information on prices, supply, and demand in regional and international food markets. Sufficiently rational from the standpoint of time expenditures, the interest of individual market participants, the availability of existing information databases, experience sharing and dissemination of data, the availability of personnel is the previously mentioned individual (segment) approach.

УДК 338.27:351.863.1

Іванова Н.С.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу, менеджменту
та публічного адміністрування
Донецького національного університету економіки та торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

ПРОГНОЗУВАННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті представлено прогнозні моделі економічної безпеки регіонів національної економіки в розрізі регіональних кластерів. Методом кореляційно-регресійного аналізу визначено рівень значимості кожної факторної ознаки залежно від ступеня впливу фактору на рівень економічної безпеки регіонів, що дало змогу сформувати прогнозні моделі. Параметри моделей свідчать про їх адекватність досліджуваному процесу.

Ключові слова: економічна безпека, регіон, національна економіка, множинна регресія, прогнозування.

В статье представлены прогнозные модели экономической безопасности регионов национальной экономики в разрезе региональных кластеров. Методом корреляционно-регрессионного анализа определен уровень значимости каждого факторного признака в зависимости от степени влияния фактора на уровень экономической безопасности регионов, что и позволило построить прогнозные модели. Параметры моделей свидетельствуют об их адекватности изучаемому процессу.

Ключевые слова: экономическая безопасность, регион, национальная экономика, множественная регрессия, прогнозирование.

The article presents predictive models of economic security of regions of the national economy in view of regional clusters. By using the method of correlation-regression analysis, there is determined the level of significance of each factor, depending on the degree of influence of the factor on the level of economic security of regions, which allowed forming predictive models. Parameters of models indicate their adequacy to the investigated process.

Keywords: economic security, region, national economy, multiple regression, forecasting.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Своєчасне передбачення (прогнозування) рівня регіональної економічної безпеки дасть змогу запобігти або зменшити наслідки негативних зовнішніх та внутрішніх факторів економічного розвитку регіонів. Прогнозування повинно стати одним із вирішальних наукових факторів формування стратегії і тактики ефективного управління економічною безпекою регіонів. Саме тому набуває актуальності розроблення прогнозної моделі рівня регіональної економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Прогнозування як систематично оцінювана інформація про якісні й кількісні характеристики розвитку соціально-економічних процесів у перспективі розгляну-

то в роботах багатьох науковців, серед яких: В.М. Геєць [1], Г.В. Присенко, Є.І. Равікович [2], В.І. Мельникова [3], Т.В. Іванова [4], І.В. Ярошенко, І.Б. Семигуліна [5] та ін.

Питаннями прогнозування показників соціально-економічного розвитку на регіональному рівні, у тому числі й щодо ідентифікації регіональної економічної безпеки, займалися такі науковці, як В.М. Геєць [6], Б.А. Карпінський [7], С.П. Стеценко [8], В.С. Пономаренко, Т.С. Клебанова, Н.Л. Чернова [9] А.І. Сухоруков, Ю.М. Харазішвілі [10], В.В. Лойко [11] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Незважаючи на актуальність проблеми та гостру потребу в прогнозуванні рівня регіональної економічної безпеки, тема поки що не знайшла широкого розвитку у вітчизняній теорії та практиці. Багато дослідників як інстру-

ментарій прогнозування використовують метод множинного регресійного аналізу, теоретичні основи якого викладені в працях А.М. Єріної [12], Е. Ферстера і Б. Ренца [13] та ін.

У результаті попередніх досліджень методом таксономічного аналізу нами було визначено інтегральний показник економічної безпеки регіонів та проведено його ретроспективний аналіз [14]. Значення інтегральних показників економічної безпеки регіонів та їх середні значення у розрізі регіональних кластерів [15] представлено в табл. 1 та на рис. 1.

Слабкою стороною таксономічного аналізу є те, що запропонована методика не має конкретної формули розрахунку прогнозу інтегрального показника регіональної економічної безпеки, тому можливостями для подальших досліджень є розроблення прогнозової моделі регіональної економічної безпеки за результатами даного дослідження.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є розроблення прогнозних моделей регіональної економічної безпеки методом множинної регресії.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових

результатів. Вихідними даними для проведення розрахунків є показники соціально-економічного розвитку 24 регіонів України (без урахування АР Крим та тимчасово окупованих територій) за даними 2008–2015 рр. [16].

Основне завдання регресійного методу полягає в аналізі статистичних даних для виявлення математичної залежності між досліджуваними ознаками і встановлення за допомогою коефіцієнта кореляції порівняльної оцінки щільності взаємозв'язку [1].

За кореляційного зв'язку між причиною і наслідком немає повної відповідності, а спостерігається лише певне співвідношення. Під впливом зміни багатьох факторних ознак змінюється середня величина результативної ознаки.

Поглиблене дослідження впливу рівня факторних ознак (показники соціально-економічного розвитку регіонів) у формуванні інтегрального показника економічної безпеки регіонів потребує застосування економетричних моделей. Під економетричною моделлю розуміють рівняння регресії, яке встановлює кількісне співвідношення між інтегральним показником і чинниками, що його зумовлюють [1].

Таблиця 1

Значення інтегральних показників економічної безпеки регіонів

Кластер	Регіон (область)	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	Дніпропетровська	0,67	0,58	0,70	0,72	0,67	0,67	0,59	0,65
	Донецька	0,66	0,62	0,64	0,70	0,58	0,59	0,52	0,28
	Запорізька	0,37	0,36	0,37	0,37	0,36	0,37	0,36	0,40
	Київська	0,38	0,49	0,46	0,49	0,53	0,54	0,53	0,52
	Львівська	0,34	0,36	0,38	0,40	0,40	0,39	0,37	0,41
	Одеська	0,40	0,43	0,42	0,40	0,42	0,42	0,38	0,41
	Харківська	0,42	0,47	0,42	0,46	0,48	0,48	0,47	0,46
2	Вінницька	0,28	0,27	0,26	0,29	0,28	0,30	0,31	0,33
	Кіровоградська	0,18	0,18	0,19	0,21	0,19	0,19	0,19	0,19
	Миколаївська	0,23	0,24	0,25	0,26	0,23	0,24	0,23	0,26
	Полтавська	0,32	0,34	0,36	0,38	0,37	0,37	0,37	0,35
	Сумська	0,19	0,20	0,19	0,22	0,21	0,21	0,20	0,20
	Херсонська	0,18	0,17	0,19	0,20	0,17	0,17	0,18	0,17
	Хмельницька	0,22	0,22	0,23	0,24	0,24	0,24	0,25	0,25
	Черкаська	0,26	0,27	0,27	0,27	0,26	0,25	0,25	0,25
3	Чернігівська	0,18	0,17	0,18	0,20	0,20	0,20	0,17	0,18
	Волинська	0,17	0,16	0,17	0,18	0,17	0,17	0,16	0,19
	Житомирська	0,19	0,19	0,20	0,21	0,20	0,20	0,19	0,20
	Закарпатська	0,18	0,16	0,17	0,17	0,15	0,16	0,14	0,17
	Івано-Франківська	0,19	0,21	0,22	0,22	0,21	0,21	0,22	0,23
	Луганська	0,32	0,28	0,29	0,32	0,28	0,26	0,16	0,05
	Рівненська	0,17	0,16	0,19	0,19	0,17	0,18	0,15	0,18
	Тернопільська	0,15	0,13	0,15	0,17	0,16	0,16	0,14	0,15
	Чернівецька	0,14	0,12	0,13	0,13	0,12	0,11	0,10	0,12

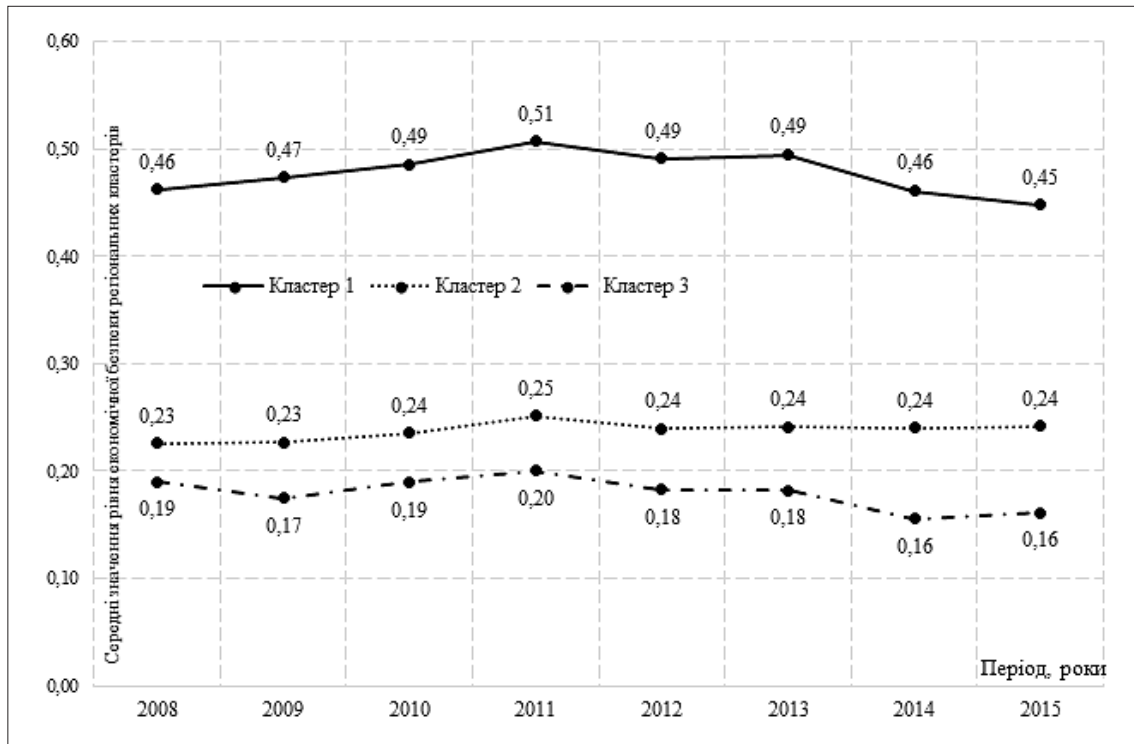

Рис. 1. Середні значення інтегральних показників економічної безпеки регіональних кластерів

Для побудови й аналізу множинних лінійних економічних моделей та прогнозування інтегрального показника економічної безпеки регіонів вихідними даними були вибрані такі показники: чисельність наявного населення (X_1), кількість зайнятих економічною діяльністю (X_2), наявний дохід населення у розрахунку на одну особу (X_3), витрати населення у розрахунку на одну особу (X_4), середньомісячна заробітна плата (X_5), індекс споживчих цін (X_6), валовий регіональний продукт (X_7), обсяг реалізованої промислової продукції, (товарів, послуг) (X_8), продукція сільського господарства (X_9), продукція рослинництва (X_{10}), продукція тваринництва (X_{11}), прийняття в експлуатацію загальної площі житла (X_{12}), роздрібний товарообіг підприємств (X_{13}), експорт товарів і послуг (X_{14}), імпорт товарів і послуг (X_{15}), фінансовий результат (сальдо) від звичайної діяльності до оподаткування (X_{16}), капітальні інвестиції (X_{17}). Розрахунки проводилися у цілому по 24 регіонах та в розрізі трьох регіональних кластерів, що сформовані за результатами попередніх досліджень [15].

Побудова та аналіз множинних лінійних економічних моделей здійснювалися з використанням пакету прикладної програми STATISTICA 10.0. Результати проведеного кореляційно-регресійного аналізу дали змогу

визначити найбільш впливові фактори (X_i) забезпечення економічної безпеки регіонів національної економіки: X_1 , X_2 , X_3 , X_5 , X_7 , X_8 , X_{10} , X_{12} , X_{13} , X_{14} , X_{16} , X_{17} .

У результаті проведених розрахунків отримано чотири моделі прогнозування рівня економічної безпеки регіонів (1) – (4):

$$K_i = 0,08401 + 0,000161X_2 - 0,000616X_{17} + 0,000001X_9 + 0,026739X_{15} - 0,000049X_5 + 0,000002X_7 + 0,000082X_{12} + 0,000973X_{16} - 0,003642X_{13} + 0,000003X_3 - 0,009241X_{14} + 0,000001X_8 + 0,000006X_{10} \quad (1)$$

$$K_{\text{кластер 1}} = 0,288667 + 0,001438X_{14} + 0,000026X_{11} + 0,000396X_2 + 0,016730X_{15} - 0,000173X_1 + 0,000000X_8 - 0,000011X_3 + 0,000003X_7 - 0,007830X_{17} + 0,000059X_{12} - 0,004630X_{13} + 0,000070X_5 + 0,000591X_{16} \quad (2)$$

$$K_{\text{кластер 2}} = 0,101732 + 0,007586X_{17} + 0,000264X_1 + 0,000001X_8 - 0,000385X_6 + 0,000009X_{11} - 0,000001X_4 - 0,000380X_2 + 0,014235X_{14} - 0,000002X_{10} \quad (3)$$

$$K_{\text{кластер 3}} = 0,006959 + 0,000113X_2 + 0,001705X_{16} + 0,000031X_{11} + 0,000038X_1 - 0,000031X_5 + 0,000000X_7 + 0,003261X_{17} - 0,004692X_{13} + 0,000406X_6 + 0,000001X_8 - 0,000004X_{10} + 0,000003X_3 \quad (4)$$

Результати реалізації розроблених моделей представлено на рис. 2.

Слід зазначити, що побудовані моделі мають доволі високі показники достовірності (табл. 2).

Дані табл. 2 свідчать про адекватність побудованих моделей досліджуваному процесу. Це пояснюється такими результатами:

1) коефіцієнт множинної кореляції моделей коливається від 0,96 ((2) $K_{\text{кластер 1}}$) до 0,98 ((3) $K_{\text{кластер 2}}$), тобто приближений до 1;

2) коефіцієнт детермінації моделей близький до 1. Це свідчить про те, що варіація залежної змінної (K_i) залежить від варіації незалежних змінних (X_i) ($R_{(1)}^2=0,94$; $R_{(2)}^2=0,92$; $R_{(3)}^2=0,97$; $R_{(4)}^2=0,94$);

3) за критерієм Фішера існує статистична значущість рівняння регресії, тобто зв'язок між ознаками є і результати спостережень не супер-

ечать припущенням про її лінійність, бо отримані значення перевищують табличне.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Застосування регресійного аналізу для прогнозування рівня економічної безпеки регіонів національної економіки дало змогу визначити рівень значимості кожної факторної ознаки залежно від ступеня впливу фактору на результативні ознаки: X_1 (чисельність наявного населення), X_2 (кількість зайнятих економічною діяльністю), X_3 (наявний дохід населення у розрахунку на одну особу), X_5 (середньомісячна заробітна плата), X_7 (валовий регіональний продукт), X_8 (обсяг реалізованої промислової продукції, (товарів, послуг)), X_{10} (продукція рослинництва), X_{12} (прийняття в експлуатацію загальної площі житла), X_{13} (роздрібний товарообіг підприємств), X_{14} (експорт товарів і послуг), X_{16} (фінансовий

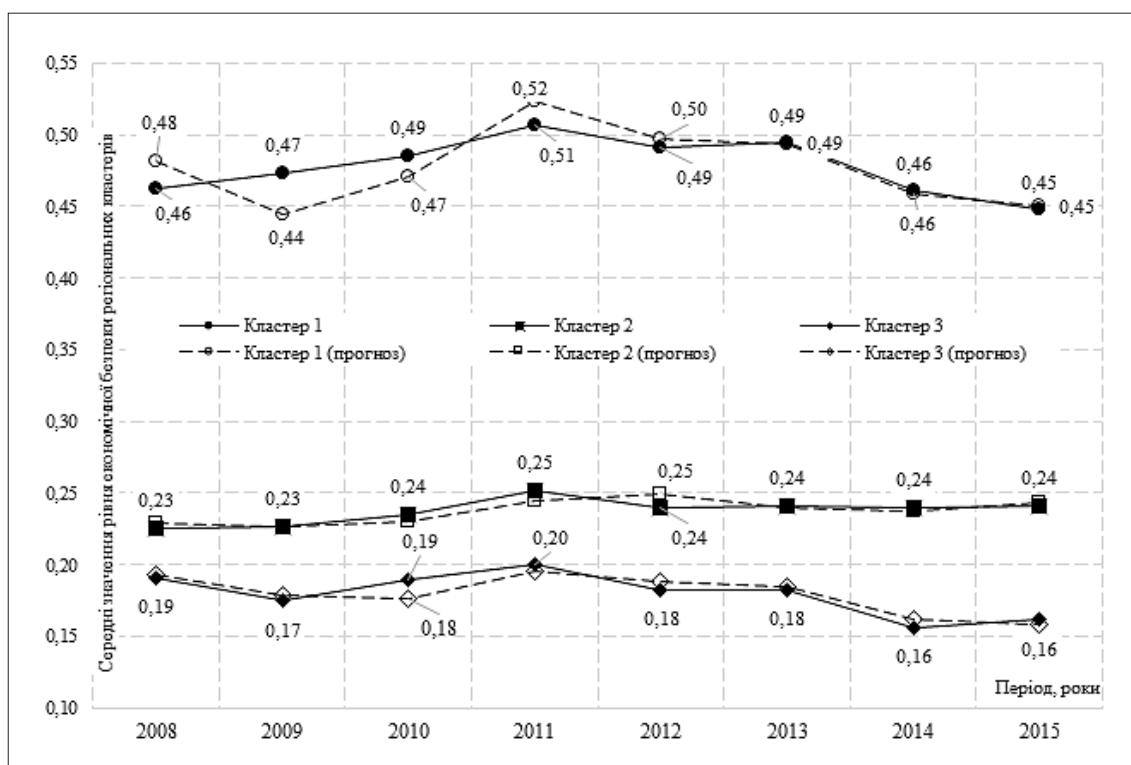

Рис. 2. Результати реалізації розроблених прогнозних моделей

Таблиця 2

Оцінка прогнозних моделей рівня економічної безпеки регіонів

Модель	Multiple R	Multiple R?	Adjusted R?	F	p	Std.Err. of Estimate
(1) K_1	0,97	0,94	0,94	(13,178) 231,92	0	0,035
(2) $K_{\text{кластер 1}}$	0,96	0,92	0,90	(13,42) 38,46	4,39E-19	0,036
(3) $K_{\text{кластер 2}}$	0,98	0,97	0,96	(9,54) 178,16	7,35E-37	0,012
(4) $K_{\text{кластер 3}}$	0,97	0,94	0,92	(12,51) 65,06	1,39E-26	0,013

результат (сальдо) від звичайної діяльності до оподаткування), X_{17} (капітальні інвестиції). Параметри розроблених моделей прогнозування економічної безпеки регіонів національної економіки свідчать про адекватність побудованих моделей досліджуваному процесу. Прикладний характер запропонованих моделей обґрунтовано їх практичним застосуванням за фактичними даними соціально-економічного розвитку регіонів України за результатами 2008–2015 рр. У подальших дослідженнях доцільним є розрахунок прогнозних значень економічної безпеки регіонів для виявлення та попередження негативних наслідків забезпечення економічної безпеки національної економіки в регіональному аспекті.

Бібліографічний список:

1. Моделі і методи соціально-економічного прогнозування: підручник / В.М. Геєць, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк та ін. Х.: ІНЖЕК, 2005. 396 с.
2. Присенко Г.В., Равікович Є.І. Прогнозування соціально-економічних процесів: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2005. 378 с.
3. Макроекономічне прогнозування та його принципи. Національна економіка: навч. посіб. / В.І. Мельникова, О.П. Мельникова, Т.В. Сідлярук та ін.; 2-е вид., перероб. та доп. К.: Центр учбової літератури, 2012. 248 с.
4. Іванова Т.В. Особливості прогнозування макроекономічних показників країни з позицій забезпечення сталого розвитку. Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». 2015. № 12. С. 42–45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2015_12_9.
5. Ярошенко І.В., Семигуліна І.Б. Аналіз існуючих систем прогнозування соціально-економічного розвитку у світі та в Україні. Бізнес Інформ. 2015. № 11. С. 58–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_11_10.
6. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк та ін.; за ред. В.М. Геєця. Харків: ІНЖЕК, 2006. 240 с.
7. Карпінський Б.А. Індикатори фінансової безпеки в контексті збалансованості фінансової системи держави. Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. 2008. Вип. 18.2. С. 131–145.
8. Стеценко С.П. Теоретичні аспекти дослідження економічної безпеки регіону на основі соціально-економічного моніторингу. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 23. С. 121–123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2013_23_28.
9. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование: монография / В.С. Пономаренко, Т.С. Клебанова, Н.Л. Чернова. Х.: ІНЖЭК, 2004. 364 с.
10. Сухоруков А.І., Харазішвілі Ю.М. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України: монографія. К.: НІСД, 2012. 368 с.
11. Лойко В.В. Методичні аспекти регіональної діагностики рівня економічної безпеки. Ефективна економіка. 2013. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1794>.
12. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2001. 170 с.
13. Ферстер Э., Ренц Б. Методы корреляционного и регрессионного анализа. М.: Финансы и статистика, 2008. 267 с.
14. Ivanova N. Formation of the integral indicator of economic security of the region by taxonomy method. Technology audit and production reserves. 2018. № 2/5 (40). P. 24–31. DOI: 10.15587/2312-8372.2018.129861.
15. Іванова Н.С. Ідентифікація однорідності об'єктів системи антикризового управління методом кластеризації. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2017. № 4. С. 188–198. DOI: 10.21272/mmi.2017.4-16.
16. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. Назва з екрана.

References:

1. Heiets, V.M., Klebanova, T.S. and Cherniak, O.I. (2005), *Modeli i metody sotsialno-ekonomichnoho prohnouzuvannia* [Models and methods of social and economic forecasting], INZhEK, Kharkiv, Ukraine
2. Prysenko, H.V. and Ravikovych, Ye.I. (2005), *Prohnouzuvannia sotsialno-ekonomichnykh protsesiv* [Predicting the socio-economic processes], KNEU, Kyiv, Ukraine
3. Melnykova, V.I. et al. (2012), *Makroekonomichne prohnouzuvannia ta yoho pryntsyipy*. *Natsionalna ekonomika* [Macroeconomic Forecasting and its principles. National economy], Tsentru uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine
4. Ivanova, T.V. (2015), "Features of forecasting macroeconomic indicators of the country from the standpoint of ensuring sustainable development", *Economic bulletin of national technical university of Ukraine "Kyiv Polytechnical Institute"*, no. 12, pp. 42-45
5. Yaroshenko, I. V., Semyhulina, I. B. (2015), "Analysis of existing systems of forecasting social and economic development in the world and Ukraine", *Biznes Inform*, no. 11, pp. 58-65
6. Heiets, V. M., Kyzym, M. O., Klebanova, T. S. and Cherniak, O. I. (2006), *Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo* [Modeling of economic security: state, region, enterprise], INZhEK, Kharkiv, Ukraine
7. Karpinskyi, B.A. (2008), "Indicators of financial security in the context of balancing the finan-

- cial system", *Naukovyj visnyk Natsional'noho li-sotekhnichnoho universytetu Ukrainy – Scientific Bulletin of Ukrainian National Forestry University*, no. 18.2, pp. 131-145
8. Stetsenko S. P. (2013), "Theoretical aspects of the study of the economic security of the region on the basis of socio-economic monitoring", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, no. 23, pp. 121-123
 9. Ponomarenko, V. et al. (2004), *Ekonomycheskaia bezopasnost' rehyona : analiz, otsenka, prohnozyrovanye* [Economic safety of the region: analysis, evaluation of prediction], INZhEK, Kharkiv, Ukraine
 10. Sukhorukov, A. I., Kharazishvili, Y. M. (2012), *Modeliuvannia ta prohnozuvannia sotsialnoekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy: monohrafiia* [Modeling and forecasting of socio-economic development of Ukrainian regions: monograph]. NISD, Kyiv, Ukraine
 11. Loyko, V.V. (2013), "Methodological aspects of diagnostic economic security", *Efektivna ekonomika*, [Online], no. 2, Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 23 March 2018)
 12. Yerina, A.M. (2001), *Statystychne modeliuvannia ta prohnozuvannia* [Statistical design and prognostication], KNEU, Kyiv, Ukraine
 13. Ferster, E., Rents, B. (1981), *Metody korrelyatsionnogo i regressionnogo analiza* [Correlation and regression analysis techniques], Finansy i statistika, Moscow, Russia
 14. Ivanova, N. (2018), "Formation of the integral indicator of economic security of the region by taxonomy method", *Technology audit and production reserves*, no. 2/5 (40), pp. 24-31 (DOI: 10.15587/2312-8372.2018.129861)
 15. Ivanova, N. (2017), "Identification of homogeneity of objects of anti-crisis management system by cluster method", *Marketing and management of innovations*, vol.4, pp. 188-198. (DOI: 10.21272/mmi.2017.4-16)
 16. The official site of state statistics service of Ukraine, Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (Accessed 21 March, 2018)

Ivanova N.S.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Marketing,
Management, and Public Administration
Educational and Scientific Institute of Management
and Administration,
Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky

FORECASTING OF THE ECONOMIC SECURITY LEVEL OF REGIONS OF THE NATIONAL ECONOMY

The article presents predictive models of economic security of regions of the national economy in view of regional clusters. By using the method of correlation-regression analysis, there is determined the level of significance of each factor, depending on the degree of influence of the factor on the level of economic security of regions, which allowed forming predictive models. Parameters of models indicate their adequacy to the investigated process.

The purpose of the study. The purpose of the article is to develop predictive models of regional economic security using the method of multiple regression.

Methods: In order to study and systematize factors of regional economic security, methods of theoretical generalization were used. The method of correlation analysis was used to determine the level of significance of each factor, depending on the degree of influence of the factor on the level of economic security of regions. The method of multiple regression allowed building four predictive models of the level of economic security of regions of the national economy in view of regional clusters.

Results. The use of regression analysis to predict the level of economic security of regions of the national economy has allowed determining the level of significance of each factor, depending on the degree of influence of the factor on the performance characteristics: the number of available population, the number of employees engaged in economic activity, the available income per capita, the average

monthly wage, the gross regional product, the volume of industrial products sold (goods, services), crop production, the putting into operation of the total housing area, the retail turnover of enterprises, export of goods and services, financial result (balance) from ordinary activities before taxation, capital investments. Parameters of developed predictive models of economic security of regions of the national economy indicate their adequacy to the investigated process.

Conclusion. The applied character of the proposed models is substantiated by their practical application by actual data of socio-economic development of regions of Ukraine according to results for 2008–2015. In further research, it is appropriate to calculate prognostic values of the economic security of regions in order to identify and prevent the negative consequences of ensuring the economic security of the national economy in the regional aspect.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 657.421

Беренда Н.І.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту
Національного університету харчових технологій

Ніколаєнко С.М.

асистент кафедри обліку і аудиту
Національного університету харчових технологій

Тацієнко Н.В.

магістрант кафедри обліку та аудиту
Національного університету харчових технологій

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА І СТРАТЕГІЯ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ

У статті розглянуто сутність дефініції «конкурентоспроможність підприємства» та досліджено методи оцінки конкурентоспроможності. Проведено оцінку рівня конкурентоспроможності ТОВ «Маревен Фуд Україна» та запропоновано шляхи й стратегії її вдосконалення. Встановлено, що для поліпшення рівня конкурентоспроможності даного підприємства передусім необхідно розширити асортимент продукції та реформувати систему збуту.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, оцінка конкурентоспроможності, методи оцінки, коефіцієнт конкурентоспроможності, SWOT-аналіз.

В статье рассмотрена сущность дефиниции «конкурентоспособность предприятия» и исследованы методы оценки конкурентоспособности. Проведена оценка уровня конкурентоспособности ООО «Маревен Фуд Украина» и предложены пути и стратегии по ее повышению. Установлено, что для улучшения уровня конкурентоспособности данного предприятия в первую очередь необходимо расширить ассортимент продукции и реформировать систему сбыта.

Ключевые слова: конкурентоспособность предприятия, оценка конкурентоспособности, методы оценки, коэффициент конкурентоспособности, SWOT-анализ.

The article considers the essence of the definition of “enterprise competitiveness” and investigates the methods of assessing competitiveness. Conducted evaluation of the level of competitiveness of “Mareven Food Ukraine” LLC and suggested ways and strategies for its improvement. Established that to improve the competitiveness of this enterprise, first of all, it is necessary to expand the range of products and to reform the system of sales.

Keywords: enterprise competitiveness, assessment of competitiveness, methods of evaluation, competitiveness coefficient, SWOT analysis.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасні умови ринкового середовища, науково-технічний прогрес, а також світова глобалізація у цілому змушують суб'єктів господарювання швидко адаптуватися

до стрімких змін на мікро- та макrorівнях. Визначне місце під час прийняття ефективних рішень у сфері управління виробництвом займає питання конкурентоспроможності підприємства. Необхідність керівникам різних рівнів вітчизняних підприємств чітко й швидко сприймати та вра-

ховувати умови, шляхи та фактори підвищення конкурентоспроможності спричинена сучасними складними умовами української економіки, відсутністю державної підтримки, низьким рівнем системи управління та іншими причинами.

Пошук шляхів підвищення конкурентоспроможності відіграє одну з найважливіших ролей у забезпеченні функціонування підприємства та подальшого його росту, тому вирішення даного завдання на національному та міжнародних ринках є необхідним для посилення своєї конкурентної позиції та максимального вдосконалення діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Теоретичні та практичні дослідження, присвячені проблемам конкурентоспроможності, проводили як закордонні вчені-економісти (Д. Рікардо, А. Сміт, Д. Абель, Г. Гамель, П. Друкер, К. Ендрус, Р. Ешенбах, К. Крістенсон, М. Портер, К. Прахалад, М. Портер, А. Томпсон, Р. Фатхутдінов), так і вітчизняні дослідники (В. Андрійчук, В. Апопій, С. Бабенко, О. Білорус, В. Будкін, І. Бураковський, З. Варналій, В. Вергун, Б. Губський, М. Долішній, І. Решетникова, І. Сіваченко тощо).

Проблематиці підвищення конкурентоспроможності підприємств особливу увагу приділяли такі науковці, як Л. Піддубна, Н. Тарнавська, Г. Яковлев, Л. Гриніва, І. Рожкова, О. Паршина, О. Янковий.

Однак, незважаючи на чималу кількість проведених досліджень та виданих наукових праць, присвячених даній тематиці, багато аспектів, особливо методологія оцінки конкурентоспроможності підприємств та напрями її підвищення, потребують подальшого ретельного вивчення.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є узагальнення поняття «конкурентоспроможність підприємства», дослідження механізму оцінки конкурентоспроможності підприємства на прикладі ТОВ «Маревен Фуд Україна» та визначення основних напрямів та факторів підвищення її рівня.

Об'єктом статті є конкурентоспроможність товариства з обмеженою відповідальністю «Маревен Фуд Україна».

Предметом – методичні та методологічні засади оцінки конкурентоспроможності підприємства та пошуки напрямів її підвищення.

Для дослідження даної теми були поставлені такі завдання:

- визначити поняття, завдання та методи оцінки конкурентоспроможності;

- оцінити рівень конкурентоспроможності ТОВ «Маревен Фуд Україна»;

- обґрунтувати напрями підвищення рівня конкурентоспроможності для ТОВ «Маревен Фуд Україна».

Методи і методичні прийоми: аналітичні і логічні, індексні та матричні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дефініція «конкурентоспроможність» – багатовимірна комплексна категорія [2, с. 82]. Велика кількість наукових праць, які розглядають проблематику конкурентоспроможності з різних точок зору, призвели до появи великої кількості різноманітних визначень поняття «конкурентоспроможність» та «конкурентоспроможність підприємства».

У табл. 1 для уточнення термінології проаналізовано найвідоміші підходи до тлумачення дефініції «конкурентоспроможність підприємства».

Отже, як бачимо, дефініція «конкурентоспроможність підприємства» є неоднозначною та багатовимірною. Узагальнюючи вищесказане, пропонуємо таке визначення даного поняття: конкурентоспроможність підприємства – це здатність економічного суб'єкта до успішного довготривалого функціонування, витримуючи конкуренцію на конкретному ринку, яка ґрунтується на конкурентних перевагах підприємства.

Важливим елементом усіх етапів процесу управління конкурентоспроможністю підприємства є оцінка його рівня. Сьогодні науковці всього світу розробили цілу низку методів оцінки конкурентоспроможності підприємства. Кожен із них має як переваги, так і недоліки (табл. 2), а тому досить часто застосовують систему методів для більш повної оцінки конкурентоспроможності підприємства з урахуванням особливостей його господарської діяльності [10, с. 407–408].

ТОВ «Маревен Фуд Україна» входить до складу великого японсько-в'єтнамського холдингу Mareven Food Holding і є лідером з виробництва продуктів харчування швидкого приготування на європейському ринку. «Маревен Фуд Україна» почало оперувати на українському ринку в 2011 р. під торговою маркою «Ролтон», асортимент якої становлять вермішель та локшина швидкого приготування, картопляне пюре та універсальні приправи. Нині «Маревен Фуд Україна» забезпечує потреби українського ринку та є одним із лідерів у своїй галузі.

Для дослідження конкурентоспроможності ТОВ «Маревен Фуд Україна» застосуємо мето-

Таблиця 1

Трактування дефініції «конкурентоспроможність підприємства»

№	Автори	Визначення
1	2	3
1.	Р.А. Фатхутдінов	Це здатність підприємства випускати конкурентоспроможну продукцію [7, с. 187].
2.	В.Г. Шинкаренко, А.С. Бондаренко	Це динамічна характеристика здатності фірми адаптуватися до змін навколишнього середовища і забезпечувати при цьому високий рівень конкурентних переваг [11, с. 14].
3.	М.І. Перцовський	Це проведення ефективної господарської діяльності для отримання прибутку в умовах конкурентного ринку [5].
4.	В.Е. Хруцький, І.В. Корнєєва	Це здібність успішно оперувати в певному регіоні в конкретний період часу шляхом випуску та реалізації конкурентоздійної продукції [8, с. 67].
5.	О.І. Мазілкина, Г.Г. Панічкина	Це «відносна характеристика, яка виражає ступінь відмінності розвитку певної організації від конкурентів за ступенем задоволення своїми товарами потреб людей...» [3, с. 47].
6.	П.К. Канінський	Це здібність підприємства до отримання прибутку, яка задовольняє потреби у відтворенні простого (або розширеного) виробництва, мотивації працівників та поліпшення якості продукції [4, с. 532].

Таблиця 2

Методи оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства

Назва групи	Переваги	Недоліки	Методи
1	2	3	4
Графічні	Простота та наочність сприйняття	Неможливість установити значення узагальненого критерію	Метод «профілів», карта стратегічних груп, дослідження кривої досвіду, метод конкурентних стратегій Ж.-Ж. Ламбена та ін.
Матричні	Можливість дослідження процесів конкуренції в динаміці	Надмірна спрощеність ускладнює прийняття оптимальних управлінських рішень.	Матриця Бостонської консалтингової групи, матриця конкурентних стратегій М. Портера, матриця МакКінсі, SWOT-аналіз, SPACE-аналіз, STEP-аналіз тощо.
Індексні	Простота, наочність, дає змогу отримати однозначні оцінки конкурентних позицій виробника	Не враховують прямі показники діагностики – якості та ціну	Метод, що базується на визначенні конкурентоспроможності продукції, метод, що базується на теорії ефективної конкуренції, метод, що базується на теорії рівноваги фірми та галузі, та ін.
Аналітичні	Дають змогу окреслити місце підприємства в конкурентній боротьбі	Не надають конкретних рекомендацій щодо формування майбутніх стратегій	Метод різниць, метод балів, метод рангів, метод експертної оцінки

дику, що заснована на теорії ефективної конкуренції. Вона базується на твердженні, що те підприємство, в якому найефективніше організована робота всіх його підрозділів та служб, і є найбільш конкурентоспроможним. Передусім успішне функціонування сегментів підприємства залежить від ефективного використання ресурсів, що їм надаються.

Коефіцієнт конкурентоспроможності включає чотири групи показників, а саме: показники активності управління виробничим процесом; показники, що характеризують ефективність використання обігових засобів; показники, що відображають ефективність збуту продукції та показники конкурентоспроможності продукції [1, с. 81–82]. Розрахунок критеріїв, необхідних для оцінки рівня конкурентоспроможності ТОВ «Маревен Фуд Україна», наведений у табл. 3.

Розрахунок коефіцієнта конкурентоспроможності підприємства (Ккп) проводиться за формулою середньозваженої арифметичної (1):

$$K_{кп} = 0,15E_{в} + 0,29Ф_{п} + 0,23E_{з} + 0,33K_{т} \quad (1)$$

$$K_{кп 2016} = 0,15 \cdot 177,41 + 0,29 \cdot 0,37 + 0,23 \cdot (-0,11) + 0,33 \cdot 1,02 = 27,03$$

$$K_{кп 2017} = 0,15 \cdot 224,24 + 0,29 \cdot 0,70 + 0,23 \cdot (-2,61) + 0,33 \cdot 1,14 = 33,62$$

Отже, проведені нами розрахунки показали, що в 2017 р. підприємство ефективніше управляло своїми ресурсами, що підвищило рівень конкурентоспроможності на 6,59 пункти. Проте ТОВ «Маревен Фуд Україна» необхідно звернути увагу на методи управління підрозділами, які неефективно використовують надані їм ресурси, особливо це стосується системи збуту продукції. Для того щоб детальніше проаналізувати шляхи підвищення рівня конкурентоспромож-

Таблиця 3

Критерії конкурентоспроможності ТОВ «Маревен Фуд Україна»

Показники	Розрахунок	Рівень показника	
		2016	2017
1	2	3	4
Критерії ефективності виробничої діяльності (Ев)	$Eв = 0,31В + 0,19Ф + 0,40Р + 0,1ПП$	177,41	224,24
Витрати на одиницю продукції (В)	В = Валові витрати/обсяг виробництва	69,55	66,38
Фондовіддача (Ф)	Ф = Обсяг виробництва/вартість основних виробничих фондів	4,83	5,82
Рентабельність продукції (Р)	Р = Прибуток/собівартість продукції	43,78	50,64
Продуктивність праці (ПП)	ПП = Обсяг виробництва/середньорічна кількість працівників	1374,3	1822,9
Критерії фінансового положення (Фп)	$Фп = 0,29Ка + 0,2Кп + 0,36Кл + 0,15Коб$	0,37	0,70
Коефіцієнт автономії (Ка)	Ка = Власний капітал/валюта балансу	-1,7389	-1,5352
Коефіцієнт платоспроможності (Кп)	Кп = Власний капітал/загальні зобов'язання	-0,6349	-0,0665
Коефіцієнт ліквідності (Кл)	Кл = Оборотні активи/поточні зобов'язання	1,6546	2,2825
Коефіцієнт оборотності обігових коштів (Коб)	Коб = Виручка/середньорічний залишок обігових коштів	2,68	2,22
Критерії збуту продукції (Ез)	$Ез = 0,37Рп + 0,29Кз + 0,21Квп + 0,14Кр$	-0,11	-2,61
Рентабельність продаж (Рп)	Рп = Прибуток від реалізації/обсяг продаж	-0,3210	-7,7242
Коефіцієнт затовареності продукцією (Кз)	Кз = Обсяг нереалізованої продукції/обсяг продаж	0,0187	0,0187
Коефіцієнт загрузки виробничих потужностей (Квп)	Квп = Обсяг випуску продукції /виробнича потужність	0,7767	0,9489
Коефіцієнт ефективності реклами (Кр)	Кр = Прибуток, отриманий від рекламування товару/витрати на рекламу	-1,1616	0,3140
Критерій конкурентоспроможності товару (Ккт)	$Ккт = \text{Якість/ціна споживання}$	1,02	1,14

Таблиця 4

Матриця SWOT-аналізу для ТОВ «Маревен Фуд Україна»

	Сильні сторони	Слабкі сторони
1	2	3
Можливості	Підприємство має сильні ринкові позиції, значні виробничі потужності, однак його ринкова частка може бути збільшена за рахунок обслуговування додаткових груп споживачів, розширення виробництва, автоматизації системи збуту на основі встановлення модулів у постійних партнерів та проникнення на нові сегменти ринку збуту.	Проникнення підприємства на нові сегменти ринку та привернення уваги нових клієнтів шляхом формування асортименту доступних за ціною продуктів швидкого харчування та оптимізації перевезень за допомогою спеціального комп'ютерного забезпечення (електронного атласу доріг) можливо лише за умов належного фінансування.
Загрози	ТОВ «Маревен Фуд Україна» виробляє продукцію, дотримуючись високих стандартів якості та має великий строк зберігання, тому постійно користується попитом серед споживачів. Однак прийняття рішення про диверсифікацію асортименту продукції в напрямі нехарчових продуктів може порушити позиції підприємства, особливо за нинішніх нестабільних умов ринку.	Однією зі слабких сторін ТОВ «Маревен Фуд Україна» є неефективна система збуту продукції, тому необхідно спрямувати всі зусилля на її мінімізацію. До того ж необхідно прогнозувати зміну смаків споживачів, щоб уникнути географічного фокусування.

ності, ТОВ «Маревен Фуд Україна» краще застосувати SWOT-аналіз (табл. 4) [6, с. 227–228].

Результати проведеного дослідження дають змогу стверджувати, що ТОВ «Маревен Фуд Україна» має низку конкурентних переваг, що робить його сильним конкурентом у своїй галузі. Найбільш вагомими і вірогідними виявилися можливості розширення частки ринку шляхом

розширення асортименту та обслуговування нових додаткових груп споживачів. Однак підприємство має й слабкі сторони. Найбільш недосконалим місцем підприємства є його стратегія управління збутом продукції, яка в майбутньому може призвести до втрати позиції підприємства на ринку. Для запобігання цьому доречно провести активнішу рекламну кампанію своєї про-

дукції, дослідити нові ринки збуту, оптимізувавши шляхи перевезень за допомогою спеціального комп'ютерного забезпечення та ін.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У результаті дослідження було визначено поняття конкурентоспроможності підприємства та розглянуто різноманітні методи оцінки конкурентоспроможності. Оцінено рівень конкурентоспроможності ТОВ «Маревен Фуд Україна». Високий рівень конкурентоспроможності даного підприємства свідчить про ефективне використання власних та позичених ресурсів на всіх підрозділах підприємства. Обґрунтовано шляхи підвищення рівня конкурентоспроможності для ТОВ «Маревен Фуд Україна». Можна виділити такі способи підвищення рівня конкурентоспроможності для даного підприємства: проведення активної рекламної кампанії; формування асортименту продуктів, доступних за ціною для різних сегментів споживачів; оптимізація перевезень за допомогою спеціального комп'ютерного забезпечення; автоматизація системи збуту на основі встановлення модулів у постійних партнерів та ін.

Бібліографічний список:

1. Артеменко Л.П., Толмачова Г.В. Методика оцінки стратегічної конкурентоспроможності підприємства. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2015. № 4. С. 113–116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/piprp_2015_4_23.
2. Кафлевська С.Г., Ганжа Т.І. Оцінка конкурентоспроможності підприємств за допомогою методики теорії ефективної конкуренції. Збірник наукових праць ВНАУ. 2012. № 4. С. 80–85. URL: <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/831.pdf>.
3. Мазилкина Е.И., Паничкина Г.Г. Управление конкурентоспособностью. М.: Омега-Л, 2009. 325 с.
4. Основи аграрного підприємництва / М.Й. Малік, В.В. Зіновчук, Ю.О. Лупенко та ін.; за ред. М.Й. Маліка. К.: Інститут аграрної економіки, 2001. 582 с.
5. Международный маркетинг: учеб. пособ. / Н.И. Перцовский, И.А. Спиридонов, С.В. Барсукова; под ред. Н.И. Перцовского. М.: Высшая школа, 2001. 239 с.
6. Станіславик О.В., Коваленко О.М. Актуальні шляхи та фактори підвищення конкурентоспроможності вітчизняного підприємства. Економічний форум. 2017. № 2. С. 223–231. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2017_2_39.
7. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации: учеб. пособ. М.: Эксмо, 2004. 541 с.
8. Хруцкий В.Е., Корнеева И.В. Современный маркетинг: настольная книга по исследованию рынка. М.: Финансы и статистика, 2002. 528 с.
9. Шарко В.В. Конкурентоспроможність підприємства: методи оцінки, стратегії підвищення. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Економіка. 2015. Вип. 2(2). С. 120–126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2015_2%282%29_24.
10. Швед Т.В., Біла І.С. Оцінка конкурентоспроможності підприємства. Економіка і суспільство. 2017. № 8. С. 405–410. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/journal-8/15-statistics/730-shved-t-v-bila-i-s>.
11. Шинкаренко В.Г., Бондаренко А.С. Управление конкурентоспособностью предприятия. Харьков: ХНАДУ, 2003. 186 с.

References:

1. Artemenko, L.P. (2015). *Metodyka otsinky stratehichnoi konkurentospromozhnosti pidpriemstva* [Methodology for assessing the strategic competitiveness of the enterprise]. *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva*. – Problems and prospects of entrepreneurship development, no. 4, pp. 113-116. http://nbuv.gov.ua/UJRN/piprp_2015_4_23 [in Ukrainian].
2. Kaflevska, S.H. (2012). *Otsinka konkurentospromozhnosti pidpriemstv za dopomohoiu metodyky teorii efektyvnoi konkurentsii* [Evaluating the competitiveness of enterprises through the methodology of the theory of effective competition]. *Zbirnyk naukovykh prats VNAU*. – Collection of scientific works of VNAU, no. 4, pp. 80-85. <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/831.pdf> [in Ukrainian].
3. Mazilkina, E. I. *Upravlenie konkurentosposobnost'ju* [Competitiveness Management]. Moskva: Omeha-L, 2009, 325 p. [in Russian].
4. Malik, M.Y. *Osnovy ahrarnoho pidpriemnytstva* [Fundamentals of agrarian entrepreneurship]. Kyiv: Instytut ahrarnoi ekonomiky, 2001, 582 p. [in Ukrainian].
5. Pertsovskiy, N.Y. *Mezhdunarodnyi marketynh: ucheb. posoby* [International Marketing: A Training Manual]. Moskva: Vysshaya shkola, 2001, 239 p. [in Russian].
6. Stanislavik, O. V. (2017). *Aktualni shliakhy ta faktory pidvyshchennia konkurentospromozhnosti vitchyznianoho pidpriemstva* [Actual ways and factors of increasing the competitiveness of a domestic enterprise]. *Ekonomichnyi forum*. – Economic forum, no.2, pp. 223-231. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2017_2_39 [in Ukrainian].
7. Fathutdinov, R. A. *Upravlenie konkurentosposobnost'ju organizacii: Ucheb. posobie* [Management of competitiveness of the organization: Textbook]. Moskva: Jeksmo, 2004, 541 p. [in Russian].

8. Hruckij V.E., Korneeva I.V. Sovremennyj marketing: nastol'naja kniga po issledovaniju rynka [Modern marketing: a benchmark book on market research]. Moskva: Finansy i statistika, 2002, 528 p. [in Russian].
9. Sharko, V. V. (2015). Konkurentospromozhnist pidpriemstva: metody otsinky, stratehii pidvyshchennia [Competitiveness of the enterprise: methods of evaluation, strategy of improvement]. Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. – Scientific herald of Mukachevo State University, no. 2, pp. 120-126. http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2015_2%282%29__24 [in Ukrainian].
10. Shved T. V., Bila I. S. (2017). Otsinka konkurentospromozhnosti pidpriemstva [Estimation of competitiveness of the enterprise]. Ekonomika i suspilstvo. – Economics and Society, no. 8, pp. 405-410. <http://www.economyandsociety.in.ua/journal-8/15-stati-8/730-shved-t-v-bila-i-s> [in Ukrainian].
11. Shinkarenko, V.G. Upravlenie konkurentosposobnost'ju predpriatija [Enterprise Competitiveness Management]. Har'kov : Izd-vo HNADU, 2003, 186 p. [in Russian].

Berenda N.I.

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Accounting and Audit,
National University of Food Technologies

Nikolaenko S.M.

Assistant Lecturer at Department of Accounting and Audit,
National University of Food Technologies

Tatsienko N.V.

Graduate Student of Department of Accounting and Audit,
National University of Food Technologies

COMPETITIVENESS OF AN ENTERPRISE AND STRATEGY OF ITS IMPROVEMENT

The article considers the essence of the definition of “enterprise competitiveness”. After analysing the most famous approaches to the interpretation of the definition, a general definition is proposed. The competitiveness of an enterprise is the ability of an economic entity to succeed in a long-term functioning, withstand competition in a particular market, which is based on the competitive advantages of the enterprise.

The article also examines methods for assessing competitiveness. All methods can be divided into 4 groups: matrix, graphic, index, and analytical. Each of them has both advantages and disadvantages; therefore, it is appropriate to apply simultaneously a system of methods.

Conducted evaluation of the level of competitiveness of Mareven Food Ukraine LLC. A methodology based on the theory of effective competition has been applied to investigate the competitiveness of Mareven Food Ukraine LLC. It is based on the assertion that the enterprise, in which the most efficiently organized work of all its units and services, is the most competitive one. Our calculations showed that in 2017 the company managed its resources more efficiently, which increased the level of competitiveness by 6.59 points. However, Mareven Food Ukraine LLC needs to pay attention to the methods of managing departments that inefficiently use the resources, especially in the system of sales of products.

Directions of raising the level of competitiveness for Mareven Food Ukraine LLC are substantiated. The ways for raising the level of competitiveness for this enterprise are holding an active advertising company; formation of assortment of products available at a price for different segments of consumers; optimization of transportation with the help of special computer software; automation of the sales system based on the installation of modules from permanent partners, etc.

The results of the conducted research allow stating that Mareven Food Ukraine LLC has a number of competitive advantages, which makes it a strong competitor in its field.

Волошина С.В.

кандидат економічних наук, доцент
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

АРХІТЕКТОНІКА ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті проведено критичний аналіз наукових підходів до визначення елементів людського капіталу. Вдосконалено змістовне наповнення поняття «людський капітал підприємства». Обґрунтовано структуру людського капіталу підприємства як багаторівневої системи, яка включає елементи даного капіталу та засоби їх формування і розвитку. Визначено цілісність сформованої архітекτονіки людського капіталу підприємства та її відповідність загальним принципам наукового дослідження.

Ключові слова: людський капітал підприємства, елементи людського капіталу, засоби формування і розвитку людського капіталу, архітектоніка, цілісність композиції, принципи дослідження.

В статье проведен критический анализ научных подходов к определению элементов человеческого капитала. Усовершенствовано содержательное наполнение понятия «человеческий капитал предприятия». Обоснована структура человеческого капитала предприятия как многоуровневой системы, включающей элементы данного капитала и средства их формирования и развития. Определены целостность сформированной архитектоники человеческого капитала предприятия и ее соответствие общим принципам научного исследования.

Ключевые слова: человеческий капитал предприятия, элементы человеческого капитала, средства формирования и развития человеческого капитала, архитектоника, целостность композиции, принципы исследования.

The article deals with the critical analysis of scientific approaches to the definition of human capital elements. The content of the concept of "human capital of an enterprise" has been improved. The structure of human capital of an enterprise as a multilevel system, which includes elements of the given capital and means of their formation and development, is substantiated. The integrity of the developed architectonics of human capital of the enterprise and its relevance to the general principles of scientific research are determined.

Keywords: human capital of an enterprise, elements of human capital, means of formation and development of human capital, architectonics, integrity of composition, principles of research.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний етап соціально-економічного розвитку України характеризується низкою глибоких і тривалих проблем, серед яких – незначна інноваційна та інвестиційна активність підприємств, низька конкурентоспроможність продукції вітчизняного виробництва, відсталість за рівнями продуктивності праці і середньої заробітної плати, високі темпи відтоку кваліфікованої робочої сили за кордон тощо.

У числі головних причин такої ситуації слід окремо назвати несприйняття власниками і менеджментом вітчизняних підприємств концепції людського капіталу, яка розглядає людину як вагомий елемент сучасної системи суспільного

капіталу, критерій економічного розвитку і конкурентоспроможності країни, пріоритетний фактор економічної діяльності та всебічного розвитку особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. У нинішньому столітті активізувалася наукова дискусія щодо ролі і значення людського капіталу на всіх економічних рівнях, форм його відтворення, засобів збереження і розвитку та т. ін. Активними учасниками такої дискусії є В.П. Антонюк, А.Я. Гадзало, О.А. Грішнова, А.І. Добринін, С.А. Дятлов, М.А. Казарян, Т.М. Кір'ян, О.П. Колядін, Н.М. Королюк, М.М. Крітський, Ю.О. Свердлова, Г.М. Тугускіна, А.А. Циренова та ін.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Попри широкий спектр обговорюваних науковцями питань досі спірними залишаються т. зв. базові питання, зокрема стосовно поняття і складу людського капіталу. Наявність невіршених питань подібного характеру унеможлиблює прийняття на підприємствах виважених управлінських рішень, які стосуються напрямів інвестування у людський капітал, розмірів відповідних потоків тощо.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є формування архітектури людського капіталу підприємства за його елементами та засобами формування і розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналіз наукової літератури з проблематики складу людського капіталу загалом і людського капіталу підприємства зокрема показав наявність різноманіття поглядів, що знаходять відображення як у поширенні «технократичного підходу до характеристик елементів людського капіталу та недооцінки його соціально-економічного змісту» [1, с. 42–49], так і у включенні до його складу «елементів невліомого, ірраціонального, не вимірюваного в природі людини, в її задатках, поведінці, потребах, яке опосередковує співвідношення вкладень і результатів» [2, с. 138–146].

Дослідники виділяють базові та похідні від них елементи людського капіталу. До базових І.В. Ільїнський, А.І. Добринін, С.А. Дятлов, Е.А. Циренова та інші науковці відносять капітал здоров'я, капітал освіти і капітал культури [3; 4]. І.М. Черненко цю тріаду називає освітнім, соціальним капіталом і капіталом здоров'я [5, с. 9]. У такому складі капітал здоров'я є відображенням фізичних здібностей людини, які характеризуються силою, виносливістю, працездатністю тощо. Капітал освіти у широкому розумінні відображає не лише освітній рівень, а й практичну спроможність до його реалізації в різних сферах професійної діяльності через володіння певними навичками і вміннями. Капітал культури відображає втілення у людині різноманітних культурних цінностей, моральних принципів тощо, які позначаються на її трудовій і соціальній поведінці.

Розширення поглядів на продуктивні здібності людини призвело до появи похідних елементів, які, як правило, синтезують певні

характеристики носія праці. На цій основі російські науковці (О.П. Колядін, А.А. Циренова та ін.) створили власну парадигму людського капіталу з віднесенням до нього трудового капіталу (містить «знання, професійні здібності, навички і досвід, які визначають рівень кваліфікації»); інтелектуального капіталу («втіленого у вигляді досвіду, знань і спроможностей до нововведень і творчої діяльності» і того, що «включає патенти, ліцензії, торгові марки та інші об'єктивні фактори, пов'язані з авторським правом і ... які відділяються від їх автора»); організаційно-підприємницького капіталу (містить «підприємницькі, організаторські спроможності до створення бізнес-ідей, підприємливість, рішучість, володіння комерційними секретами», які залежать від мотивації носія праці); культурно-морального капіталу (за змістом відповідає капіталу культури) [6, с. 10].

Під час розгляду складу людського капіталу українські науковці використовують більш деталізовані підходи. Так, О.А. Грішнова до елементів людського капіталу, називаючи їх активами, віднесла здоров'я, знання, вміння, кваліфікацію, компетентність, цінні ділові якості, трудову і навчальну мотивацію, інформованість, вищу ефективність використання людського капіталу, однак практичне дослідження науковець провела лише відносно знань, здоров'я, мотивації, ділових і суспільних рис, інформованості [7, с. 12]. В.П. Антонюк як елементи розглядає знання, продуктивні здібності, здоров'я, мотивацію, мобільність людини [8, с. 11].

Загалом на українському науковому просторі утворилися декілька напрямів щодо поглядів на склад людського капіталу: перший із них будується на базових елементах із певним їх розширенням у тих же межах, а другий – із розширенням базових елементів, що відповідає парадигмі російської наукової школи людського капіталу. Так, представниками першого напрямку є О.М. Білик (виділяє елементи: здоров'я (фізичне і психічне); загальні та професійні знання; професійні вміння та навички; професійний та життєвий досвід; здібності (природні та розвинуті); інформованість; цінні характеристики людини (зокрема, мобільність) [9, с. 9]); А.Я. Гадзало (елементи: здоров'я, знання, талант, інформаційна культура, творчість (інноваційність), досвід, навички, мотивація, віртуальна мобільність [10, с. 18]); Н.М. Корольок (елементи: здоров'я, таланти, знання, освіта,

навички, вміння, досвід, продуктивні здібності, кваліфікація, мотивація) [11, с. 9] та ін.

Прихильниками другого напрямку є М.А. Ажажа (виділяє елементи: капітал здоров'я, трудовий капітал, інтелектуальний капітал, організаційно-підприємницький капітал, культурно-моральний капітал, соціальний капітал, клієнтський, або бренд-капітал, інноваційний капітал, структурний капітал, організаційний капітал [12, с. 9]); Ю.О. Свердлова (елементи: капітал здоров'я, інтелектуально-трудова капітал, організаційно-підприємницький капітал, культурний капітал) [13, с. 9–10] та ін.

У пошуках наукової істини за принциповими питаннями формування складу людського капіталу слід звернутися до думки творців цієї теорії. Так, Т. Шульц, по-перше, стверджував, що людський капітал «є людським тому, що є складовою частиною людини»; по-друге, розглядав його через знання і здібності, які формуються через освіту, спеціальне навчання, охорону здоров'я і доступ до інформації; по-третє, місцями формування капіталу розглядав заклади освіти, робочі місця, домогосподарства [14]. Своєю чергою, Г. Беккер розглядав людський капітал у складі знань, навичок, мотивацій, які формуються за рахунок навчання, охорони здоров'я, міграції і пошуку інформації [15].

На цій підставі вважаємо недоцільним включати до складу людського капіталу активи людини, які відділяються від неї (об'єкти інтелектуального капіталу), а також виокремлювати в окрему групу інші складники інтелектуального капіталу, які є невіддільними від людини, що порушить дослідження цього капіталу загалом. Такої ж позиції дотримується Г.М. Тугускіна, розглядаючи людський капітал у складі елементів інтелектуального капіталу, а не навпаки [16, с. 16].

Позиції Т. Шульца і Г. Беккера також є підставою для виокремлення як базових елементів капіталу освіти, капіталу здоров'я, капіталу заохочення і капіталу мобільності, що проявляється через доступ до інформації. Водночас ці науковці вважали важливим здійснення витрат, що будь-яким чином сприяють розвитку продуктивної сили людини, її культурному збагаченню. Напевно, тому багато дослідників сходяться у думці щодо доцільності включення до складу людського капіталу елементу «капітал культури» для формування працівника як гармонічно розвиненої особистості.

На нашу думку, визначення складу людського капіталу має ґрунтуватися на сучасній парадигмі відповідної теорії, результатах дослідження змістовного наповнення продуктивних здібностей людини і сукупності властивостей даного капіталу. Реалізація сукупності зазначених вище вимог утілена в авторському визначенні людського капіталу підприємства та його архітектоніці. При цьому людський капітал підприємства пропонуємо розглядати як соціально-економічну категорію, яка відображає взаємовідносини щодо формування, використання і розвитку накопиченого в результаті інвестування запасу продуктивних здібностей людини-працівника в процесі господарської діяльності підприємства, які спрямовані на реалізацію актуальних економічних цілей та цілей людського розвитку.

В основу архітектоніки людського капіталу підприємства покладено комплексний підхід до розгляду даного капіталу, що базується на визначенні його елементів за ключовими продуктивними здібностями людини-працівника, засобів, що використовуються підприємством для їх формування і розвитку, встановленні взаємозв'язків між елементами та відповідними засобами, а також загальної спрямованості розвитку блоків такої композиції. Результати, представлені на рис. 1, і відображають людський капітал як багаторівневу систему, що функціонує для вирішення комплексного завдання – забезпечення виробничих потреб у високоякісній робочій силі, яка має належну мотивацію та соціальні умови для подальшого всебічного людського розвитку.

На даному етапі дослідження автором реалізовано також завдання усунення наукової прогалини й відносно невизначеності як самого змісту, так і власне поняття «елемент людського капіталу» і «засіб формування і розвитку (або відтворення) людського капіталу». Прикладами наявності такої невідповідності є освіта та інформація, які за змістом є засобами, а не елементами (елемент – це характеристика окремої властивості людини як спроможності до діяльності, а засіб – це прийом, спосіб, дія, що призводить до формування або розвитку такої спроможності), що знаходило відображення у визначеннях людського капіталу таких науковців, як М.Т. Казарян, І.С. Каленюк та ін. [17, с. 8; 18, с. 67–68].

Цілісності композиції надає представлення підприємства як соціально-економічної систе-

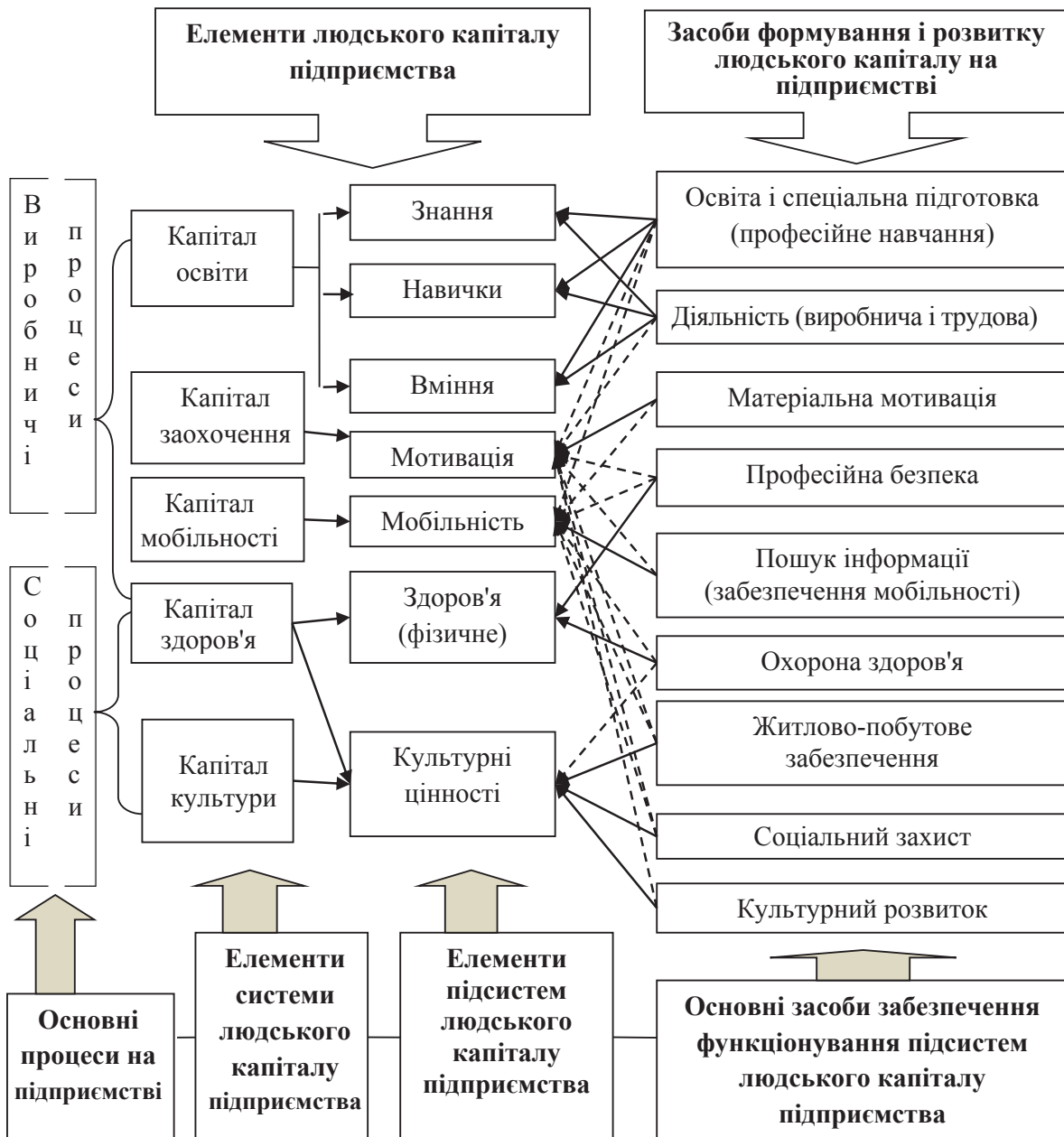

Рис. 1. Архітектура людського капіталу підприємства

Джерело: розроблено автором

ми, що потребує наявності елементів людського капіталу, які забезпечують:

1) потреби виробничих процесів, це – капітал освіти, капітал заохочення, капітал мобільності і капітал здоров'я (у тій частині, яка пов'язана із реалізацією професійних компетентностей);

2) потреби соціальних процесів, це – капітал здоров'я (у тій частині, яка пов'язана із реалізацією загальних компетентностей, включаючи забезпечення умов для відтворення психічного здоров'я), капітал культури.

У запропонованому варіанті архітектури реалізовано дію таких принципів:

– принципу детермінізму, відповідно до якого всі продуктивні здібності людини-працівника виступають як цілісна система, яка реалізує завдання виробничого і соціального розвитку, елементи якої перебувають у певному взаємозв'язку із засобами їх формування і розвитку; причому ці зв'язки мають як пряму дію (позначено суцільними лініями), так і непряму дію (штриховані лінії);

– принципу гуманізму, який відображає можливість досягнення підприємством одночасно із цілями економічної діяльності також цілей людського розвитку, що знаходить відо-

браження у включенні в композицію людського капіталу елементу «капітал культури», що включає широкий арсенал засобів забезпечення функціонування підсистеми «культурні цінності».

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. За результатами критичного аналізу елементів людського капіталу, їх відповідності змістовному наповненню продуктивних здібностей людини сформовано архітектуру людського капіталу підприємства. Елементи представленої композиційної будови (капітал освіти, капітал заохочення, капітал мобільності, капітал здоров'я, капітал культури) визначені за ключовими продуктивними здібностями людини-працівника і засобами, що використовуються підприємством для їх формування і розвитку.

Ключові аспекти створеної конструкції вбирають у собі найбільш значущі ознаки, опрацювання яких у подальшому має призвести до створення механізму ефективного управління людським капіталом підприємства.

Бібліографічний список:

1. Щетинин В.П. Человеческий капитал и неоднозначность его трактовки. Мировая экономика и международные отношения. 2001. № 12. С. 42–49.
2. Вильховченко Э.Д. О «посттейлоризме» и «человеческом капитале». Мировая экономика и международные отношения. 1995. № 11. С. 138–146.
3. Ильинский И.В. Инвестиции в будущее: образование в инновационном воспроизводстве. Санкт-Петербург: СПбУЭФ, 1996. С. 30, 163.
4. Добрынин А.И., Дятлов С.А., Цыренова Е.Д. Человеческий капитал в транзитивной экономике: формирование, оценка, эффективность использования. Санкт-Петербург: Наука, 1999. 309 с.
5. Черненко И.М. Стратегическое управление человеческим капиталом промышленного предприятия: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05. Екатеринбург, 2014. 24 с.
6. Цыренова А.А. Развитие человеческого капитала в условиях трансформации институциональной среды. Улан-Удэ: ВСГТУ, 2006. 166 с.
7. Грішнова О.А. Формування людського капіталу в системі освіти і професійної підготовки: автореф. дис. ... д-ра экон. наук: 08.09.01. Київ, 2002. 36 с.
8. Антонюк В.П. Оцінка та забезпечення розвитку людського капіталу України: автореф. дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.07. Донецьк, 2008. 36 с.

9. Білик О.М. Мобільність в системі людського капіталу: методика оцінювання та напрямки активізації: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.07. Київ, 2009. 20 с.
10. Гадзало А.Я. Формування та використання людського капіталу в аграрній сфері регіону України: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.03. Біла Церква, 2010. 20 с.
11. Корольок Н.М. Облік і контроль у системі управління людським капіталом підприємства: методика та організація: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.09. Київ, 2010. 19 с.
12. Ажажа М.А. Державне регулювання інвестицій в людський капітал як фактор інтелектуального розвитку суспільства: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Харків, 2008. 19 с.
13. Личный потенциал работника: проблемы формирования и развития / Под ред. В.Г. Нестерова, Л.И. Иванько. Москва: Наука, 1987. 225 с.
14. Schultz T. Investment in Human Capital. New York; London, 1971.
15. Becker M. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. New York, 1964.
16. Тугускина Г.Н. Человеческий капитал предприятия: теория, методология, оценка: автореф. дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.05. Москва, 2011. 46 с.
17. Казарян М.А. Концептуальные основы воспроизводства человеческого капитала в предпринимательской экономике: автореф. дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.01. Москва, 2009. 54 с.
18. Каленюк І. Освіта в ринковому середовищі та неекономічні цінності. Економіка України. 2003. № 7. С. 67–73.

References:

1. Shcetin, V.P. (2001), "Human capital, and the ambiguity of its interpretation", *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya*, vol. 12, pp. 42-49.
2. Vil'hovchenko, E.H.D. (1995), "About "postteylorizme" and "human capital", *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya*, vol. 11, pp. 138-146.
3. Il'inskij, I.V. (1996), *Investicii v budushchee: obrazovanie v innovacionnom vosproizvodstve* [Investing in the future: education in innovative reproduction], Izd. SPbUEHF, Sankt-Peterburg, Rossiya.
4. Dobrynin, A.I., Dyatlov, S.A. and Cyrenova, E.D. (1999), *Chelovecheskij kapital v tranzitivnoj ekonomike: formirovanie, ocenka, ehffektivnost' ispol'zovaniya* [Human capital in transitive economy: the formation, evaluation, efficiency], Nauka, Sankt-Peterburg, Rossiya.
5. Chernenko, I.M. (2014), "Strategic management of industrial enterprise human capital", Ph.D. The-

- sis, Economics and Management of National Economy (labor economics), Ural Federal University, Ekaterinburg, Rossiya.
6. Cyrenova, A.A. (2006), *Razvitie chelovecheskogo kapitala v usloviyah transformacii institucional'noj sredy* [The development of human capital in the conditions of transformation of the institutional environment], Izd-vo VSGTU, Ulan-Udeh, Rossiya.
7. Grishnova, O.A. (2002), "The Forming of Human Capital in the System of Education and Professional Training", Dr.Sc. Thesis, Demography, Labor Economics, Social Economics and Politics, Research Council for Ukrainian Productive Forces, Ukrainian National Academy of Sciences, Kyiv, Ukraine.
8. Antonyuk, V.P. (2008), "Estimation and securing development of human capital in Ukraine", Dr. Sc. Thesis, Demography. Labour Economics, Social Economics and Policy, Donetsk State University under the Ministry of Education and Science of Ukraine, Donetsk, Ukraine.
9. Bilyk, O.M. (2009), "Mobility in system of human capital: estimation methods and ways of intensification", Ph.D. Thesis, Demography, labor economics, social economy and policy, Kyiv National University of Economics by Vadim Getman, Kyiv, Ukraine.
10. Gadzalo, A.Y. (2010), "Formation and use of human capital in the agrarian sector of Ukrainian region", Ph.D. Thesis, Economics and management of national economy, Bila Tserkva national agrarian university, Bila Tserkva, Ukraine.
11. Koroliuk, N.M. (2010), "Accounting and control in the management system of human capital of enterprise: methodology and organization", Ph.D. Thesis, Accounting, Analysis and Auditing (according to types of economic activities), State Academy of statistics, accounting and audit of State committee of statistics of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
12. Azhazha, M.A. (2008), "State regulation of investments into the human capital as the factor of the intellectual development of the society", Ph.D. Thesis, Mechanisms of public administration, Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration attached to the Office of the President of Ukraine. Kharkiv, Ukraine.
13. Nesterov, V.G. and Ivan'ko, L.I. ed. (1987), *Lichnyj potencial rabotnika: problemy formirovaniya i razvitiya* [Personal potential employee: problems of formation and development], Nauka, Moskva, Rossiya.
14. Schultz T. *Investment in Human Capital*. New York; London, 1971.
15. Becker M. *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis*. New York, 1964.
16. Tuguskina, G.N. (2011), "The human capital of the company: the theory, methodology, evaluation", Dr. Sc. Thesis, Economics and Management of National Economy, State University of Management, Moskva, Rossiya.
17. Kazaryan, M.A. (2009), "Conceptual bases of reproduction of the human capital in the business economy", Dr.Sc. Thesis, Economic theory, Technical University, Moskva, Rossiya.
18. Kaleniuk, I. (2003), "Education in the market environment and non-economic values ", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 7, pp. 67-73.

ARCHITECTONICS OF HUMAN CAPITAL OF AN ENTERPRISE

The architectural structure of human capital in terms of an enterprise is formed grounding on the results of the critical analysis of human capital elements. It is based on a comprehensive approach to the consideration of human capital, based on the definition of its elements by the key productive capacities of a human-worker, the means used by the enterprise for their formation and development, the establishment of interconnections between the elements and the means, as well as general orientation for the development of blocks in such a composition.

The expediency of distinguishing the following elements in the system of human capital is proved: capital of education, capital of encouragement, capital of mobility, capital of health and capital of culture. The composition of the elements of human capital is presented in the following format: capital of education (knowledge, skills, abilities), capital of encouragement (motivation), capital of mobility (mobility), capital of health (physical and partly cultural values reflecting mental health), as well as capital of culture (mainly cultural values). The means of formation and development of human capital of an enterprise include education and special training (vocational training), activity (production and labour), material motivation, occupational safety, information search (for mobility implementation), healthcare, housing and communal services, social welfare, cultural development.

The content of the concept of “human capital of an enterprise” has been improved, which is to be understood as a socio-economic category reflecting the correlation of the formation, use, and development constituents achieved due to the accumulated reserves of productive capacities of a human-worker in the process of economic activity of enterprises, which are aimed at the implementation of relevant economic goals and objectives of human development.

It is determined that the composition integrity of the internal structure of human capital provides the representation of the enterprise as a social and economic system. The needs of production processes at an enterprise must be ensured by the capital of education, capital of encouragement, capital of mobility, and capital of health (in the part related to the implementation of professional competencies). The satisfaction of the needs of social processes at an enterprise is based on the capital of health (in that part, which is related to the implementation of general competencies, including the provision of conditions for mental health care) and capital of culture.

УДК 658.261

Копецька Ю.О.

аспірант кафедри екологічного менеджменту
та підприємництва
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЦЕЛЮЛОЗНО-ПАПЕРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Досліджено організаційно-економічні засади підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів на підприємствах целюлозно-паперової промисловості. Проаналізовано споживання електричної та теплової енергії, а також паливно-енергетичних ресурсів під час виробництва паперу і паперових виробів. Проведено аналіз електроємності та теплоємності виробництва продукції картонно-паперовими комбінатами України. Визначено техніко-технологічні, організаційні та фінансові заходи підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів підприємствами целюлозно-паперової промисловості.

Ключові слова: енергетичні ресурси, енергоефективність, целюлозно-паперова промисловість, енергоємність, система енергетичного менеджменту

Исследованы организационно-экономические основы повышения эффективности использования энергетических ресурсов на предприятиях целлюлозно-бумажной промышленности. Проанализировано потребление электрической и тепловой энергии, а также топливно-энергетических ресурсов при производстве бумаги и бумажных изделий. Проведен анализ электроемкости и теплоемкости производства продукции картонно-бумажными комбинатами Украины. Определены технико-технологические, организационные и финансовые меры повышения эффективности использования энергетических ресурсов предприятиями целлюлозно-бумажной промышленности.

Ключевые слова: энергетические ресурсы, энергоэффективность, целлюлозно-бумажная промышленность, энергоёмкость, система энергетического менеджмента.

The organizational and economic bases of increasing of efficiency of use of energy resources at the enterprises of pulp and paper industry were investigated. The consumption of electric and thermal energy, fuel and energy resources in the production of paper and paper products were analyzed. Electric and heat consumption of production the unit paper in Ukraine were analyzed. The technical-technological, organizational and financial measures for improving the efficiency of the use of energy resources by the enterprises of the pulp and paper industry were determined.

Keywords: energy resources, energy efficiency, pulp and paper industry, energy intensity, energy management system

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Висока енергоємність господарської діяльності є однією з найбільших сучасних проблем вітчизняних підприємств целюлозно-паперової промисловості. Виробництво паперу і паперової продукції є технологічно складним процесом, що потребує великих обсягів електричної й теплової енергії, а також паливних енергетичних ресурсів: кам'яного вугілля, природного газу, деревних пелет та ін. Частка енергетичних витрат у структурі повної собівартості продукції підприємств целюлоз-

но-паперової промисловості нині становить 35–40% і постійно зростає. Враховуючи систематичне підвищення тарифів на електричну й теплову енергію, а також цін на природний газ, підвищення енергоефективності нині є одним із визначальних факторів забезпечення сталого економічного розвитку вітчизняних підприємств целюлозно-паперової промисловості в довгостроковій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Напрями підвищення енергоефективності у промисловості

як фактору забезпечення енергетичної безпеки держави досліджували провідні вітчизняні і зарубіжні вчені: В.М. Гесць, А.А. Долінський, Ю.В. Дзядинович, Г.М. Калетник, Г.І. Купалова, В.В. Микитенко, М.О. Пашкевич, О.М. Суходоля, Л. Рідле, Р. Тауд та ін. Теоретичні та організаційно-економічні засади ефективного використання енергетичних ресурсів на промислових підприємствах вивчали Л.Є. Довгань, В.В. Джеджула, С.О. Тульчинська, В.В. Стадник, С.В. Філіппова та ін. Незважаючи на вагомість отриманих наукових і практичних доробок, проблеми підвищення енергоефективності підприємств целюлозно-паперової промисловості України донині залишаються малодослідженими, потребують детального вивчення й розроблення шляхів вирішення.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Враховуючи вище зазначене, метою статті є формування організаційно-економічних засад підвищення енергоефективності підприємств целюлозно-паперової промисловості.

Для досягнення вказаної вище мети, визначено такі завдання:

- проаналізувати ефективність використання енергетичних ресурсів підприємствами целюлозно-паперової промисловості;
- розробити економічні та організаційні інструменти підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів підприємствами целюлозно-паперової промисловості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих науко-

вих результатів. Підприємства целюлозно-паперової промисловості мають велике значення для сталого економіко-екологічного розвитку окремих регіонів та економіки України. Продукція цього виду економічної діяльності широко використовується у побуті, а також таких базових галузях національної економіки, як харчова і переробна промисловість, торгівля, будівництво, поліграфічна діяльність та ін.

Нині целюлозно-паперова галузь України включає 42 підприємства, які виробляють папір і картон, а також майже 350 компаній, які спеціалізуються на реалізації паперової продукції. Найбільшими виробниками галузі є: ВАТ «Жидачівський целюлозно-паперовий комбінат», ПАТ «Київський картонно-паперовий комбінат», ПАТ «Ізмаїльський целюлозно-картонний комбінат»; ДАХК «Укрпапірпром»; ПАТ «Малинська паперова фабрика», ПАТ «Львівкартонопласт», ПАТ «Дніпропетровська паперова фабрика» та ін. [1].

Виробництво паперу та картону включає такі основні етапи: підготовка деревини для отримання целюлози шляхом окорювання дерев, їх подрібнення і сортування щепи; виробництво сульфатної целюлози; виробництво нейтрально-сульфатної целюлози; виробництво деревної механічної маси; виробництво паперу і картону; регенерація хімікатів і біологічне очищення стоків. Види енергетичних ресурсів, які використовуються на підприємствах целюлозно-паперової галузі, згруповані за основними технологічними переділами, наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Види енергетичних ресурсів, які використовують целюлозно-паперові підприємства в технологічному процесі

Група технологічних процесів	Енергетичний ресурс
Підготовка деревини для отримання целюлози (подрібнення деревини, її сортування та ін.)	Електрична енергія
	Пар
Виробництво сульфатної целюлози	Електрична енергія
	Пар і гаряча вода
Виробництво нейтрально-сульфатної целюлози	Електрична енергія
	Пар і гаряча вода
Виробництво деревної механічної маси	Електрична енергія
	Пар
Виробництво паперу і картону	Електрична енергія
	Пар
Регенерація хімікатів	Природний газ
	Електроенергія
	Пар
Забезпечення роботи енерготехнологічної ТЕЦ	Природний газ
Біологічне очищення стоків	Електроенергія

Джерело: складено за [2]

Таким чином, у всіх технологічних процесах із виробництва паперу і картону використовують електричну й теплову енергію. Їх целюлозно-паперові підприємства виробляють на власному енергетичному обладнанні або купують у централізованих постачальників.

У 2016 р. підприємства целюлозно-паперової галузі використали 838,3 млн. кВт/год. електричної енергії, що на 54,3 млн. кВт/год., або на 6,5%, більше, ніж у 2013 р. Із них: 775,6 млн. кВт/год., або 92,5%, загального обсягу використано на виробництво, 34,2 млн. кВт/год., або 4,1%, – на власні потреби енергетичних установок і 3,6 млн. кВт/год., або 0,43%, – втрати електроенергії в мережах. Використання теплової енергії підприємствами целюлозно-паперової галузі протягом 2013–2016 рр. зросло на 37 тис. Гкал, або на 4,6%. Так, у 2016 р. сукупне споживання теплової енергії становило 1 232,6 тис. Гкал, у т. ч. на виробництво продукції – 1 166,7 тис. Гкал. (табл. 2).

Аналіз даних табл. 2 свідчить про негативну тенденцію зростання втрат енергії в мережах. Протягом аналізованого періоду втрати електричної енергії в мережах енергосистеми збільшилися на 10,8%, теплової енергії – на 12,1%. Така тенденція свідчить про поступальне зношення мереж і необхідність їх модернізації як одного з факторів підвищення енергоефективності підприємств.

Для забезпечення власних технологічних потреб в електричній і тепловій енергії на целюлозно-паперових підприємствах використовують

різне енергетичне обладнання: теплоелектроцентралі, кородровяні і содорегенераційні котли та ін. Паливом для такого обладнання є природний газ, вугілля, мазут, а також відновлювані енергетичні ресурси: кора, гілки й інші відходи деревини, чорний луг, осад очисних споруд та ін. Обсяги споживання паливних енергоносіїв в енергетичному комплексі підприємств целюлозно-паперової промисловості наведено в табл. 3.

Таким чином, підприємства целюлозно-паперової галузі використовують такі паливні енергетичні ресурси: кам'яне вугілля, природний газ, дизельне паливо, скраплені бутан і пропан, дрова, стружка і тріска деревні. Протягом 2013–2016 рр. спостерігається тенденція зниження споживання природного газу і збільшення обсягів використання вторинних енергетичних ресурсів: паливних брикетів і гранул із деревини, деревної стружки і тріски, іншого біопалива рослинного походження. Так, у 2016 р. використано 174,7 млн м³ природного газу, що на 13,4 млн м³, або на 7,6%, більше, ніж у 2013 р. Разом із тим це на 9,9 млн м³, або на 6,6%, менше, ніж у 2014 р.

Споживання кам'яного вугілля підприємствами целюлозно-паперової галузі у 2016 р. становило 33,3 тис. т що на 6 тис. т, або на 18,6%, більше, ніж у 2013 р. Протягом аналізованого періоду мало місце суттєве зниження використання палива і мастил для транспортних засобів. Зокрема, найсуттєвіше зниження становило: моторні масла – 1,3 тис. т, або 727,7%, дизельне паливо – 1,6 тис. т, або 30,7%, оливи

Таблиця 2

Обсяги споживання електричної та теплової енергії підприємствами целюлозно-паперової промисловості України, 2013–2016 рр.

Енергетичний ресурс	Одиниця виміру	2013	2014	2015	2016	Відхилення 2016 р. до 2013 р.	
						абсолютне	%
Електрична енергія всього у т. ч.:	тис. кВт/год.	783968	805278	801469	838282	54314	6,5
– на виробництво продукції	тис. кВт/год.	748965	769854	765874	775559	26594	3,4
– на власні потреби енергогенеруючих установок	тис. кВт/год.	31758	31958	32048	32429	671	2,1
– втрати енергії в мережах енергосистем	тис. кВт/год.	3245	3466	3547	3639	394	10,8
Теплова енергія у т.ч.:	тис. Гкал	1175,6	1197,3	1203,7	1232,6	57	4,6
– на виробництво продукції	тис. Гкал	1085,6	1095,3	1100,5	1166,7	81,1	7,0
– на власні потреби енергогенеруючих установок	тис. Гкал	47,6	46,8	47,5	48,5	0,9	1,9
– втрати енергії в мережах енергосистем	тис. Гкал	2,9	3,0	3,0	3,3	0,4	12,1

Джерело: складено за [3]

Таблиця 3

**Обсяги споживання паливно-енергетичних ресурсів
підприємствами целюлозно-паперової промисловості України, 2013–2016 рр., т**

Енергетичний ресурс	2013	2014	2015	2016	Відхилення 2016 р. до 2013 р.	
					Абсолютне	%
Вугілля кам'яне, т	27347	28454	38480	33383	6036	18,1
Брикети, котуни торфу, т	0	0	133	149	149	100,0
Природний газ, тис. м³	161348	184566	200753	174708	13360	7,6
Бензин моторний, т	1556	1698	1904	188	-1368	-727,7
Газойлі (дизельне паливо), т	6596	7015	7798	5046	-1550	-30,7
Гас, т	3	3	2	2	-1	-50,0
Мазути паливні важкі, т	0	0	0	513	513	100,0
Дестилати нафтові легкі, фракції легкі інші, т	0	0	0	17	17	100,0
Дестилати нафтові середні, т	0	0	0	2727	2727	100,0
Оливи і мастила нафтові, т	357	312	292	200	-157	-78,5
Пропан і бутан скраплені, т	481	568	1021	1019	538	52,8
Вазелін нафтовий, парафін, озокерит, т	1097	1096	1046	0	-1097	0
Паливні брикети та гранули з деревини та іншої природної сировини, т	0	0	504	10964	10964	100,0
Дрова для опалення, т	12738	10566	9302	15544	2806	22,0
Стружка і тріска деревні, т	0	0	0	22050	22050	100,0
Інше тверде біопаливо рослинного походження, т	0	0	0	6476	6476	100,0

Джерело: складено за [3]

Таблиця 4

**Теплоємність продукції паперово-целюлозної промисловості,
2013–2015 рр., мегакалорій**

Вид продукції	2013	2014	2015	Відхилення 2015 р. до 2013 р.	
				Абсолютне	%
Маса деревна, одержана механічним способом; напівцелюлоза; целюлоза з інших волокнистих матеріалів, т	3258,0	3258,0	3258,0	-	-
Папір газетний у рулонах чи аркушах, т	901,5	906,7	912,0	10,5	1,1
Папір і картон для писання, друкування або іншого графічного призначення	1920,5	1836,5	1706,5	-214	-11,1
Папір туалетний, хустинки носові, серветки рушники косметичні та гігієнічні, скатертини й серветки для столу, м²	1068,3	1057,8	1021,2	-47,1	-4,4
Шпалери та вироби з паперу для покриття стін, папір прозорий для вікон, м²	1078,6	1078,6	1078,6	-	-

Джерело: складено за [4]

і мастила – 157 т, або 78,5%. При цьому зросло використання скраплених бутану і метану, а саме на 538 т, або на 52,8%.

З 2016 р. підприємства галузі почали активно використовувати вторинні паливні енергетичні ресурси. Зокрема, у цьому році для виробництва електричної й теплової енергії використано 10 964 т паливних брикетів і гранул із деревини, 22 050 т деревної стружки і тріски, 6 476 т іншого твердого біопалива рослинного походження.

Зростання використання електричної і теплової енергії підприємствами целюлозно-паперової промисловості в 2013–2016 рр. зумовлене насамперед збільшенням обсягів виробництва продукції. Ринкові та економічні тенденції розвитку національного економічного середовища протягом 2012–2016 рр. сприяли нарощуванню завантаження виробничих потужностей підприємств і виробництва товарної продукції в галузі.

Для аналізу ефективності використання енергетичних ресурсів проаналізуємо теплоєм-

ність та електроємність основних видів продукції галузі (табл. 4).

Серед продукції целюлозно-паперової галузі найбільш теплоємним є виробництво целюлози і напівцелюлози. На виробництво 1 т цієї продукції використовується 3 258 мегаКал теплової енергії. За вказаним показником виробництво целюлози поступається лише продукції хімічної промисловості (сода каустична у твердому вигляді – 4 279,2 мегаКал, карбіди – 6 329,1 мегаКал, селітра – 10 233,9 мегаКал). Аналізуючи динаміку, зазначимо, що теплоємність виробництва целюлози залишається незмінною протягом 2013–2015 рр. Теплоємність виробництва паперу в 2015 р. становила 912,0 мегаКал/1 т, що на 10,5 мегаКал, або на 1,1%, більше, ніж у 2013 р. Це свідчить про негативну тенденцію зниження енергоефективності виробництва вказаного виду продукції.

По інших номенклатурних групах в аналізованому періоді мало місце зниження теплоємності виробництва. Зокрема, у 2015 р. для виробництва офісного паперу використовувалося 706,5 мегаКал теплової енергії, що на 214 мегаКал, або на 11,1%, менше, ніж у 2013 р. Темпи зниження теплоємності виробництва паперової продукції (серветки, хустинки, засоби гігієни та ін.) протягом 2013–2015 рр. становили 47,1 мегаКал, або 4,4%. Таким чином, виробництво продукції целюлозно-паперової галузі є надзвичайно теплоємним. Електроємність продукції у паперово-целюлозній промисловості наведено в табл. 5

Аналіз витрачання електроенергії на виробництво промислової продукції в Україні показав, що технологічний процес виробництва паперу і паперової продукції є високо електро-

ємним. За вказаним показником целюлозно-паперова промисловість поступається лише металургійній і хімічній галузям. Серед основних видів продукції лідером у галузі є виробництво газетного паперу. У 2015 р. електроємність 1 т газетного паперу становила 1216,6 кВт/год., що на 14,8, або на 1,8%, більше, ніж у 2013 р. Наступним за інтенсивністю використання електроенергії є виробництво гігієнічних паперових виробів (хустинок, серветок та ін.). Для виробництва 1 т такої продукції використовували в 2015 р. 1063,9 кВт/год., що на 31,6 кВт/год., або на 2,9%, менше, ніж у 2013 р.

В аналізованому періоді мала місце негативна тенденція зростання електроємності виробництва шпалер. Збільшення становило 114,8 кВт/год., або 36,4%, за три роки. Найсуттєвіше зниження електроємності відбулося під час виробництва паперу – 61,2 кВт/год., або 6,9%. Таким чином, для виробництва 1 т офісного паперу в 2015 р. використовували в середньому 823,7 кВт/год. електричної енергії. Зважаючи на високу енергоємність технологічного процесу і перспективи зростання вартості енергетичних ресурсів, підвищення енергоефективності є питанням виживання підприємств целюлозно-паперової промисловості в умовах інтеграції національної економіки і зростання конкуренції на ринку з боку європейських і китайських виробників.

З урахуванням особливостей розвитку макросередовища і сучасних проблем галузі на прямі підвищення енергоефективності підприємств целюлозно-паперової промисловості доцільно згрупувати у три основні групи: техніко-технологічні, управлінські та фінансові (рис. 1).

Таблиця 5

Електроємність продукції паперово-целюлозної промисловості, 2013–2015 рр., кВт/год.

Вид продукції	2013	2014	2015	Відхилення 2015 р. до 2013 р.	
				Абсолютне	%
Маса деревна, одержана механічним способом; напівцелюлоза; целюлоза з інших волокнистих матеріалів, т	496,0	496,0	496,0	-	-
Папір газетний у рулонах чи аркушах, т	1201,8	1209,8	1216,6	14,8	1,2
Папір і картон для писання, друкування або іншого графічного призначення	884,9	879,7	823,7	-61,2	-6,9
Папір туалетний, хустинки носові, серветки рушники косметичні та гігієнічні, скатертини й серветки для столу, м ²	1095,5	1087,5	1063,9	-31,6	-2,9
Шпалери та вироби з паперу для покриття стін, папір прозорий для вікон, м ²	315,4	335,8	430,2	114,8	36,4

Джерело: складено за [4]

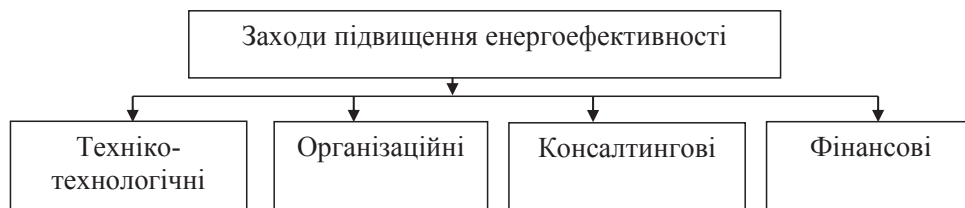

Рис. 1. Заходи щодо підвищення енергоефективності підприємств целюлозно-паперової промисловості

Техніко-технологічні заходи спрямовані на зниження енергоємності устаткування, обладнання, технологічних процесів. Нині знос основних засобів підприємств целюлозно-паперової промисловості становить від 60% до 80%. На підприємствах застосовуються технологічні лінії, збудовані в середині минулого століття. Таким чином, визначальне значення для підвищення енергоефективності підприємств целюлозно-паперової промисловості є енергетична модернізація виробничого та енергетичного устаткування. Техніко-технологічні заходи включають:

1. модернізацію або заміну енергетичного й виробничого устаткування на обладнання з покращеними енергетичними характеристиками;
2. оптимізацію структури споживання різних видів енергетичних ресурсів;
3. зниження рівня втрат у мережах енергосистем;
4. нарощування частки використання вторинних енергетичних ресурсів;
5. будівництво та експлуатація власних когенераційних установок для комбінованого виробництва електричної і теплової енергії;
6. впровадження технологій виробництва електричної і теплової енергії з альтернативних енергетичних ресурсів або відходів;
7. застосування оптимального розподілу енергетичних навантажень.

Організаційні заходи спрямовані на формування ефективної системи енергетичного менеджменту картонно-паперових комбінатів. Нині діяльність у сфері енергоефективності на підприємствах целюлозно-паперової промисловості спрямована, головним чином, на забезпечення стабільного постачання енергетичних ресурсів та їх використання у межах установлених лімітів. Ураховуючи зазначене, актуальною вимогою часу є реалізація таких заходів:

1. Проведення попереднього енергетичного аудиту господарської діяльності підприємства – сукупність організаційних заходів, спрямованих

на визначення базової енергетичної лінії підприємства. У ході проведення попереднього енергетичного аудиту необхідно:

- ідентифікувати види ресурсів, які використовуються на підприємстві;
- оцінити обсяги річного споживання енергоресурсів, проаналізувати динаміку енергоспоживання за останні кілька років;
- визначити вартість середньорічного споживання палива й енергії;
- оцінити потенціал енергозбереження на підприємстві;
- проаналізувати можливість застосування альтернативних видів енергетичних ресурсів.

2. Розроблення організаційної структури системи енергетичного менеджменту на підприємстві.

3. Впровадження системи енергетичного менеджменту відповідно до ДСТУ ISO 5001 «Системи енергетичного менеджменту», яка передбачає здійснення енергетичного планування, аналіз та реалізацію заходів зі зниження енергоємності продукції.

4. Проведення ознайомчих, освітніх та економічних заходів щодо заохочення працівників до ощадливого використання енергетичних ресурсів.

Важливою передумовою низької активності підприємств целюлозно-паперової галузі у сфері енергоефективності є недостатня поінформованість керівництва щодо інноваційних інструментів підвищення енергоефективності, а також відсутність кваліфікованих працівників у сфері енергетичного аудиту й менеджменту. Враховуючи зазначене, одним із перспективних напрямів підвищення енергоефективності в галузі є стимулювання розвитку спеціалізованого енергетичного консалтингу щодо надання послуг з енергетичного аудиту, сертифікації систем енергетичного менеджменту, енергетичного сервісу.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Визначальним фактором господарської діяльності підприємств целюлозно-паперової промисловості є енергетичні ресурси. На виробництво 1 т паперу витрачається в середньому 1 100 кВт/год. електроенергії і 1 500 мегаКал теплової енергії. Протягом останніх років мало місце зниження енергоємності виробництва паперу для писання і друку, виробів із паперу для особистого вжитку. Разом із тим підвищилось витрачання енергетичних ресурсів під час виробництва газетного паперу і шпалер. В умовах підвищення ринкової вартості енергетичних ресурсів і девальвації гривні наявних темпів підвищення ефективності їх використання на підприємствах целюлозно-паперової галузі недостатньо.

Для забезпечення сталого економічного розвитку вітчизняних підприємств целюлозно-паперової промисловості в довгостроковій перспективі необхідно підвищувати їх енергоефективність шляхом реалізації комплексу технологічних, управлінських та фінансово-консалтингових заходів, а саме: технічної модернізації виробничого обладнання, впровадження систем енергетичного менеджменту, розвитку консалтингових послуг у сфері енергетичного управління.

Бібліографічний список:

1. Офіційний сайт Асоціації «Укрпапір». URL: <http://www.ukrpapir.org/news.php>.
2. Технічна енциклопедія TechTrend. Виробництво – целюлоза. URL: <http://techtrend.com.ua/index.php?newsid=23195>.
3. Статистичний збірник «Постачання та використання енергії за 2016 рік». Київ, 2017. URL: <http://ukrstat.gov.ua>.
4. Статистичний збірник «Паливно-енергетичні ресурси України». Київ, 2017. URL: <http://ukrstat.gov.ua>.

References:

1. Official site of Association of Ukrpaper, available at: URL: <http://www.ukrpapir.org/news.php> (Accessed 01 June 2018).
2. Statistical book "Supply and use of energy in 2016". State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, 2017, available at: URL: <http://ukrstat.gov.ua>. (Accessed 25 May 2018).
3. Statistical book "Fuel and energy resources of Ukraine". State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, 2017, 2017 available at: URL: <http://ukrstat.gov.ua>. (Accessed 25 May 2018).
4. Technical Encyclopedia TechTrend. Production – cellulose, available at: URL: <http://techtrend.com.ua/index.php?newsid=23195> (Accessed 25 May 2018).

INCREASING ENERGY EFFICIENCY OF ENTERPRISES OF PULP AND PAPER INDUSTRY

The article is devoted to solving the problem of developing organizational and economic bases for increasing the energy efficiency of pulp and paper industry enterprises. Analysing the role of energy in the production of paper and paper products and taking into account the trend of increasing the tariffs for electric, heat, and gas, it was substantiated that now energy efficiency is one of the main factors for the sustainable economic development of pulp and paper industry in the long term.

In accordance with the main goal, the following tasks are formulated: to analyse the efficiency of energy resources using by enterprises of the pulp and paper industry; to develop economic and organizational tools to increase the efficiency of energy use by pulp and paper industry enterprises.

According to the results of the tasks, it was established that at the enterprises of the pulp and paper industry over 3 years there is a negative tendency of growth of energy losses in the networks. Electricity losses in power grid networks increased by 10.8%, thermal energy – by 12.1%. This testifies to the progressive wear of networks and the need for their modernization as one of the factors of increasing energy efficiency of enterprises.

From 2016 to optimize costs of energy resources pulp and paper companies have begun to actively use secondary fuel energy resources for power generation. This year, 10964 tons of fuel briquettes and wood pellets were used for the production of electricity and heat, 22050 tons of wood chips and wood chips, another 6476 tons of solid biofuel plant origin. The decrease in natural gas consumption in 2016 amounted to 26,0 thousand m³ or 13%.

Established that despite the rising cost of energy, electricity, and heat consumption to production of paper and paper products during the 2013–2015 unchanged, and some nomenclature positions increased by 2%.

Proved that the foundation of energy efficiency pulp and paper industry is the technical and technological modernization, which involves upgrading or replacing power and industrial equipment of equipment with improved power characteristics; optimization of the structure of consumption of various types of energy resources; reduction of losses in networks of power systems; increasing the share of secondary energy resources.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 658:338.48 (045)

Микуланинець С.І.

аспірант

Мукачівського державного університету

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ЛОГІСТИЧНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ

У статті розкрито теоретичні аспекти застосування логістичного механізму як новітнього прикладного інструменту стимулювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу (ТРК) регіону. Визначено сутність та структуру логістичного механізму, напрями та перспективи його застосування. Обґрунтовано доцільність упровадження логістичного механізму з метою оптимізації та взаємоузгодження діяльності всіх суб'єктів ТРК для досягнення сталого та всебічного розвитку регіону.

Ключові слова: логістичний механізм, туристично-рекреаційний комплекс, регіональний розвиток, елементи, функції, принципи логістичного механізму.

В статье раскрыты теоретические аспекты применения логистического механизма как нового прикладного инструмента стимулирования развития туристско-рекреационного комплекса (ТРК) региона. Определены сущность и структура логистического механизма, направления и перспективы применения. Обоснована целесообразность внедрения логистического механизма с целью оптимизации и согласованности деятельности всех субъектов ТРК для достижения устойчивого и всестороннего развития региона.

Ключевые слова: логистический механизм, туристско-рекреационный комплекс, региональное развитие, элементы, функции, принципы логистического механизма.

Theoretical aspects of the logistic mechanism application, as the newest applied instrument of tourist-recreational complex (TRC) development stimulation of the region, have been revealed in the article. The essence and structure of the logistic mechanism have been revealed, as well as the directions and prospects of its application have been defined. The necessity of logistic mechanism implementation for the purpose of optimization and mutual coordination of the activity of all TRC subjects to achieve sustainable and comprehensive development of the region has been substantiated.

Keywords: logistic mechanism, tourist and recreational complex, regional development, elements, functions, principles of logistic mechanism.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Туризм є одним із пріоритетних напрямів економічного розвитку регіону та виконує важливу суспільну функцію щодо оздоровлення і відпочинку населення, підвищення продуктивності праці та відновлення трудового потенціалу, скорочення захворюваності та ін. Усе це в комплексі вирішує цілу низку соціальних, екологічних та економічних завдань

сталого розвитку регіону. У сучасних умовах стрімкого розвитку й насичення ринку туристичних послуг зростає важливість застосування нових механізмів опосередкованого впливу на конкурентну боротьбу та взаємоузгодження дій усіх учасників функціонування ТРК у межах регіону. Таким механізмом може стати логістичний механізм, заснований на оптимізації ресурсних, транспортних, сервісних, інформаційних, фінансових та туристичних потоків для підви-

щення ефективності здійснення туристично-рекреаційної діяльності в регіоні. Запровадження такого механізму в конкретному регіоні повинно проводитися у контексті четвертої промислової революції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Застосування принципів логістики в туристично-рекреаційній сфері проявляється через формування та розвиток логістичних систем, а саме через логістичне моделювання поточкових процесів. Аналіз праць науковців І.Г. Смирнова [1], Є.В. Мішеніна [2], Н.Й. Коніщевої [3], І.І. Коблянської [4], З.В. Герасимчук [5] та ін. із питань туризму і логістики показав, що нині багато аспектів управління і логістизації поточкових процесів знаходять активне застосування у туристичних компаніях, проте вони потребують подальшого розроблення, вивчення та вдосконалення.

Проте лише деякі науковці (Н.В. Мішеніна, В.Г. Алькема, І.І. Коблянська [6; 7; 4]) намагаються визначити сутність поняття «логістичний механізм» та можливості його застосування у тій чи іншій сфері.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). У сучасній науковій літературі досить глибоко розкриті суть, зміст та значення таких понять, як «логістична операція», «логістичний процес», «логістична функція» та «логістична система», проте поняття «логістичний механізм» не отримало наукового визначення та обґрунтування, що зумовило вибір мети нашого дослідження, а саме – легітимізація поняття «логістичний механізм розвитку ТРК» та визначення основних принципів та функцій його діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для наукового обґрунтування дефініції «логістичний механізм розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону» потрібно передусім провести дослідження його змісту, проаналізувати процес його формування, виявити основні принципи та функції, сформулювати структуру дефініції.

Насамперед необхідно визначити зміст поняття «логістичний механізм», адже від цього залежать напрями та результати його застосування, тому необхідно конкретизувати суть та зміст даного терміну.

У науковій літературі описано дію різних механізмів стимулювання розвитку туристичної

галузі, проте практично не існує поняття логістичного механізму як вираженої діяльності, спрямованої на розвиток ТРК регіону. Основна увага в подібних дослідженнях, як правило, акцентується на фінансових важелях розвитку туризму, шляхах підвищення рівня конкурентоспроможності туристичних об'єктів та забезпечення належного рівня економічної та екологічної безпеки з використанням певних інструментів та методів впливу.

Зокрема, поняття «логістичний механізм» досліджувала Н.В. Мішеніна, яка розглядає його як інструмент забезпечення ефективності управління витратами виробничої системи підприємства. Основою функціонування логістичного механізму автор вважає логістичну систему, у межах якої відбувається рух потоку матеріалів та інформації вздовж усього логістичного циклу (циклу обороту засобів виробництва) від постачальника до споживача [6]. В.Г. Алькема розглядає логістичний механізм у системі економічної безпеки підприємства, що виробляє продукцію сезонного попиту. Автор трактує логістичний механізм як спосіб раціоналізації операційних функцій підприємства в умовах значного коливання попиту на продукцію підприємства [7].

І.І. Коблянська обґрунтовує необхідність використання логістичного підходу до управління туристичною галуззю для найбільш раціонального узгодження наявних туристичних ресурсів та потреб у туристичному продукті [4].

В економічній теорії поняття «механізм» розглядається як система взаємозв'язків між економічними явищами і процесами та підсистемами й елементами економічних систем.

У сучасній науковій літературі поняття «механізм» застосовується досить широко, здійснюються дослідження економічного, правового, господарського, ринкового, фінансового та інших механізмів, по-різному трактується їх зміст. Залежно від установлених завдань та сфери застосування ці поняття можуть носити різний змістовий та функціональний характер. Багато авторів використовують терміни, не даючи їм визначення, а тому їх сутність виявляється лише з контексту проведеного наукового дослідження.

Узагальнюючи підходи до визначення різних типів механізмів, можна стверджувати про їх відмінності та пристосованість до певного типу дослідження. Відмінності в трактуванні поняття «економічний механізм» його структурного та

змістовного наповнення свідчать про відсутність єдиного методичного підґрунтя в економічній науці для побудови понятійного апарату категорії «логістичний механізм розвитку ТРК регіону». Тому, узагальнивши підходи до визначення поняття «механізм» та виокремивши ключові ознаки цієї дефініції, ми пропонуємо власну позицію щодо теоретико-методичних аспектів логістичного механізму розвитку ТРК регіону.

На основі узагальнення різних підходів до трактування досліджуваного поняття спостерігаємо, що більшість науковців розглядає механізм як систему з певними складниками. Отже, під час формування поняття «логістичний механізм розвитку ТРК регіону» будемо використовувати системний підхід, тобто досліджувати окремі складові елементи системи, які утворюють єдине ціле.

Пропонуємо розглядати логістичний механізм розвитку ТРК регіону як єдину структурно-функціональну систему зв'язків, що пов'язують структурні елементи механізму, врегулювання їх взаємодії для стимулювання розвитку ТРК регіону.

Враховавши різноманітність змістовного наповнення поняття «механізм», особливості системного підходу до його визначення та специфіку використання в стимулюванні розвитку ТРК регіону, конкретизуємо дефініцію категорії «логістичний механізм розвитку ТРК регіону».

Отже, логістичний механізм розвитку ТРК регіону – це сукупність логістичних методів, інструментів і форм організації відносин, спрямованих на оптимізацію формування, просування та споживання туристичного продукту в межах ТРК певного регіону.

Метою логістичного механізму розвитку ТРК регіону є забезпечення високого рівня розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону через раціональне використання природно-ресурсного потенціалу туристичного регіону, максимальне задоволення потреб туристів (рекреантів), розвиток туристичних територій, загальний економічний розвиток регіону.

Формування логістичного механізму розвитку ТРК регіону формується на основі принципів: інноваційності – застосування новітніх методів та інструментів створення та просування туристичного продукту; екологічності – безпечне та раціональне використання наявного ресурсного потенціалу; системності – ТРК регіону розглядається як система; безпечності – підтримання належного рівня безпеки всіх учасників функціонування ТРК регіону.

На основі проведеного аналізу та загальних принципів функціонального забезпечення економічного механізму пропонуємо виділити такі функції логістичного механізму розвитку ТРК регіону:

- організаційна – полягає у координації та оптимізації діяльності всіх господарських суб'єктів у межах ТРК регіону;

- стимулююча – забезпечується застосуванням нових та підсиленням діючих стимулів, що мають вплив на поліпшення економічного, соціального та екологічного рівня розвитку регіону;

- контролююча – полягає в узгодженні інтересів усіх учасників господарської діяльності в межах ТРК регіону, на основі дотримання вимог нормативних документів та законодавства;

- моніторингова – забезпечує визначення рівня логістичного потенціалу ТРК регіону;

- оптимізаційна – сприяє визначенню природно-ресурсного потенціалу та розробленню шляхів його ефективного та безпечного використання.

У цілому застосування логістичного механізму повинно забезпечити раціональне використання ресурсного потенціалу, сприяти поліпшенню економічної, екологічної та соціальної ситуації в регіоні, стимулювати розвиток туристичної та забезпечуючих галузей. Оскільки під час визначення сутності логістичного механізму ми застосували принцип системності, то всі його складові елементи (функції, принципи та інструменти) розглядаються як єдина система.

Отже, логістичний механізм являє собою складну систему впливу на різні боки туристично-рекреаційної діяльності в межах регіону. Основним вектором цього впливу є узгодження взаємовідносин держави, суб'єктів господарювання, споживачів туристичного продукту та місцевого населення для досягнення сталого та всебічного розвитку регіону.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підводячи підсумок, слід відзначити, що розвиток ТРК регіону на основі впровадження логістичного механізму забезпечить активізацію соціальних та економічних процесів, збільшення фінансових надходження до бюджетів різних рівнів, створення додаткових робочих місць, активізацію інвестиційно-інноваційних процесів у регіоні. Подальші дослідження будуть спрямовані на вдосконалення взаємозв'язків між елементами логістичного механізму, побудову стратегій розвитку ТРК регіону. Окре-

мо слід відзначити необхідність поглиблення досліджень інституціонального забезпечення функціонування логістичного механізму розвитку ТРК регіону.

Бібліографічний список:

1. Смирнов І.Г. Про привабливість та логістичність рекреаційно-туристичних об'єктів та ресурсів (в контексті логістичної моделі сталого розвитку туризму). Географія та туризм. 2010. Вип. 4. С. 106–114.
2. Мішенін Є.В., Коблянська І.І. Стратегія регіонального розвитку туристичної галузі України. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Економіка та менеджмент: перспективи розвитку» (Суми, 22–24 червня 2012 р.). Суми: СумДУ, 2012. С. 87–89.
3. Коніщева Н.Й., Трушкіна Н.В. Пропозиції щодо створення регіональних логістичних центрів у сфері туризму. Матеріали доповідей III науково-практичної конференції «Інформаційні технології в управлінні туристичною та курортно-рекреаційною економікою». 2007. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/konischeva.htm.
4. Коблянська І.І. Логістичні механізми розвитку туризму в Україні. URL: <http://repo.sau.sumy.ua/bitstream>.
5. Герасимчук З.В., Циганюк Н.Є. Використання логістики в системі менеджменту суб'єктами логістичної рекреаційної системи регіонів України. Збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія «Регіональна економіка». 2011. Вип. 8 (31). Ч. 1. С. 107–116.
6. Мішеніна Н.В., Туренко Ю.О. Логістичний механізм забезпечення управління витратами виробничої системи підприємства. Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції імені проф. О.Ф. Балацького (Суми, 27 травня 2015 р.); за заг. ред. О.В. Прокопенко, М.М. Петрушенка. Суми: СумДУ, 2015. С. 197–198.
7. Алькема В.Г. Логістичний механізм системи економічної безпеки підприємства з виробництва продукції сезонного попиту. Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія. 2010. Вип. 7. С. 6–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Upsal_2010_7_3.

References:

1. Smyrnov, I.H., (2010), "About the attractiveness and logistics of recreational and tourist objects and resources (in the context of the logistic model of sustainable development of tourism)", "Geography and Tourism", no. 4. – pp. 106-114.
2. Mishenin, Ye.V., (2012), "Strategy of Regional Development of the Tourist Industry of Ukraine",

Materialy II Mizhnarodnoi naukovo- praktychnoi konferentsii "Ekonomika ta menedzhment: perspektyvy rozvytku" 22–24 chervnia 2012 roku, m. Sumy [Proc. 2nd. Int. Conf. "Economics and Management: Prospects for Development" dated 22-24 Sumy], 2012, SSU Publishing House, pp. 87-89.

3. Konishcheva, N.I., (2007), "Proposals for the establishment of regional logistics centers in the field of tourism" [Propozytsii shchodo stvorennia rehionalnykh lohistychnykh tsentriv u sferi turyzmu], Materialy dopovidei III naukovo-praktychnoi konferentsii "Informatsiini tekhnolohii v upravlinni turystychnoiu ta kurortno-rekreatsiinoiu ekonomikoiu" [Proc. 3rd Sci. Conf. "Information Technologies in the Management of Tourism and Resort and Recreational Economics"], [Online] available at: http://tourlib.net/statti_ukr/konischeva.htm (Accessed 3 May 2018)
4. Koblianska, I.I., (2012) "Logistic mechanisms of tourism development in Ukraine" [Lohistychni mekhanizmy rozvytku turyzmu v Ukraini] [Online]. – available at: <http://repo.sau.sumy.ua/bitstream> (Accessed 23 May 2018)
5. Herasymchuk, Z.V., (2011) "The usage of logistics in the management system by the subjects of the logistic recreational system of the regions of Ukraine" [Vykorystannia lohistyky v systemi menedzhmentu subiektamy lohistychnoi rekreatsiinoi systemy rehioniv Ukrainy], Proc. of Lutsk National Technical University. Economic sciences. The series "Regional economy". [Zbirnyk naukovykh prats. Lutskyi natsionalnyi tekhnichniy universytet. Ekonomichni nauky. Seriia "Rehionalna ekonomika"], no. 8 (31), part 1, p. 107–116.
6. Mishenina, N.V., (2015) "Logistic mechanism for ensuring cost management of the enterprise's production system" [Lohistychni mekhanizm zabezpechennia upravlinnia vytratamy vyrobnychoi systemy pidpriemstva], "Ekonomichni problemy staloho rozvytku: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii imeni prof. Balatskoho O.F., m. Sumy, 27 travnia 2015." [Economic Problems of sustainable development; Proc. Int. Sci. Conf. named after Balatsky O.F. dated 25 May Sumy] 2015, SSU Publishing House, pp. 197-198.
7. Alkema, V. H., (2010) "Logistic mechanism of the economic security system of the enterprise production for the products of seasonal demand." [Lohistychni mekhanizm systemy ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva z vyrobnytstva produktsii sezonnoho popytu], "Upravlinnia proektamy, systemnyi analiz i lohistyka. Tekhnichna seriia" [Project Management, System Analysis and Logistics. Technical series.], no.7, pp. 6-13, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Upsal_2010_7_3

Mykulanynets S.I.

Postgraduate Student,
Mukachevo State University

THE THEORETICAL BACKGROUND FOR APPLICATION OF LOGISTIC MECHANISM FOR THE DEVELOPMENT OF TOURIST AND RECREATIONAL COMPLEX OF THE REGION

The importance of implementation of new mechanisms of indirect influence on the competitive struggle and the mutual coordination of all TRC participants functioning within the region, in present-day conditions of rapid development and saturation of the tourist services market, has been constantly increasing. The logistic mechanism, based on the optimization of resources, transport, services, informational and financial flows, can become one of the mechanisms to increase the efficiency of tourist and recreation in the region. The implementation of such a mechanism in a particular region should be carried out in the context of the Fourth Industrial Revolution.

For the scientific substantiation of the term “logistic mechanism for the development of tourist and recreational complex of the region”, firstly, it is necessary to study its content, to analyse the backgrounds for its formation, to identify its basic principles and functions, to form the structure of its definition.

Firstly, it is necessary to determine the content of the concept of “logistic mechanism”, for its understanding depends on the directions and results of its application; consequently, it is necessary to make more specific its definition and explain its essence.

Having summarised different approaches to the interpretation of the concept under study, it can be said that most scientists consider the “mechanism” as a system with certain constituent elements (goals, functions, principles, methods, tools, and forms). So, while forming the concept of “logistic mechanism for the development of TRC of the region” we will use a systemic approach, that is, investigate the individual system components that form a single whole.

Thus, the logistic mechanism for the development of TRC of the region – is a combination of logistic methods, tools, and forms of the relations organization connected with the formation, promotion, and consumption of tourism products within the TRC boundaries of a particular region.

The aim of the logistic mechanism for the development of TRC of the region is to ensure a high level of development of the tourist and recreational complex of the region through the rational use of nature and resource potential of the tourist region.

To sum it up, it should be pointed out that the development of TRC of the region based on the implementation of the logistic mechanism will ensure the activation of social and economic processes, increase of financial receipts into budgets of different levels, creation of additional workplaces, activation of investment and innovation processes in the region. Further investigation will be aimed at improving the relationships between the elements of the logistic mechanism, the construction of strategies for the development of TRC in the region. It should be on a separate note that it is necessary to deepen the studies of the institutional implementation of the logistic mechanism functioning for the development of TRC of the region.

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 332.024

Морозюк Н.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки праці та соціального розвитку
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

Слюсар С.Т.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Переяслав-Хмельницького державного
педагогічного університету

Круглик С.Г.

науковий співробітник,
Українська лабораторія якості і безпеки продукції АПК

ОРГАНІЗАЦІЙНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДІ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Досліджено організаційні умови формування та реалізації лідерського потенціалу в умовах об'єднання громад. Визначено критичні моменти в передачі повноважень громадам та наслідки для молоді. Узагальнено внутрішні та зовнішні перешкоди для реалізації молоддю свого лідерського потенціалу. Зроблено висновок про необхідні організаційні умови для формування та реалізації лідерського потенціалу молоді новостворених громад в Україні.

Ключові слова: лідерський потенціал, молодь, об'єднані територіальні громади, організаційні умови, зовнішні та внутрішні перешкоди.

Исследованы организационные условия формирования и реализации лидерского потенциала в условиях объединения общин. Определены критические моменты в передаче полномочий общинам и последствия для молодежи. Обобщены внутренние и внешние препятствия для реализации молодежью своего лидерского потенциала. Сделан вывод о необходимых организационных условиях для формирования и реализации лидерского потенциала молодежи новообразованных общин в Украине.

Ключевые слова: лидерский потенциал, молодежь, объединенные территориальные общины, организационные условия, внешние и внутренние препятствия.

Organizational conditions for the formation and implementation of leadership potential in the conditions of community unification are investigated. The critical moments in the transfer of powers to communities and the consequences for the youth are identified; internal and external obstacles for the youth to implement their leadership potential are generalized. The conclusion is made about the necessary organizational conditions for the formation and implementation of the leadership potential of the youth of newly formed communities of Ukraine.

Keywords: leadership potential, youth, united territorial communities, organizational conditions, external and internal obstacles.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Станом на 10.05.2018 в Україні налічується 731 об'єднана територіальна громада, де мешкає 18% населення країни. ОТГ отримали широке коло повноважень щодо забезпечення потреб своїх мешканців, у тому числі молоді, загальна чисельність якої в 2017 р. становила 11,5 млн. осіб (молодь у віці 14–35 років). Для врахування інтересів цієї вікової категорії ОТГ, формуючи місцеву молодіжну політику, створюють окремі структурні підрозділи або іншим чином формалізують активність молоді. Попри ці зусилля лише 13% молоді, яка проживає в ОТГ, відчули позитивні зміни, 47% не відчувають їх узагалі [1; 2].

За результатами соціологічного дослідження [1] 87% молодих людей не бере участь у будь-яких заходах, що стосується життя їхніх громад, але 52,2% готові особисто долучитися до активного життя у громаді (переважно приймати участь у виборах, створювати молодіжні ініціативні групи або організації, розробляти і реалізовувати молодіжні проекти та ініціативи). Запорукою успішності цих ініціатив є досить високий інтелектуальний потенціал молоді, 40% якої мають вищу освіту, тому громадам слід зосередити увагу на створенні сприятливих організаційних умов для потенційних молодих лідерів

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Незважаючи на те що інтерес вітчизняних науковців та управлінців до лідерства та лідерського потенціалу молоді нині досить високий, немає єдиного універсального підходу до визначення цих понять. Їх тлумачення багато в чому залежить від сфери діяльності дослідника. Так, лідерство розглядається як: влада індивіда, людська діяльність, здатність впливати, характеристика поведінки, якість особистості, процес стимулювання, засіб самоорганізації групи, взаємодія лідера і послідовника, положення у суспільстві, суспільний феномен.

Немає єдиного підходу до розуміння, хто такий лідер. Він розглядається у науковій літературі як: формальний керівник, неформальний керівник, авторитет, провідник, організатор, генератор ідей, особа з найвищим статусом, носій групових цінностей, соціальна роль, суб'єкт лідерства.

У практиці управління в ОТГ є один формальний лідер, який є її головною посадовою

особою, – голова. Як правило, успішні керівники ОТГ є «діловими лідерами», які організовують життєдіяльність її мешканців та налагоджують потрібні ділові взаємозв'язки з органами державної влади, бізнесовими структурами, громадськими організаціями та політичними партіями. Меншою мірою голови ОТГ є «інформаційними лідерами», хоча рівень їх поінформованості є вищим, ніж серед пересічних жителів.

Проте голова громади не завжди є авторитетом для жителів громади та виразником їх групових інтересів. Також вони здебільшого не здатні через свою консервативність швидко та адекватно реагувати на суспільні зміни. Проте в XXI ст. для лідера вже недостатньо вміння організовувати діяльність інших людей та володіти інформацією, а необхідно вміти генерувати нові ідеї та бути провідником у їх утіленні. Цей тип лідерства, як свідчить досвід розвинених країн світу, може успішно втілювати в життя тільки талановита молодь, яка не знайома зі стереотипами минулого, а народилася і виховувалася в умовах інформаційного суспільства.

Виходячи з вищевикладеного, ми пропонуємо під поняттям *«лідерського потенціалу молоді об'єднаних територіальних громад»* розуміти сукупність лідерських якостей молоді, на основі яких формується їхня здатність генерувати нові знання й ідеї з метою використання їх для створення і впровадження інновацій у всі сфери діяльності територіальних громад. Рівень лідерського потенціалу молоді ОТГ визначається ступенем розвитку його індивідуального (здібності, особистісні риси, цінності) та універсального (досвід, навички, стилі лідерства, рольовий репертуар) складників.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Головною метою цієї роботи є визначення організаційних умов формування та реалізації лідерського потенціалу молоді в умовах децентралізації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Під час передачі повноважень громадам слід урахувати, що у цьому процесі існує чотири критичні моменти. Перший – виявлення бачення. У цей період важливим є розроблення стратегії розвитку на наступні 5–10 років та детального плану її виконання. Нині ОТГ активно займаються стратегічним плануванням. В Україні поширено кілька методик розроблення стратегій розвитку громад,

але всі вони використовують методи залучення жителів до цього процесу, особливо акцентуючи увагу на молоді та дітях шкільного віку. Так, молодь не тільки приймає участь у засіданнях робочого комітету зі стратегічного планування, а й проводить необхідні соціологічні дослідження. Щодо дітей шкільного віку, то для них проводяться конкурси малюнків, на яких вони зображують своє бачення майбутнього своєї громади, яке згодом робочий комітет бере за основу для визначення місії громади.

Другим критичним моментом є організація самого процесу передачі повноважень від одного керівника до іншого. Нині у більшості сфер законодавство щодо здійснення ОТГ своїх повноважень лише розробляється, активно ведеться робота зі створення та апробації моделей реформування різних галузей (наприклад, нового освітнього простору, медичної реформи тощо). При цьому важливим є не тільки врахування думки молоді, а й її залучення до цих перетворень, у тому числі через реалізацію власних проєктів.

Третім моментом є делегування влади та побудова командної роботи в громаді. Так, третина молоді у віці 14–35 років готова брати участь та відповідальність у процесі розбудови своїх ОТГ шляхом розроблення та реалізації молодіжних проєктів та ініціатив, створення молодіжних ініціативних груп або організацій, громадського контролю, участі в громадських зборах та слуханнях, представництва у виконавчих органах та громадських радах [1; 2].

Четвертим критичним моментом є погодження методів і напрямів роботи. Цьому мають сприяти молодіжні консультативно-дорадчі органи. Проте лише 3,3% молодих людей указують, що в їх ОТГ вони створені та активно працюють, 10,9% – що створені, але не функціонують [1].

Поряд із подоланням критичних моментів у передачі повноважень існують внутрішні та зовнішні перешкоди на шляху молоді до формування та реалізації власного лідерського потенціалу. Внутрішні перешкоди пов'язані з особою лідера, а саме: відсутність сформованих, чітко виражених особистих цілей і шляхів їх досягнення; відсутність чіткого розуміння границі власних сил і того, над чим потрібно працювати (це потребує оцінки з боку оточення і плану самовдосконалення); впевненість у тому, що не існує нічого під назвою «бізнес-етика», що може бути два стандарти: один – для особис-

того життя, інший – для професійного життя; нездатність ділитися ідеями, часом, повагою, схвалення і навіть компліментами, а відповідно, й отримувати зворотний зв'язок від інших; лідерство «з тилу» – схильність очікувати, ніколи не брати на себе відповідальність; постійний акцент уваги на тому, що інші не можуть працювати добре, а не на тому, що їм особливо вдається, невміння використовувати їхні сильні сторони; вибір для себе жалісливої ролі замість ролі двигуна, який усе й усіх може зрушити з місця; недостатньо позитивний підхід до серйозних проблем; нездатність представити пропозиції рішення для відповідної проблеми; небажання керувати власним самонавчанням і розвитком.

Зовнішні перешкоди пов'язані з організаційними умовами розвитку суспільства у цілому і громад зокрема, а саме: ієрархічні структури, які огорожують, стримують, закривають людей у замкнутий простір; корпоративні культури, які заохочують буденність і винагороджують обережність і пасивність; корпоративні культури і практики, які «убивають» послів новизни; невідання того, що існує расизм і сексизм; розмиті кордони відповідальності; відсутність жорсткої диференціації між управлінням і менеджментом, між політикою й «операціями», відсутність певних ролей і обов'язків; відсутність плану наставництва на перспективними людьми; у бізнесі бухгалтерська ментальність, у суспільстві – нерозуміння того, що люди – це найбільший ресурс; нездатність побудувати вже зараз багату на різноманіття, плюралістичну організацію, яка має на увазі різноплановість на всіх рівнях команди; розходження між словом і ділом; невідповідність поведінки лідерської команди; статичність структури самого колективу – без ротації роботи і без розширення сфери діяльності; викладення логічного, чіткого плану передачі досвіду.

Отже, для сучасного молодого лідера необхідна неабияка мужність, щоб ідентифікувати нав'язані перешкоди і протистояти їм та реалізовувати особисті стратегії, які необхідні для витоку енергії, новаторства, інновацій і прагнення до саморозвитку.

Тому для розвитку лідерського потенціалу молоді ОТГ необхідно створити певні організаційні умови, які можна визначити так: однією з найважливіших умов має стати реальна децентралізація та реальне делегування повноважень, відмова від традиційних методів

підвищення відповідальності співробітників, таких як ієрархічний контроль, на користь підприємницького відношення до роботи. Досвід свідчить, що розподіл відповідальності та повноважень здійснює сильний мотивуючий вплив на співробітників і підвищує ефективність їх праці. Звідси робиться висновок, що бюрократична ієрархічність не сумісна з розвитком лідерського потенціалу.

Другою обов'язковою умовою є формування ключових лідерів серед молоді ОТГ. Нині в Україні існує дуже велика кількість проєктів щодо розвитку лідерських якостей молоді, які, як правило, базуються на найкращих європейських практиках. Проте жоден із них не враховує того, чи має молода людина відповідні природні нахили. Жодна з програм на етапі відбору учасників не залучає професійних психологів та педагогів для виявлення потенційних лідерів.

По-третє. Розвиток людського потенціалу та виховання майбутніх лідерів повинні стати завданнями першочергової важливості для голови ОТГ. Керівники повинні приділяти багато часу та ресурсів розвитку молоді ОТГ. Окрім того, управлінці повинні працювати над собою, щоб розвивати свої власні лідерські властивості. Важливо пам'ятати, що стиль управління та манера поведінки першої особи, як правило, копіюється безпосередніми підлеглими, тому, демонструючи відкритість, стриманість, відповідальність, доброзичливість, керівник викликає відповідну реакцію у підлеглих.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Лідер майбутнього – це той, хто вільно приймає рішення та бере на себе відповідальність, проявляє якості лідера, включаючи природний талант до мотивації та переконання свого оточення, має здібності до запобігання конфліктам. Руйнування старих стереотипів – одне з найвідповідальніших завдань підготовки молоді нового типу, але воно найменше розроблено як у науковому, так і в практичному плані.

Умови для формування та стимулювання лідерських рис характеру в молоді повинні створюватися вже з дитинства. Необхідно давати дітям та молоді можливість приймати на себе відповідальність, діяти творчо та незалежно, але в межах певних правил. Для цього доцільно розробити програми щодо послідовного розвитку позитивних управлінських якостей у них, адже лідерські якості включають у себе повсякденну культуру спілкування з оточенням, що буде в пригоді й просто для будь-якої людини. Такі риси характеру можна виявляти за допомогою тестувань, рольових ігор та безпосередньої бесіди в колективі чи індивідуально.

Розвиток лідерських якостей може відбуватися й шляхом уведення спеціальних курсів (курсу лідерства як окремого предмета у вищих навчальних закладах). Не менш важливу роль при цьому відіграють такі науки, як психологія та педагогіка. Знання їхніх законів поряд із високими професійними знаннями та навичками є запорукою успішної управлінської діяльності. Це стосується будь-якої сфери діяльності та підприємств різних форм власності.

Бібліографічний список:

1. Молодь України – 2017. Результати репрезентативного соціологічного дослідження / Міністерство молоді і спорту України. Тернопіль, 2017. 72 с.
2. Формування та реалізація державної молодіжної політики в Україні в умовах децентралізації / Міністерство молоді і спорту України. Тернопіль, 2017. 100 с.

References:

1. Molod Ukrainy – 2017. Rezultaty reprezentatyvnoho sotsiologichnoho doslidzhennia / Ministerstvo molodi i sportu Ukrainy. – Ternopil, 2017. – 72 s.
2. Formuvannia ta realizatsiia derzhavnoi molodizhnoi polityky v Ukraini v umovakh detsentralizatsii / Ministerstvo molodi i sportu Ukrainy. – Ternopil, 2017. – 100 s.

Moroziuk N.V.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Labour Economics
and Social Development,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Sliusar S.T.

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Accounting and Taxation,
Pereiaslav-Khmelnitskyi State Pedagogical University
named after Hryhorii Skovoroda

Kruhlyk S.H.

Research Scientist,
Ukrainian Laboratory of Quality and Safety of Agricultural Products

ORGANIZATIONAL CONDITIONS FOR FORMATION AND IMPLEMENTATION OF LEADERSHIP POTENTIAL FOR THE YOUTH OF UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES

The newly formed united territorial communities received a broad range of powers to meet the needs of their inhabitants, including the youth, whose total population in 2017 was 11.5 million people (the youth aged 14 – 35). To take into account the interests of this age category, when forming the local youth policy, UTCs create separate structural units or otherwise formalize the activity of young people.

When transferring powers to communities, it should be taken into account that there are four critical points in this process, namely, when identifying a vision, organizing the process of transferring authority from one leader to another, delegating authorities, and building teamwork in the community, agreeing on methods and directions of work.

Along with overcoming the critical moments in the transfer of authority, there are internal and external obstacles on the way of the youth to the formation and implementation of their own leadership potential. Internal barriers associated with a leader's face, external barriers associated with organizational conditions for the development of society as a whole and communities.

For a modern young leader, it is not necessary to have the courage to identify impediments and confront them and to implement personal strategies that are necessary for energy leakage, innovation, and desire for self-development.

Therefore, for the development of the leadership potential of the youth of UTCs, it is necessary to create certain organizational conditions that can be defined as follows: one of the most important conditions should be real decentralization and real delegation of authority, the rejection of traditional methods of increasing the responsibility of employees, such as hierarchical control, in favour of entrepreneurial attitude towards work; the formation of key leaders among the youth of UTCs. The development of human potential and the upbringing of future leaders should become a matter of paramount importance to the head of UTC.

So, the leader of the future is one who freely makes decisions and takes responsibility, shows leadership qualities, including a natural talent to motivate and convince his environment, and has the ability to prevent conflicts. Conditions for the formation and promotion of leader character traits in young people should be created from the childhood. It is necessary to give children and young people an opportunity to take responsibility, act creatively and independently, but within certain rules. To this end, it is advisable to develop programs for the consistent development of positive managerial qualities in them. After all, leadership skills include a daily culture of communication with the surrounding, which will be useful and easy for any person. Such character traits can be detected through tests, role plays, and direct conversations in a team or individually.

The development of leadership qualities can also occur through the introduction of special courses (the course of leadership as a separate subject in higher education). Equally important role is played by such sciences as psychology and pedagogy. Knowledge of their laws, along with high professional knowledge and skills, is the key to successful management. This applies to any sphere of activity and enterprises of different forms of ownership.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 338.332.1

Боровік Л.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і аудиту та фінансів
Херсонського державного аграрного університету

ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

У статті досліджено низку економічних теорій, які, активно впливаючи на розвиток країн світу, дають пояснення зростанню окремих галузей економіки. Маючи великий потенціал та досвід господарювання на землі, Україна веде пошуки нових форм розвитку аграрної сфери.

Ключові слова: теорія, економіка, модель, криза, інвестиції, суспільство.

В статье исследован ряд экономических теорий, которые, активно влияя на развитие стран мира, дают объяснения росту отдельных отраслей экономики. Имея большой потенциал и опыт хозяйствования на земле, Украина ведет поиски новых форм развития аграрной сферы.

Ключевые слова: теория, экономика, модель, кризис, инвестиции, общество.

The article explores a number of economic theories that, while actively influencing the development of the world, provide explanations for the growth of individual economic sectors. Having great potential and experience of managing land, Ukraine is searching for new forms of development of the agrarian sector.

Keywords: theory, economics, model, crisis, investment, society.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Багатьма вченими-економістами впродовж століть ведеться пошук моделей і механізмів, які б активно впливали на суспільний розвиток різних країн світу. Вирішуючи це непросте завдання, науковці беруть за основу ті здобутки, які мали місце починаючи з XIII ст. Досліджуючи еволюційний шлях різних теорій, учені прийшли до висновку, що універсальних теорій соціально-економічного розвитку країн немає. Кожна країна, маючи власні традиції, культуру та різний рівень суспільного розвитку, спираючись на теоретичні і практичні здобутки інших країн, повинна мати свій шлях розбудови власної економіки.

Маючи великий потенціал природних ресурсів та багатовіковий досвід господарювання на землі, Україна веде пошуки нових форм розвитку аграрної сфери, яка поряд із промисловістю є основою соціально-економічного зростання

країни. Вітчизняні вчені-аграрники, спираючись на досвід передових зарубіжних країн та власний досвід ведення сільського господарства, ведуть активний пошук шляхів удосконалення механізму формування та реалізації інвестиційної політики галузі як основи її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблеми формування та реалізації інвестиційної політики висвітлено в наукових працях таких зарубіжних та вітчизняних учених, як Н. Драйпер, М. Трейсі, С. Фішер, Л. Антонюк, І. Бланк, О. Василик, В. Гриньова, О. Пересада, В. Опарін, С. Шкарлет та ін. Міжнародне значення досліджень вітчизняних учених полягає у визначенні ролі країни, окремих її регіонів та галузей у розвитку глобальних інтеграційних процесів, залученні інвестиційних потоків в економіку країни та визначенні ефективності їх використання. Разом із цим ми відзначаємо, що багато про-

блем розвитку інвестиційних процесів в Україні не вирішено. Так, політика формування та використання інвестиційного потенціалу в аграрній галузі потребує додаткових досліджень та вдосконалення, без чого неможливо забезпечити сталість її економічного зростання та підвищити рівень продовольчої безпеки країни.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є дослідження теоретичного базису формування інвестиційної політики розвитку сільського господарства України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як свідчить історія, основи економічних теорій були закладені німецькими камералістами ще в XIII–XVII ст., представниками яких були Д. Бехер, Д. Джусті, Д. Зонфельс [1]. Їхні погляди на державу та її економіку визначалися тими реаліями, в яких перебувала країна у ті далекі часи. Знаходячись на службі у місцевих правителів, камералісти допомагали їм розробляти плани фінансових й фінансових заходів щодо збору податків із населення та здійснювати планування з економічного розвитку окремих територій. Пільговим оподаткуванням вони заохочували населення до співпраці з представниками влади, стимулювали розвиток виробництва й міграцію людських (трудових) ресурсів, розширюючи тим самим базу оподаткування. Крім того, камералісти вважали, що держава повинна використовувати частину грошей на розбудову інфраструктури, що стимулювало б збільшення загальних обсягів зібраних податків.

Великі географічні відкриття XV–XVIII ст. позитивно вплинули на економічний розвиток більшості європейських країн, що дало поштовх до появи нових економічних теорій, основні принципи яких були викладені Томасом Маном, Девідом Юмом та Джоном Ло [2]. Цей період називався епохою меркантилізму. Меркантилізм є першою економічною школою, яка вважала, що основним джерелом зростання національного багатства є торгівля. У цей період торгівля між державами заохочувалася, а зароблені кошти (золото, срібло) рекомендувалося витратити всередині країни. Найвідомішому представнику цієї школи Антуану де Монкретьєну належить термін «політична економія». Цим терміном і дотепер охоплюється вся економічна наука.

Саме у цей історичний період з'явилася школа фізіократів під керівництвом Франсуа Кене, яка вважала, що джерелом багатства на-

ції є сільське господарство. На мануфактурній стадії капіталізму школа меркантилізму почала занепадати.

К. Гамільтон, Р. Голдсміт, Дж. Діксон, А. Кунте, А. Вайштейн та інші вчені присвятили багато наукових праць визначенню сутності національного багатства та його впливу на економічний і соціальний розвиток суспільства. Термін «національне багатство» вперше згадується у наукових працях економіста класичної школи У. Петті, який ще в 1664 р. вирахував обсяги національного багатства Англії [3]. І тільки багато років потому почали оцінювати національне багатство в інших країнах. Так, першу оцінку національного багатства у Франції зробили в 1789 р., у США – у 1805 р., у Росії – у 1864 р.

Поняття «національне багатство» розкривало сутність накопичення матеріальних цінностей суспільством як чинника поліпшення його добробуту. На протязі багатьох століть воно постійно змінювалося. Так, У. Петті, А. Монкретьєн та інші науковці тієї доби вважали, що мірою добробуту кожної окремої людини є обсяг її матеріальних цінностей. Це стосувалося й усього суспільства. У середині XX ст. під національним багатством почали розуміти сукупні запаси накопичених матеріальних і нематеріальних цінностей, які забезпечують безперервність суспільного відтворення та споживання. А вже в сучасному світі національне багатство визначається як сукупність природних ресурсів, створених людиною засобів виробництва, а також матеріальних благ і цінностей, якими розпоряджається країна. Послідовне формування уявлення про національне багатство стало підґрунтям розвитку світової класичної економічної науки та теорії відтворення економічного зростання країн світу.

Нове уявлення про роль держави в суспільно-громадській системі надали людству представники англійської класичної школи політичної економіки, які здійснювали свої дослідження у сфері виробництва. Вони також змінили інвестиційну теорію, яка почала формуватися в епоху меркантилізму одночасно з виникненням поняття «капітал». Основоположник ідей класичної школи А. Сміт убачав найголовнішу умову збагачення суспільства в ефективному використанні не просто грошей, а капіталів і допущав часткове втручання держави в економічні процеси. Відповідно до теорії класичної школи, фінансові ресурси повинні скеровуватися на задоволення загальнодержавних потреб, які б

стимулювали економічний та соціальний розвиток. Державна політика оподаткування при цьому повинна відповідати ринковим умовам, а всі витрати, пов'язані зі споживанням та наданням послуг, мають покриватися за рахунок громадян. Згідно із цією теорією, оподаткування за принципом платоспроможності повинно підвищуватися пропорційно корисності надання державою послуг населенню [4].

Відомий представник класичної школи Д. Рікардо у праці «Основи політичної економії та оподаткування», підтримуючи ідеї А. Сміта, приділив увагу джерелам формування державних доходів та видатків, оподаткуванню населення та підприємств. Відстоюючи принципи лібералізації міжнародних торговельних відносин, він стверджував, що держава повинна обмежуватися лише створенням сприятливих умов для виробництва та підтримкою стратегічно важливих галузей. Д. Рікардо також дав власне бачення проблемам інвестування капіталів [5]. Думки та ідеї перших представників класичної школи розвивалися представниками школи марксизму К. Марксом і Ф. Енгельсом. У праці «Капітал» К. Маркс піддав критиці розвиток капіталістичних відносин в Англії і довів, що розвиток капіталізму в країні загострює протиріччя між суспільним характером виробництва і приватною формою привласнення доходів. Представники цієї школи вважали, що єдиним способом вирішення даної проблеми є революція. У подальшому практика довела хибність такої теорії.

Концептуальні положення основних моделей економічного зростання у класичній теорії відомі як функціональні залежності Кобба-Дугласа, Харрода-Домара, Фішера.

Однофакторна модель за цією теорією характеризується тим, що коефіцієнт капітальності є стабільним відносно кількості працюючих, а за зростання продуктивності праці зростає й відношення капіталу до праці. Отже, головним чинником економічного зростання є приріст капіталу.

Велику роль в економічному піднесенні неокласична школа згодом відводила пропозиції грошей. Згідно з концепцією монетаризму, маса грошей в обігу повинна щорічно збільшуватися темпами, що рівняються темпам зростання валового національного продукту (ВВП). Представник неокласичної школи А. Маршалл стверджував, що держава повинна стимулювати пропозицію ресурсів шляхом зниження ставок оподаткування, скорочення бюджетних

видатків, зниження обсягу бюджетного фінансування [6]. Відповідно до цієї теорії, управління грошовою масою забезпечує економічне зростання безпосередньо, а не опосередковано.

$$MV = QP, \quad (1)$$

де M – кількість грошей в економіці;

V – швидкість обігу грошової маси;

Q – обсяги виробництва;

P – рівень цін.

Основним недоліком теорії монетаризму є те, що, використовуючи фінансові механізми, держава значно скорочує бюджетні витрати на освіту, науку, охорону здоров'я та інші соціальні потреби, що призводить до погіршення соціального стану більшості населення країни.

Свій подальший розвиток класичні доктрини отримали в наукових працях «економістів нової хвилі», таких як Т. Мальтус, Н. Сеніор, Дж. Міль, А. Пігу. Останній у концепції «економіка добробуту» розглядав національний дохід як суму добробуту окремих індивідів (індивідуальних доходів), які залежать від інвестиційної активності суспільства. Як прихильник неокласичної школи А. Пігу вважав, що держава не може втручатися в економіку на макрорівні, але може регулювати інвестиційні процеси в країні, які впливають на рівень її економічного зростання.

Розвиваючи теорію А. Пігу та аналізуючи чинники, що впливають на інвестиційні процеси, австрійський вчений Йозеф Шумпетер у своїй теорії «ефективної конкуренції» звернув увагу на інституціональні складники розвитку суспільства. Він довів, що інноваційна діяльність є функцією виробництва, яка впливає на розвиток суспільства. Теорія Й. Шумпетера стала початком побудови інституціональних доктрин, в яких учені фокусували свою увагу на автономних чинниках, що мають вплив на розвиток окремих територій та галузей економіки. Як послідовник соціальної теорії економічного розвитку, сформованою ще у 20-х роках XIX ст. М.І. Туган-Барановським [7], Й. Шумпетер, спираючись на теоретичні здобутки російського вченого Н.Д. Кондратьєва, довів існування довгих фаз зростання і спаду економік, типових на той час для Англії та США [8]. Він та його прихильники сформулювали теорію реальних бізнес-циклів, згідно з якою циклічний розвиток економік країн зумовлюється екзогенними випадковими змінами технологічної продуктивності. Відповідно до концепції цієї теорії, жодна з країн не може самостійно стабілізувати розба-

лансованість власної економіки внаслідок дії на неї економік інших держав. Ця теорія передбачала введення гнучких цін, які б зрівноважували попит на продукцію та її пропозицію.

Світова економічна криза 1929 р. та Велика депресія 30-х років зруйнували основи теорії Й. Шумпетера, у якій «вільна конкуренція» була ключовим регулятором капіталістичних відносин. Нездатність ринку в кризовий період до саморегуляції, вільного переміщення робочої сили та капіталу, вирівнювання витрат виробництва, цін і норм прибутку призвели до руйнівних наслідків у капіталістичних економіках. І, як наслідок, виникла потреба в нових теоріях, здатних вивести економіку країн із глибокої кризи. У цих складних умовах шведські економісти прийшли до висновку, що держава повинна активно втручатися в економічні процеси для відновлення економіки країни. Засновник стокгольмської школи Кнут Віксель запропонував надати державі функції макрорегулювання. Ця ідея, як і теорія цін, процентів та інвестицій, була згодом висвітлена в наукових працях Дж. Кейнса та прихильників його теорії, в основі якої було посилення ролі держави в управлінні економікою шляхом формування механізмів залучення інвестицій у національне господарство країни. Саме Дж. Кейнс указав на необхідність стимулювання інвестиційних процесів та впливу на них за допомогою грошово-кредитної та бюджетної політик. Згідно з кейнсіанською теорією, попит та пропозиція зрівноважуються за наявності недозавантажених виробничих потужностей та безробіття, а ступінь використання виробничих ресурсів здійснюється за допомогою стимулювання платоспроможного попиту. Саме тому кейнсіанство має ще визначення як теорія ефективного попиту, що базується на таких базових положеннях:

1. Рівновага досягається за неповної зайнятості ресурсів.
2. Заробітна плата та ціни є відносно негнучкими.
3. Заощадження не дорівнюють інвестиціям.
4. Економічне зростання визначають фактори попиту.
5. Необхідна активна економічна політика держави для регуляції пропозиції і попиту.

На відміну від класичної теорії Дж.М. Кейнс та його послідовники вважали, що підвищення рівня незавантаженості виробничих потужностей та безробіття є чинником зрівноваження попиту і пропозиції [9; 10]. За цією теорією ін-

вестиції слід розглядати як основний чинник стимулювання сукупного попиту та зростання національного доходу.

Значну роль у макроекономічній моделі, розробленій Дж.М. Кейнсом, відіграє механізм інвестиційного мультиплікатора, який є відношенням обсягів доходів до обсягів інвестицій. Він є показником темпів зростання доходів порівняно з інвестиціями. Мультиплікативний ефект тим вищий, чим більшу частину свого доходу населення країни витрачає на придбання споживних товарів вітчизняного виробництва. Це означає, що витрати населення на придбання товарів вітчизняного виробництва є чинником, який забезпечує безперервність інвестиційного процесу, гарантує зростання національної економіки. І навпаки, чим у більших обсягах купуються імпорتنі товари, тим вищий рівень скорочення інвестицій у національну економіку, що поглиблює економічну кризу.

Розроблена Кейнсом модель взаємозв'язку між приростом інвестицій та збільшенням доходу (модель мультиплікатора) у спрощеному варіанті має такий вигляд:

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - MPC} \cdot \Delta I, \quad (2)$$

де ΔY – приріст чистого внутрішнього продукту;

MPC – гранична схильність населення до споживання;

ΔI – приріст інвестицій.

Згідно з кейнсіанською «теорією інвестицій», дія мультиплікатора залежить від коефіцієнта акселерації (A), який характеризує зв'язок між приростом обсягу валового внутрішнього продукту поточного року й змінами в інвестиціях наступного року.

$$\Delta I[t] = A \cdot \Delta Y[t-1], \quad (3)$$

де $\Delta I[t]$ – інвестиції у t -му році;

$\Delta Y[t-1]$ – приріст ВВП у $[t-1]$ -му році.

Поєднання механізму інвестиційного мультиплікатора та коефіцієнта акселерації дає можливість у часі простежити зміни темпів економічного зростання відповідно до вкладених інвестицій.

Незважаючи на те що кейнсіанська теорія зробила вагомий внесок у розвиток економічної науки і практики, дотепер серед науковців немає єдиної думки щодо оптимального співвідношення обсягів споживання і заощаджень [11]. Так, П. Хейнс, розглядаючи теорію Дж.М. Кейнса, зауважує, що заощадження не є головною

причиною суспільного зростання в економічно розвинених країнах [12, с. 580]. Що стосується держав із недостатньо розвинутою економікою, то зростання рівня споживання призводить до збільшення попиту на інвестування виробництва. При цьому оптимальне співвідношення споживання та накопичення є різним в окремих країнах і залежить від низки чинників, характерних для кожної з них окремо.

Незважаючи на недосконалість теорії Дж. Кейнса, ми відзначаємо, що його заслугою є те, що він першим указав на необхідність державного регулювання капіталістичної економіки та стимулювання інвестиційних процесів. Указуючи на те, що визначальним складником «ефективного попиту» є інвестиційний попит (виробниче споживання), Дж. Кейнс запропонував впливати на інвестиційні процеси через грошово-кредитну та бюджетну політики, відводячи головну роль адміністративно-ринковим методам розподілу державних інвестицій.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що як класична, так і кейнсіанська школи розглядають інвестиції як визначальний чинник економічного зростання. Маючи певні недоліки, вони продовжують відігравати значну роль у розвитку світової економічної теорії та доповнюють одна одну.

Розпад колоніальної системи, різке посилення монополізації ринків, зростання інфляції та безробіття у європейських країнах у 50–70-х роках стали фактором перегляду грошово-кредитної політики регулятивних функцій держав та появи таких теорій розвитку, як:

1. Теорія стадії зростання.
2. Теорія структурних перетворень.
3. Теорія залежності.
4. Теорія неокласичної контрреволюції.
5. Теорія ендегенного зростання.

У другій половині XIX ст. з'явилися й інші економічні теорії, такі як, наприклад, теорія суспільних благ (Р. Масгрейв, Р. Самуельсон), теорія державних підприємств (Б. Баумоль, Д. Бедфорд), неоконсервативна теорія (М. Фрідмен, В. Ойкен), які були скеровані на вирішення проблем зростання суспільних благ через оптимізацію оподаткування та державне регулювання економічних процесів. Відповідно до неоконсервативної теорії, США, Великобританія, Німеччина, Франція та низка інших економічно розвинених країн у кінці 70-х – на початку 80-х років, запобігаючи спаду виробництва та зростанню безробіття, здійснили часткову реприватизацію

державної власності й посилили ринковий механізм конкуренції, стимулюючи підприємницьку діяльність та створюючи тим самим умови для нагромадження капіталу як основи економічного зростання своїх країн. Здійснюючи антиінфляційні заходи та надаючи податкові пільги підприємцям і водночас скорочуючи державні бюджетні витрати на виконання соціальних програм, економічно розвинені країни домоглися економічних переваг над країнами соціалістичного табору, які дотримувалися принципу фінансової централізації та монопольного державного регулювання ціноутворення, грошового обігу, кредитних відносин та ін.

Економічний занепад Радянського Союзу та військові дії в Європі й Азії призвели до появи багатьох суверенних країн і глобальної економічної кризи та сприяли появі теорії сталого розвитку суспільства. Термін «сталий розвиток» пов'язують із прем'єр-міністром Норвегії Гру Харлем Брундланд, яка сформулювала його у звіті «Наше спільне майбутнє», що був опублікований у 1987 р. як документ ООН. Концепція сталого розвитку суспільства базувалася на принципах оптимізації використання обмежених ресурсів, застосуванні інноваційних природо-, енерго- і ресурсозберігаючих технологій для утворення потоку сукупного доходу та збереження сукупного капіталу. Згідно із цією концепцією, людина має стати суб'єктом економічного розвитку, беручи активну участь у процесах формування своєї життєдіяльності та справедливому розподілі матеріальних і фінансових ресурсів.

Сучасні процеси глобалізації економіки несуть у собі як позитив, так і негатив. З одного боку, глобалізація сприяє розвитку світової економіки, а з іншого – породжує нерівність взаємовідносин між суб'єктами світового господарства, насамперед між економічно розвиненими країнами і країнами, що розвиваються. Світовий розподіл праці, світова торгівля, а також світова кредитна система побудовані так, що слабкі країни у своєму економічному розвитку, не маючи доступу до міжнародних фінансових інституцій, не можуть бути рівноправними суб'єктами чесної конкуренції та динамічно розвиватися [13]. Цьому також сприяє сама система ринкової економіки, яка тримається на егоїстичних інтересах учасників ринку.

На думку багатьох політиків, концепція сталого розвитку суспільства в глобальному просторі є утопічною ідеологією, хоча вона і ставить

за мету збереження цивілізації на нашій планеті [14]. Але, незважаючи на такі песимістичні настрої, вчені багатьох країн доопрацьовують та доповнюють новими положеннями теорію економічного й соціального розвитку суспільства: вдосконалюють кредитну політику міжнародних фінансових інституцій; створюють більш ефективні системи фінансових розрахунків між країнами; вдосконалюють механізми співпраці держав із міжнародними економічними інститутами; підвищують рівень ефективності механізмів залучення іноземних інвестицій у країни, що розвиваються. До вчених, які зробили вагомий внесок у розвиток сучасних економічних теорій у кінці XX – на початку XXI ст., слід віднести Н. Драйпера, Н. Джонка, Д. Шима, Р. Шеннона, Дж. Уільямсона, Д. Розенберга, М. Трейсі, С. Тейлора, М. Тодаро, В. Томаса, С. Фішера, М. Фрідмена, П. Хейне, Е. Хелферта, Б. Холізе-туа, К. Макконнелла та багатьох інших. Ураховуючи їхні теоретичні досягнення та спираючись на демократичні принципи розвитку власних економік, учені різних країн працюють над збагаченням теоретичного потенціалу держав, погоджують економічні стандарти з тими, що є в розвинених країнах.

До вітчизняних учених-економістів, які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної та світової економічної думки, слід віднести таких, як: К. Андрущенко, І. Александров, Л. Антонюк, І. Бланк, О. Василик, В. Геєць, А. Гойко, В. Гриньова, Б. Губський, Б. Данилишин, М. Крупка, Г. Кірейцев, В. Опарін, Ю. Орловська, О. Пересяда, В. Приходько, О. Романенко, В. Савчук, М. Савлук, О. Сліпушко, С. Шкарлет. Напрямок теоретичних досліджень цих учених характеризується багатовекторністю, але особливе місце серед них займають наукові праці з управління фінансовими й інвестиційними капіталами, економічного та соціального зростання окремих територій країни, вдосконалення ефективності функціонування ринків засобів виробництва і фінансових ресурсів, реальних та фінансових інвестицій.

Значний внесок у вдосконалення теорій ринкових відносин в аграрній галузі зробили наші вітчизняні економісти-аграрники: В.Г. Андрійчук, М.В. Гладій, П.І. Гайдуцький, М.В. Зубець, М.І. Кісіль, І.Г. Кириленко, М.Й. Малік, Т.Є. Мазнев, П.М. Макаренко, О.Ю. Нестерчук, П.Т. Саблук, Н.М. Сіренко, Н.С. Танклевська, В.В. Юрчишин. Основними темами їхніх теоретичних досліджень є підвищення конкурентоспро-

можності вітчизняного аграрного ринку в умовах інтеграції у світовій економічний простір, управління інвестиційним капіталом у розвиток аграрної сфери виробництва, відтворення трудових ресурсів в умовах ринкової економіки. В умовах адаптації сільського господарства до умов ринкової економіки великого значення набули такі напрями теоретичних досліджень, як визначення чинників впливу на інвестиційну привабливість аграрних підприємств, управління інвестиційними потоками в розвиток аграрного сектору економіки, управління нетрадиційними методами формування інвестиційного потенціалу аграрних виробничих формувань.

Сучасне аграрне виробництво потребує вдосконалення і реалізації концепції аграрної політики на державному й регіональному рівнях з урахуванням динаміки розвитку сільського господарства як у нашій країні, так і за її межами. Вітчизняний і зарубіжний досвід свідчить, що без переходу сільськогосподарської галузі на інноваційно-інвестиційну модель розвитку неможливо на рівних конкурувати з іноземними компаніями на продовольчих ринках, забезпечувати сталість розвитку аграрного виробництва, задовольняючи політичні запити суспільства. Вчені працюють над вирішенням цієї проблеми, створюючи дієві моделі і механізми залучення додаткових інвестиційних потоків у розвиток ринкового конкурентного середовища, яке на основі впровадження сучасних інноваційних технологій впливає на зниження собівартості продукції, зниження цін на продовольчі товари та сприяє розширенню сегменту впливу на глобальний продовольчий ринок. У своїх сучасних наукових дослідженнях вітчизняні вчені використовують елементи як неокейнсіанської, так і неокласичної теорії, поєднуючи їх із нахилом у той чи інший бік залежно від потреб суспільства та поставлених політичних цілей і мети.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Теоретичні здобутки економічних шкіл, що діяли у різні часи, є фундаментом удосконалення механізмів формування та реалізації інвестиційної політики держави, регіону, галузі. Враховуючи особливості свого розвитку та спираючись на теорію і практику управління інвестиційними процесами економічно розвинених держав країни, що будують ринкову економіку, до яких належить Україна, повинні мати власну інвестиційну політику, яка б відповідала запитам суспільства. Спрощений підхід до використан-

ня досвіду інших держав без урахування стану національних економік, національних традицій господарювання, рівня розвитку ринкових відносин, грошово-кредитної та податкової систем може призвести до погіршення соціально-економічної та політичної ситуації в країні. Цьому сприяє сама система ринкової економіки, яка ґрунтується та егоїстичних інтересах усіх без винятку учасників ринку.

Сучасні теорії економічного розвитку окремих галузей, у тому числі й аграрної, доповнюють усе новими положеннями, які підвищують рівень ефективності механізмів залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій. Механізми формування та використання інвестиційних ресурсів будуть ефективними лише тоді, коли в країні будуть політична стабільність, розвинена галузева ринкова інфраструктура, впроваджуватимуться інноваційні екологобезпечні технології, формуватиметься висококваліфікований кадровий потенціал.

Бібліографічний список:

1. Жанс Э. История экономической мысли XX века. М.: Изд. литературы, 1959. 572 с.
2. История и философия экономики: пособие для аспирантов / Под ред. д.э.н., проф. М.В. Конотопова; 2-е изд. М.: КНОРУС, 2008. 664 с.
3. Орловська Ю.В. Стратегія управління інвестиціями в регіональний розвиток: монографія. К.: Знання України, 2006. 336 с.
4. Танклевська Н.С. Сутність і змістовні ознаки фінансової політики. Таврійський науковий вісник. 2010. Вип. 70. С. 270–277.
5. Тодаро М.П. Экономика развития: учебник для вузов; пер. с англ. под ред. С.М. Яковлева, Л.З. Зевина. М.: МГУ, ЮНИТИ, 1997. 671 с.
6. Основы экономической теории: полит экономический аспект: підручник / Відп. ред. Г.Н. Климов; 4-е вид., перероб. і доп. К.: Знання-Прес, 2002. 615 с.
7. Туган-Барановський М.І. Політична економіка. Курс популярний. К.: Наукова думка, 1994. 263 с.
8. Шумпетер И.А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия; пер. с англ. В.С. Автономова, Е.И. Николаенко, И.М. Осадчей и др. М.: Эксмо, 2007. 864 с.
9. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег; пер. с англ. Н.Н. Любимова; ред. пер. Л.Н. Кураков. М.: Гелиос АРВ, 1999. 352 с.
10. Макконелл К.Р., Брю С.Л. Экономика: принципы, проблемы и политика; пер. с англ. 2-го изд. К.: Хагар-Демос, 1993. 785 с.
11. Тумашев А.Р. Государственное регулирование рыночной экономики. Казань: Казанский университет, 1995. 246 с.
12. Хейнс П. Экономический образ мышления; пер. с англ.; 2-е изд. М.: Дело, 1993. 702 с.
13. Аграрна політика в умовах ринкової трансформації економіки агропромислового комплексу: колективна монографія / За заг. ред. П.С. Березівського. Львів: Львівський держ. аграр. ун-т, 2006. 559 с.
14. Міжнародні відносини та зовнішня політика: підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих закладів освіти / Гол. ред. С.В. Головка. К.: Либідь, 2015. 426 с.

References:

1. Zhans É. Ystoryya ékonomycheskoj mysly KHKH veka/É. Zhans – M.: Yzd.lyteratury, – 1959. – 572 p.
2. Ystoryya y fylosofyya ékonomyky: posobyе dlya aspyrantov/pod red. d.é.n., prof. M.V. Konotopova. – 2-e yzd. M.: KNORUS, 2008. – 664 p.
3. Orlovsk'a YU.V. Stratehiya upravlinnya investytsiyamy v rehional'nyy rozvytok/ YU.V. Orlovsk'a [monohrafiya] – K.: Znannya Ukrainy. – 2006. – 336 p.
4. Tanklevs'ka N.S. Sutnist' i zmistovni oznaky finansovoyi polityky/ N.S. Tanklevs'ka// Tavriys'kyy naukovyy visnyk. – 2010. – Vyp.70. – pp. 270-277.
5. Todaro M.P. Ékonomyka razvytyya: Uchebnyk dlya vuzov/Per.s anhl. pod red. S.M. Yakovleva, L.Z. Zevyna, – M.: MHU, YUNYTY, 1997. – 671 p.
6. Osnovy ekonomichnoyi teorii: polit ekonomichnyy aspekt: [Pidruchnyk]/Vidp. red. H.N. Klymko – 4-e vyd., pererob.i dopovn. – K.: Znannya – Pres, 2002. – 615 p.
7. Tugan – Baranovs'kiy M.Í. Polítichna yekonomíka. Kurs populyarniy/ M.Í. Tugan – Baranovs'kiy. – K.: Naukova dumka, 1994. – 263 p.
8. Shumpeter Y.A. Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. Kapitalizm, sotsializm i demokratiya/Y.A. Shumpeter [per. s angl. V.S. Avtonomova, Ye.I. Nikolayenko, I.M. Osadchey i dr.]. – M.: Eksmo, 2007. – 864 p.
9. Keyns Dzh.M. Obshchaya teoriya zanyatosti, protsenta i deneg/ Pers. s angl. N.N. Lyubimov. Red. per. L.N. Kurakov. – M.: Gelios ARV, 1999. – 352 p.
10. Makkonell K.R., Bryu S.L. Ekonomika: printsipy, problemy i politika/ Per. s angl. Íí-go izd. – K.: Khagar – Demos, 1993. – 785p.
11. Tumashev A.R. Gosudarstvennoye regulirovaniye rynochnoy ekonomiki/ A.R. Tumashev. – Kazan', izd-vo Kazanskogo universiteta, 1995. – 246 p.
12. Kheyns P. Ekonomicheskyy obraz myshleniya: Per. s angl. 2-ye izd. – M.: Delo, 1993. – 702 p.
13. Ahrarna polityka v umovakh rynkovoyi transformatsiyi ekonomiky ahropromyslovoho kompleksu: [Kolektyvna Monohrafiya]/ Za zah.red. P.S. Berezivs'koho – L'viv: L'vivs'kyy derzh.ahrar. un-t, 2006. – 559 p.
14. Mizhnarodni vidnosyny ta zovnishnya polityka. Pidruchnyk dlya studentiv humanitarnykh spetsial'nostey vyshchykh zakladiv osvity/Hol.red. S.V. Holovko. – K.: Lybid', 2015. – 426 p.

THE THEORETICAL BASIS FOR THE FORMATION OF INVESTMENT POLICY OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURE OF UKRAINE

Many scientists – economists for centuries are searching for models and mechanisms that would actively influence the social development of different countries of the world. Solving this difficult task, scientists take as a basis those achievements that have taken place since the XIII century. Investigating the evolutionary path of various theories, scientists came to the conclusion that there are no universal theories of the socio-economic development of countries. Each country, having its own traditions, culture, and a different level of social development, relying on the theoretical and practical achievements of other countries, must have its own way of developing its own economy.

Having a great potential of natural resources and centuries-old experience of managing the land, Ukraine is searching for new forms of development of the agrarian sector, along with industry is the basis of the country's socio-economic growth.

The aim of the scientific work is to study the theoretical basis for the formation of the investment policy for the development of agriculture in Ukraine.

Theoretical achievements of economic schools that operated at different times are the foundation for improving the mechanisms for the formation and implementation of investment policies of the state, region, industry. Taking into account peculiarities of its development and relying on the theory and practice of managing the investment processes of economically developed countries, countries are building a market economy, to which Ukraine belongs, should have their own investment policy that would meet the needs of society.

Modern theories of the economic development of individual industries, including agrarian, supplement with new provisions that increase the level of effectiveness of mechanisms for attracting domestic and foreign investment. Mechanisms for the formation and use of investment resources will be effective only if there is political stability in the country, developed sectoral market infrastructure, innovative environmentally safe technologies will be introduced, and highly qualified human resources will be formed.

Кулікова Є.О.

аспірант кафедри фінансового
менеджменту та фондового ринку
Одеського національного економічного університету

РОЗВИТОК НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто розвиток недержавного пенсійного страхування в Україні. Проаналізовано сучасний стан та особливості функціонування недержавного пенсійного страхування. Визначено основні проблеми розвитку системи недержавного пенсійного страхування на сучасному етапі.

Ключові слова: недержавне пенсійне страхування, недержавні пенсійні фонди, пенсійні контракти, пенсійні виплати, пенсійні внески, пенсійні активи.

В статье рассмотрено развитие негосударственного пенсионного страхования в Украине. Проанализированы современное состояние и особенности функционирования негосударственного пенсионного страхования. Определены основные проблемы развития системы негосударственного пенсионного страхования на современном этапе.

Ключевые слова: негосударственное пенсионное страхование, негосударственные пенсионные фонды, пенсионные контракты, пенсионные выплаты, пенсионные взносы, пенсионные активы.

The article deals with the development of non-state pension insurance in Ukraine. The present state and features of the functioning of non-state pension insurance are analyzed. The main problems of the development of the system of non-state pension insurance at the present stage are determined.

Keywords: non-state pension insurance, non-state pension funds, pension contracts, retirement benefits, pension contributions, retirement assets.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Побудова ефективно функціонуючої системи недержавного пенсійного страхування в Україні означає створення нового потужного механізму пенсійного страхування. Значущість недержавних пенсійних фондів визначається їхньою спроможністю бути суттєвим джерелом підтримки соціальних стандартів та водночас акумулятором внутрішніх інвестиційних ресурсів для прискореного розвитку національної економіки. Рівень розвитку недержавного пенсійного забезпечення є показником економічного та соціального становища населення країни [1, с. 104].

Недержавні пенсійні фонди створюються для здійснення пенсійного страхування громадян у рамках соціальної підтримки осіб похилого віку, а саме підвищення якості життя населення. Така підтримка передбачає створення альтернативної можливості використовувати накопичувальну частину пенсії з найбільшою ефективністю. Поки можна кон-

статувати, що українські громадяни в силу різних причин не поспішають переводити свої кошти до НПФ.

Відзначимо, що навіть на тлі загального негативного відношення населення, пов'язаного передусім із нестабільним, часто мінливим українським пенсійним законодавством, в останні роки інтерес до недержавних пенсійних фондів із боку громадян та організацій зростає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Вагомий внесок у дослідження вищезазначеної проблематики зробили І. Головенко, Л. Діденко, К. Савченко, Т. Черничко, М. Стегура, К. Штепенко, А. Деркаченко.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Попри велику кількість наукових публікацій із питань розвитку недержавного пенсійного страхування існує необхідність оновлення актуальної інформації про стан недержавного пенсійного страхування в Україні.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є аналіз системи недержавного пенсійного страхування України для виявлення основних недоліків функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Недержавні пенсійні фонди на фінансовому ринку України вважаються достатньо новим сегментом. В Україні недержавні пенсійні фонди надають послуги з недержавного пенсійного страхування, при цьому договір може бути укладений із фізичними та юридичними особами в рамках наявних пенсійних схем, заснованих на індивідуальних або солідарних пенсійних рахунках. Основним джерелом виплат пенсій за недержавним пенсійним страхуванням є пенсійні резерви, які формуються за рахунок надходжень внесків вкладників та доходів від інвестування.

Своєю чергою, НПФ, як і ПФУ, акумулює кошти пенсійних накопичень, організовує їх інвестування, облік, призначення та виплату накопичувальної частини страхової пенсії. У зв'язку із цим можливо виділити мету створення НПФ – підвищення якості обслуговування пенсіонерів та ефективності пенсійної системи.

Аналіз наявної ситуації показує, що система НПФ станом на 31.12.2017 представлена 64 недержавними пенсійними фондами, які мають діючу ліцензію на здійснення діяльності з пенсійного забезпечення та пенсійного страхування (рис. 1) [1].

Розглядаючи на динаміку кількості НПФ в Україні в досліджуваній період, можна констатувати, що найбільша кількість НПФ спостері-

галася у 2008 р. У подальшому їх кількість поступово почала зменшуватися. Так, у 2017 р. порівняно з 2008 р. їх кількість зменшилася майже в 1,7 рази і становить 64 недержавних пенсійних фондів. Згідно з даними Державного реєстру фінансових установ, найбільша кількість НПФ зосереджена у м. Києві, яка становить майже 72% від загальної кількості зареєстрованих НПФ. Окрім того, недержавні пенсійні фонди функціонують у Херсонській, Одеській, Харківській, Івано-Франківській, Львівській та Дніпропетровській областях. У Херсонській та Одеській областях зареєстровано по одному НПФ. По два НПФ функціонують у Харківській, Івано-Франківській та Львівській областях. Другу позицію після м. Києва за кількістю НПФ займає Дніпропетровська область, в якій функціонують чотири НПФ.

Зростання кількості НПФ зумовило зростання попиту на послуги з адміністрування цих фондів. До 2011 р. загальна кількість укладених пенсійних контрактів поступово збільшувалася і становила 75,0 тис. од. [6]. Даний показник збільшився на 44,4 тис. од. порівняно з 2005 р. Із кожним роком кількість учасників поступово зростає, але різке зростання учасників НПФ спостерігалось у 2008 та 2013 рр.

На особливу увагу заслуговує розподіл учасників НПФ за віковим станом. Серед учасників НПФ найбільшу частку до 2010 р. включно становили особи віком від 40 до 55 років, а найменшу – особи до 25 років, окрім 2006 і 2007 рр. Це пояснюється тим, що саме у віковій групі 40–55 років найбільше виражена потреба прискорення акумулювання додаткових

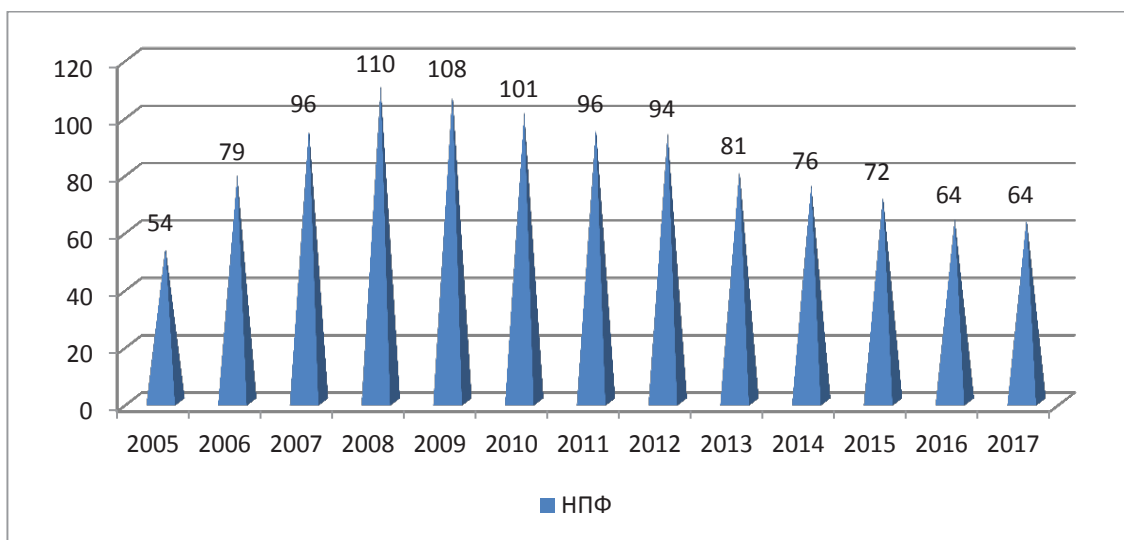

Рис. 1. Динаміка кількості НПФ в Україні за період 2005–2017 рр. [1]

заощаджень, яка може бути реалізована через систему недержавного пенсійного страхування. Слід зазначити, що частка осіб вікової групи до 25 років у структурі учасників НПФ до 2007 р. поступово зростала, а починаючи з 2009 р. зафіксована тенденція до зменшення [6]. Разом із тим відбувалося збільшення частки учасників НПФ вікової групи старше 55 років – із 7% у 2006 р. до 32% у 2014 р., тобто на 25%. Середній показник частки осіб вікової групи до 25 років за 2005–2008 рр. становив 7,75%, вікової групи від 25 до 40 років – 35,03%, від 40 до 55 років – 31,85%, а старше 55 років – 10,38%. За 2009–2011 рр. середній показник частки осіб вікової групи до 25 років становив 7,27%, від 25 до 40 років – 38,57%, від 40 до 55 років – 40,17%, а старше 55 років – 13,97%. Слід зазначити, що в 2012–2014 рр. відбулися зміни в розподілі учасників недержавних пенсійних фондів за віковими групами. Середній показник частки осіб вікової групи до 25 років становив 4,83%, від 25 до 50 років – 64,4%, від 50 до 60 років – 24,47%, а старше 60 років – 19,1%, тобто в структурі учасників НПФ значно зросла частка осіб старше 50 років і в середньому за 2012–2014 рр. вона становила 30,83% [7].

Кількість вкладників – юридичних осіб на протязі досліджуваного періоду відносно стабільна (рис. 2). Своєю чергою, показник пенсійних контрактів був стабільним до 2013 р. У 2014 р. відбувся різкий спад показників. У подальшому динаміка кількості укладених пенсійних контрактів та кількості вкладників – юридичних осіб варіюється. Динаміка кількості вкладників юри-

дичних осіб та пенсійних контрактів нестабільна. У 2011 р. показники набувають найвищого піку. Починаючи з 2012 р. тенденція різко змінюється у негативний бік [1].

Ситуація з кількістю учасників НПФ теж нестабільна (рис. 3). Починаючи з 2005 р. кількість учасників невпинно зростала. Різке зростання відбулося у 2013 р., після чого ситуація з кількістю учасників відносно стабільна. Станом на 31.12.2017 загальна кількість учасників НПФ становила 840,8 тис. осіб (станом на 31.12.2016 – 834,0 тис. осіб) [1; 2].

Тенденція пенсійних виплат виглядає позитивно. Пенсійні виплати (одноразові та на визначений строк) станом на 31.12.2017 становили 696,3 млн. грн., що на 10,5% більше порівняно з аналогічним періодом 2016 р. (рис. 4), при цьому одноразові виплати зросли на 1,3%, пенсійні виплати на визначений строк – на 45,9%. У 2015 р. пенсійні виплати (одноразові та на визначений строк) становили 557,1 млн. грн., що на 32,2% більше порівняно з кінцем 2014 р., при цьому одноразові виплати зросли на 23,7%, пенсійні виплати на визначений строк – на 121%. У 2012 р. пенсійні виплати збільшилися на 20,6% порівняно з 2011 роком і становили 251,9 млн. грн. [6].

Сукупно недержавними пенсійними фондами станом на 31.12.2017 було здійснено пенсійних виплат (одноразових та на визначений строк) 78,8 тис. учасникам, тобто 9,4% від загальної кількості учасників, які отримали/ отримують пенсійні виплати. Середній розмір одноразової пенсійної виплати на

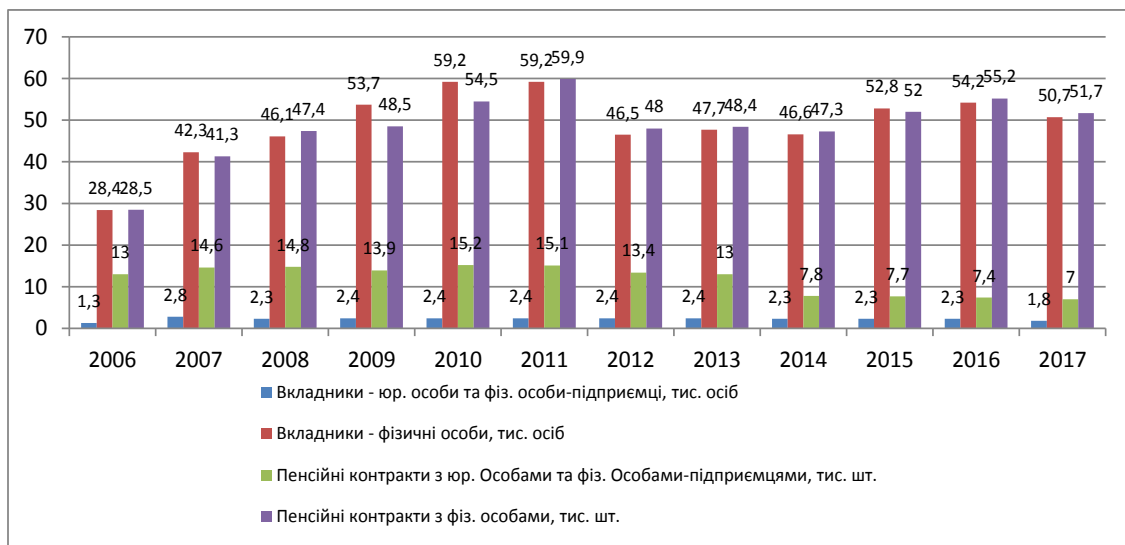

Рис. 2. Динаміка кількості укладених пенсійних контрактів та кількості вкладників [1–4]

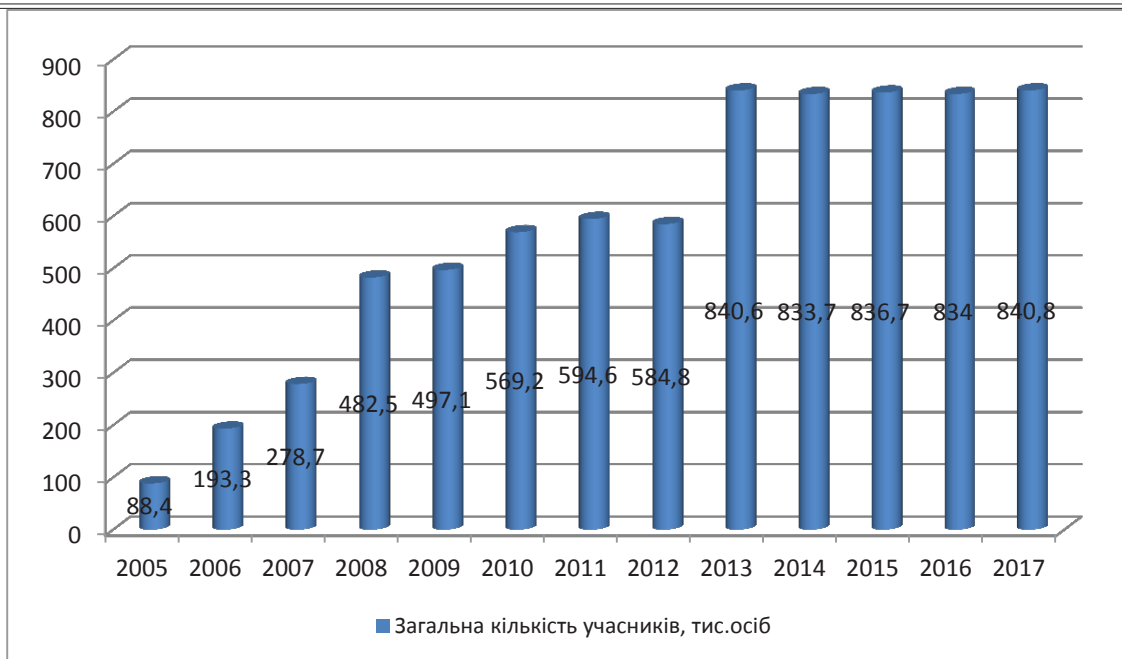

Рис. 3. Кількість учасників недержавних пенсійних фондів за період 2005–2017 рр., тис. осіб [1]

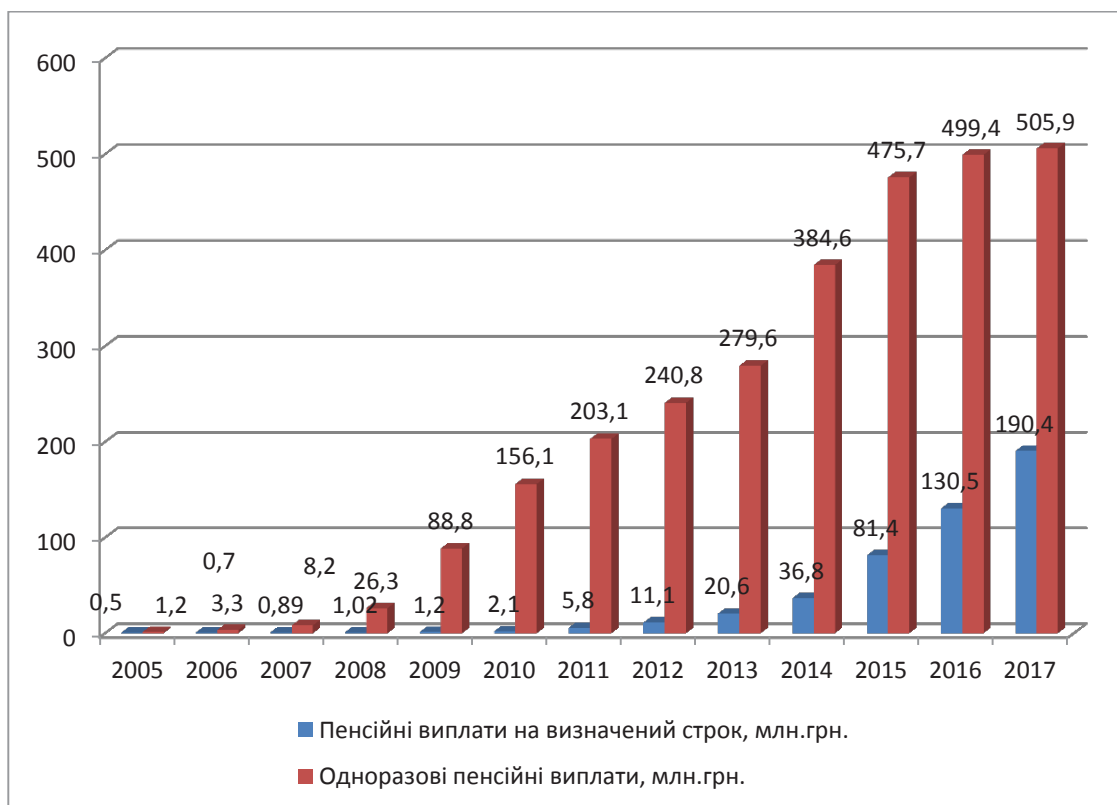

Рис. 4. Динаміка пенсійних виплат за період 2005–2017 рр., млн. грн. [1; 2]

одного учасника НПФ, який отримав/отримує пенсійну виплату одноразово, станом на 31.12.2017 становив 6,8 тис. грн. (станом на 31.12.2016 – 6,4 тис. грн., станом на 31.12.2015 – 6,0 тис. грн.), середній розмір пенсійної виплати

на визначений строк на одного учасника НПФ, який отримав/отримує пенсійну виплату на визначений строк, становив 47,8 тис. грн. (станом на 31.12.2016 – 33,9 тис. грн., станом на 31.12.2015 – 23,3 тис. грн.) (рис. 4) [1; 2].

Одним з основних якісних показників, які характеризують систему НПЗ, є сплачені пенсійні внески. Сума пенсійних внесків станом на 31.12.2017 становить 1 897,3 млн. грн., збільшившись на 0,1% (2,1 млн. грн.) порівняно з аналогічним періодом 2016 р. Порівняно зі станом на 31.12.2015 сума пенсійних внесків станом на 31.12.2016 збільшилася на 0,4% (8,4 млн. грн.) [3].

У загальній сумі пенсійних внесків станом на 31.12.2017 основну частку, або 93,4%, становлять пенсійні внески від юридичних осіб, на які припадає 1 772,3 млн. грн. [1].

На збільшення суми пенсійних внесків вплинуло:

- станом на 31.12.2017 – збільшення суми пенсійних внесків від фізичних осіб на 34,8% (32,1 млн. грн.), при цьому суми пенсійних внесків від юридичних осіб зменшилися на 1,7% (29,8 млн. грн.);
- станом на 31.12.2016 – збільшення суми пенсійних внесків від фізичних осіб на 14,8% (11,9 млн. грн.), при цьому суми пенсійних внесків юридичних осіб зменшилися на 0,2% (4,2 млн. грн.).

Середній розмір пенсійного внеску за 2017 р. на одного вкладника:

- юридичну особу та фізичну особу – підприємця становить 36 952,40 грн.;
- фізичну особу – 790,95 грн.

Загальна вартість активів, сформованих недержавними пенсійними фондами, станом на

31.12.2017 становила 2 465,6 млн. грн., що на 15,3%, або на 326,9 млн. грн., більше порівняно з аналогічним періодом 2016 р. та на 24,5%, або на 485,6 млн. грн., більше порівняно з аналогічним періодом 2015 р. (рис. 5) [1; 2].

Аналізуючи динаміку рис. 5, можна спостерігати тенденцію до збільшення усіх показників. Пенсійні виплати досягли свого максимуму в 2014 та 2017 рр. Ситуацію щодо динаміки пенсійних внесків та пенсійних виплат можна оцінювати як позитивну.

Отже, до основних проблем розвитку системи недержавного пенсійного страхування на сучасному етапі слід віднести такі:

- низький рівень довіри населення до нового фінансового ринку як споживача його послуг;
- недосконалість нормативно-правової бази з питань недержавного пенсійного страхування;
- невирішеність питань стосовно оподаткування та надання податкових пільг у системі недержавного пенсійного забезпечення;
- недостатня зацікавленість роботодавців у фінансуванні недержавних пенсійних програм для працівників;
- низький фінансовий рівень спроможності громадян брати участь у системі недержавного пенсійного забезпечення.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Слід зазначити, що, незважаючи на все це, НПФ протягом останніх років розвиваються досить динамічно та мають значний потенціал для по-

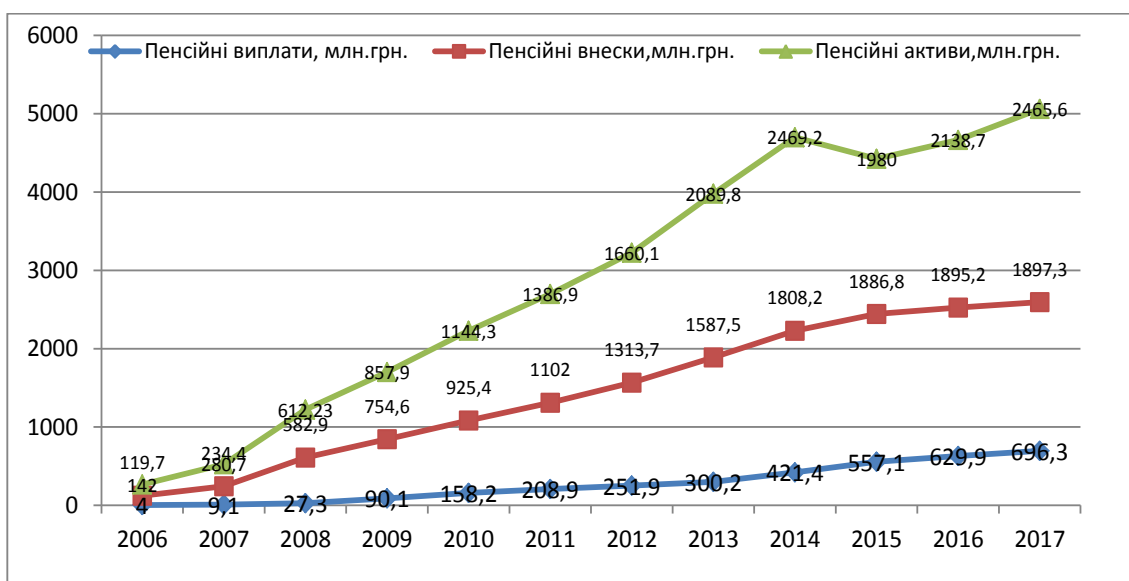

Рис. 5. Динаміка основних показників системи НПЗ за період 2006-2017 рр., млн. грн. [1; 2]

дальшого розвитку, але щоб подолати вищезазначені проблеми, необхідно передусім створити і розвивати в Україні серед населення культуру особистих фінансових накопичень. Отже, усунувши вищезазначені причини недостатнього розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення, а також здійснивши низку заходів нормативно-правового та організаційного врегулювання проблемних моментів, можна суттєво стимулювати подальший розвиток ринку недержавного пенсійного забезпечення і, відповідно, вплинути на прискорення економічного розвитку держави у цілому.

Бібліографічний список:

1. Голда Є.С. Сучасний стан та перспективи розвитку недержавних пенсійних фондів України. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2013. № 16(205). С. 104–107.
2. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2017. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/17_Dep_Repetska/NPF_IV_kv%202017.pdf.
3. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2016. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/17_Dep_Repetska/NPF_IV_kv%202016.pdf.
4. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2015. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/sekto/NPF_IV%D0%BA%D0%B2_2015.pdf.
5. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2013. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_IV_kv%202013.pdf.
6. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2012. URL: <https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/npz-2012r.pdf>.
7. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2011. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/npf_2011.pdf.
8. Сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринку фінансових послуг. URL: <https://www.nfp.gov.ua/>.

References:

1. Holda Ye. S. Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku nederzhavnykh pensiinykh fondiv Ukrainy. – Visnyk Shkhydnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia № 16 (205) 2013. – S. 104–107.
2. Pidsumky rozvytku systemy nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia stanom na 31.12.2017. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/17_Dep_Repetska/NPF_IV_kv%202017.pdf.
3. Pidsumky rozvytku systemy nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia stanom na 31.12.2016. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/17_Dep_Repetska/NPF_IV_kv%202016.pdf.
4. Pidsumky rozvytku systemy nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia stanom na 31.12.2015. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/sekto/NPF_IV%D0%BA%D0%B2_2015.pdf.
5. Pidsumky rozvytku systemy nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia stanom na 31.12.2013. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_IV_kv%202013.pdf.
6. Pidsumky rozvytku systemy nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia stanom na 31.12.2012. URL: <https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/npz-2012r.pdf>.
7. Pidsumky rozvytku systemy nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia stanom na 31.12.2011. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/npf_2011.pdf.
8. Sait Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuвання u sferi rynku finansovykh posluh. URL: <https://www.nfp.gov.ua/>.

Kulikova Ye.A.

Postgraduate Student at Department of Financial Management
and Stock Market,
Odessa National Economic University

DEVELOPMENT OF INDEPENDENT PENSION INSURANCE IN UKRAINE

Building an efficiently functioning non-state pension insurance system in Ukraine means creating a new powerful pension insurance mechanism. The significance of non-state pension funds is determined by their ability to be an essential source of support for social standards and, at the same time, an accumulator of domestic investment resources for the accelerated development of the national economy. The level of private pensions is an indicator of the economic and social situation of the population.

Non-state pension funds are created for the purpose of realization of pension insurance of citizens in the framework of social support of the elderly, namely, improving the quality of life of the population. Such support envisages the creation of an alternative opportunity to use the accumulative part of the pension with the highest efficiency. While it is possible to state that Ukrainian citizens, for various reasons, are in no hurry to transfer their funds to the NPF.

It should be noted that even in the face of the general negative attitude of the population, which is primarily due to the volatile, often volatile Ukrainian pension legislation, in recent years, interest in non-state pension funds from the side of citizens and organizations is increasing.

Thus, the main problems of private pension insurance system at present include the following:

- low level of public confidence in the new financial market as a consumer of its services;
- the imperfection of the legal and regulatory framework for non-state pension insurance;
- the unresolved issues regarding taxation and tax benefits in private pension system;
- the insufficient interest of employers in funding non-state pension schemes for employees;
- low financial level of citizens' ability to participate in the system of non-state pension provision.

It should be noted that despite all this, the NPF has developed dynamically in recent years and has a considerable potential for further development, but in order to overcome the above-mentioned problems, it is, first of all, to create and develop in Ukraine among the population the culture of personal financial savings. Therefore, eliminating the above-mentioned reasons for the insufficient development of the system of non-state pension provision, as well as taking a number of measures of regulatory and organizational regulation of the problem points, can significantly stimulate the further development of the market for non-state pension provision and, accordingly, affect the acceleration of the economic development of the state as a whole.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 336.332.1:351.72

Артюх О.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту
Одеського національного економічного університету

Дацька І.С.

студентка
Одеського національного економічного університету

ФІНАНСОВИЙ РЕЗУЛЬТАТ ДО ОПОДАТКУВАННЯ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ РІЗНИЦЬ

У статті розкрито проблемні аспекти визначення різниць за вимогами податкового законодавства під час коригування фінансового результату до оподаткування податком на прибуток. Досліджено операції, котрі на законодавчому рівні не враховані, під час коригування фінансового результату в частині негосподарських витрат, штрафних санкцій, безнадійної дебіторської заборгованості. Обґрунтовано доцільність законодавчого врахування окремих різниць для справляння податку на прибуток.

Ключові слова: податок на прибуток, різниці за НКУ, коригування, фінансовий результат, негосподарська діяльність.

В статье раскрыты проблемные аспекты определения разниц в свете правил налогового законодательства при корректировке финансового результата до налогообложения налогом на прибыль. Исследованы операции, которые на законодательном уровне не учтены, при корректировке финансового результата в части нехозяйственных расходов, штрафных санкций, безнадежной дебиторской задолженности. Обоснована целесообразность законодательного закрепления некоторых разниц при исчислении налога на прибыль.

Ключевые слова: налог на прибыль, разницы по НКУ, корректировки, финансовый результат, нехозяйственная деятельность.

The article reveals the problematic aspects of determining the differences in the light of the rules of the tax law when adjusting the financial result before tax on profit. Operations which at the legislative level are not taken into account when adjusting the financial result in terms of non-economic expenses, penalties, and bad debts are investigated. The expediency of legislative consolidation of some differences in the calculation of profit tax is substantiated.

Keywords: tax on profit, tax differences, adjustments, financial result, non-economic activity.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасній економічній ситуації в Україні важливим є питання реформування податку на прибуток підприємств, адже держава та підприємства не задоволені чинною системою оподаткування прибутку підприємства. Задля стимулювання діяльності підприємств, забезпечення їх стабільного роз-

витку має бути створена оптимальна податкова система, котра б забезпечувала стабільні надходження до державного бюджету, водночас не обтяжуючи підприємців. Саме тому важливим є дослідження наявних питань, аби за допомогою їх вирішення регулювати й пожевжувати підприємницьку діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної про-

блеми і на які спираються автори. Останнім часом усе більше уваги вітчизняні науковці у своїх роботах приділяють питанню вдосконалення системи оподаткування прибутку підприємств в Україні. Серед них варто відзначити праці В. Дубровського, В. Черкашина, В. Андрушенка, І. Тапунової, Д. Серебрянського та інших дослідників. Разом із цим численні кардинальні зміни податкових правил у нашій країні потребують подальших досліджень у частині оптимального справляння податку на прибуток.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є розкриття проблемних питань під час визначення об'єкта оподаткування податку на прибуток та пошук шляхів їх вирішення у світлі зміни контрольної парадигми держави в податковій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сьогодні діє класична європейська модель податку на прибуток. Базовим показником для розрахунку об'єкта оподаткування є фінансовий результат, наведений у фінансовій звітності, який надалі коригується на різниці, прямо визначені Податковим кодексом України. Також у світлі вимог Податкового кодексу України (далі – ПКУ), прийнято дві категорії платників податку: в яких річний дохід від будь-якої діяльності (за вирахуванням непрямих податків), визначений за правилами бухгалтерського обліку, за останній річний звітний (податковий) період перевищує 20 млн. грн., та ті, у кого не перевищує 20 млн. грн. Останні, своєю чергою, можуть визначати об'єкт оподаткування з коригуванням фінансового результату або без виконання певних умов.

Можна перерахувати такі різниці, які виникають відповідно до ПКУ (позитивні чи від'ємні), на підставі додатку РІ до Податкової декларації з податку на прибуток підприємств, а саме: різниці, що виникають під час нарахування амортизації необоротних активів; різниці, котрі виникають під час формування резервів (забезпечень); різниці, що виникають під час здійснення фінансових операцій; інші різниці – страхові резерви страховиків; різниці щодо операцій із продажу чи іншого відчуження цінних паперів; інші різниці, передбачені розділом III ПКУ; різниці, передбачені розділом I ПКУ; різниці, передбачені розділом II ПКУ; різниці, передбачені Перехідними положеннями ПКУ [1].

Проте варто зазначити, що цей алгоритм розрахунку податку на прибуток, на нашу думку, не є

досконалим, адже є низка операцій у діяльності суб'єкта господарювання, котрі мають бути враховані під час коригування фінансового результату.

Так, наприклад, нормами ПКУ не передбачено коригувань на окремі види витрат негосподарського призначення, а отже, всі підприємства незалежно від обсягів доходу за відповідний період мають право зменшувати фінансовий результат на дані витрати. Зауважимо, що згідно з пп. 14.1.36 п. 14.1 ст. 14 ПКУ, господарська діяльність – це «діяльність особи, що пов'язана з виробництвом (виготовленням) та/або реалізацією товарів, виконанням робіт, наданням послуг, спрямована на отримання доходу і проводиться такою особою самостійно та/або через свої відокремлені підрозділи, а також через будь-яку іншу особу, що діє на користь першої особи, зокрема за договорами комісії, доручення та агентськими договорами» [1].

На недосконалість законодавчих вимог щодо визначення різниць за ПКУ безпосередньо вказують і листи Державної фіскальної служби України (далі – ДФС України) № 25307/6/99-99-13-02-03-15 від 23.11.2016, № 25961/6/99-99-19-02-02-15 від 04.12.2015, № 21051/6/99-99-19-02-02-15 від 05.10.2015 [2–4], в яких розглядаються операції, що не пов'язані з господарською діяльністю, але які не беруть участь у створенні різниць за ПКУ під час формування оподаткованого прибутку (операції з надання платником податку безкоштовного харчування своїм працівникам, операції зі списання матеріальних цінностей у зв'язку з неможливістю визнання їх активами; визнані суми штрафів, пені, неустойок).

Утім, варто зазначити, що з 01.01.2017, згідно з пп. 140.5.11 п. 140.5 ст. 140 ПКУ, лише окремі суми штрафів, пені, неустойок беруть участь у формуванні різниць, які виникають під час здійснення фінансових операцій (Додаток РІ до Податкової декларації з податку на прибуток підприємств, код рядка 3.1.11). Виникає питання: чому на законодавчому рівні [1] прийнято коригувати тільки штрафи, пені, неустойки, які «нараховані відповідно до цивільного законодавства та цивільно-правовими договорами на користь осіб, які не є платниками податку на прибуток (крім фізичних осіб), і на користь осіб, платників податку на прибуток за ставкою 0%»? Виходячи із цієї вимоги, суб'єкт підприємницької діяльності – платник податку на прибуток у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналеж-

ного виконання господарського зобов'язання перед контрагентом – платником податку на прибуток за звичайною ставкою (відмінною від ставки 0%) зменшує фінансовий результат на суму визнаних їм штрафів, пені, неустойок, які за правилами бухгалтерського обліку включаються до інших операційних витрат.

До того ж постає питання щодо впливу на фінансовий результат до оподаткування та об'єкт оподаткування визнаних платником податків сум штрафних (фінансових) санкцій та пені, які нараховані йому державними контролюючими органами відповідно до норм п. 113.2 ст. 113 та п. 129.1. ст. 129 ПКУ [1]. Через те, що податковим законодавством не передбачено особливих вимог до відображення їх в обліку та звітності в системі оподаткування, можна констатувати, що такого роду операції не коригують фінансовий результат до оподаткування.

Проілюструємо викладене на рис. 1.

На нашу думку, такий підхід не можна назвати економічно обґрунтованим. Для підтвердження цієї точки зору розглянемо умовний приклад розрахунку податку на прибуток на підприємствах, які застосовують або ні коригування фінансового результату до оподаткування на суму різниць за ПКУ (табл. 1).

Даний приклад наочно ілюструє вагомість застосування запропонованих коригувань фінансового результату.

Разом із цим підкреслюється й негативний ефект на об'єкт оподаткування податку на прибуток операцій, за якими не коригується фінансовий результат, що в результаті зменшує податкові надходження до бюджету.

На наше переконання, операції, пов'язані з негосподарською діяльністю підприємства, мають проводитися за рахунок відповідних власних джерел фінансування (рахунок 44 за відповідними субрахунками), а не на загальних підставах зменшувати оподаткований прибуток.

Також слід зазначити проблемне питання щодо нарахування податкового зобов'язання з ПДВ під час списання товарно-матеріальних цінностей. Так, згідно з нормами ПКУ, під час списання у межах норм природного убутку запасів, під час придбання яких суми ПДВ були віднесені до податкового кредиту та які втрапили товарний вигляд, податкові зобов'язання платником ПДВ не нараховуються (за умови, що вартість таких товарів включається до вартості готової продукції, яка підлягає оподаткуванню). В інших випадках ПДВ нараховується

Рис. 1. Вплив визнаних штрафів, пені, неустойки на об'єкт оподаткування

Джерело: власна розробка

Розрахунок податку на прибуток у системі оподаткування

Господарські операції, бухгалтерські проведення, тис. грн.	Підприємство «А» (Дохід ≤ 20 млн. грн.)		Підприємство «Б» (Дохід > 20 млн. грн.)		Різниця (+, -)	
	Дохід за П(С)БО 15	Витрати за П(С)БО16	Дохід за П(С)БО 15	Витрати за П(С)БО16	За ПКУ	За пропозицією авторів
Надано безоплатне харчуван- ня співробітникам Д-т 949 К-т 685 – 10,0	-	10,0	-	10,0	-	+10,0
Списано товарно-матеріальні цінності у зв'язку з неможли- вістю визнання їх активами Д-т 947 К-т 20 – 5,0 Д-т 94 К-т 641 – 1,0	-	6,0	-	6,0	-	+6,0
Нараховано штраф підприєм- ству органами ДФС України Д-т948К-т 641 (642, 651)	-	15,0		15,0	-	+15,0
Визнано штраф на користь контрагента Д-т 948 К-т 631 (685)		2,0	-	2,0	-	+2,0
Списано дебіторську забор- гованість, щодо якої минув строк позовної давності Д-т 944 К-т 36 – 200,0	-	20,0	-	20,0	-20,0	+20,0
Відображено дохід від реалі- зації Д-т 36 К-т 70 – 120,0 Д-т 70 К-т 641 – 20,0	100,0	-	100,0	-	-	-
Всього	100,0	53,0	100,0	53,0	-20,0	+53,0
Фінансовий результат до опо- даткування (+,-)	+47,0		+47,0		Відхилення показників у порівнянні вимог ПКУ та під час упроваджен- ня новацій	
Різниця, у тому числі:						
- за НКУ (+/-)	-		-20,0			
- за пропозицією авторів	x		+53,0			
Оподатковуваний прибуток (у рамках діючого законодав- ства)	+47,0		+27,0		+73,0 (100,0 – 27,00)	
Оподатковуваний прибуток (за пропозицією авторів)	x		+100,0			
Податок на прибуток за став- кою 18% (у рамках діючого законодавства)	8,46		4,86		+13,14 (18,0 – 4,86)	
Податок на прибуток за ставкою 18% (за пропозицією авторів)	x		18,0			

Джерело: власна розробка

за основною ставкою [1; 5]. Проте дана ситуація показує, що коли за рахунок власної недбалості господарюючий суб'єкт змушений списувати товарно-матеріальні цінності, він відображає податкове зобов'язання за рахунок іншої операційної діяльності й дані витрати включаються у зменшення фінансового результату до оподаткування, а отже, бюджет недоотримає кошти у вигляді зменшеного податку на прибуток. Таким чином, даний підхід не стимулює платників податків уникати ситуації щодо списання матеріальних цінностей.

Окремо варто розглянути питання щодо коригування фінансового результату до оподаткування на суму безнадійної дебіторської заборгованості. Фінансовий результат до оподаткування збільшується на суму витрат від списання дебіторської заборгованості, яка не відповідає ознакам, визначеним пп. 14.1.11 п. 14.1 ст. 14 ПКУ, понад суму резерву сумнівних боргів. Дебіторська заборгованість стає безнадійною, відповідаючи низці ознак, наведених у пп. 14.1.11 з якими можна погодитися, крім однієї ознаки – коли заборгованість визнається безнадійною за

зобов'язаннями, щодо яких минув строк позовної давності [1].

Отже, виникає ситуація, коли підприємство на протязі трьох років може не здійснювати ніяких заходів щодо погашення заборгованості боржником, не вчиняти дії щодо її стягнення, а потім зменшити фінансовий результат на суму простроченого боргу та, відповідно, податок на прибуток. Таким чином, прослідковуються шляхи мінімізації фінансового результату на законодавчій основі, що не є економічно обґрунтованим для держави. На нашу думку, доцільним є коригувати фінансовий результат до оподаткування у бік його збільшення на суми дебіторської заборгованості, за якої минув строк позовної давності.

Аналізуючи алгоритм визначення податку на прибуток, який застосовується до платників податку (з доходом до 20 млн. грн. або понад 20 млн. грн.), не можна не відзначити, що неординарний підхід до платників податків у частині визначення бази оподаткування податком на прибуток ставить під сумнів дотримання такого принципу оподаткування, як принцип рівності всіх платників перед законом та недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, можна дійти висновку, що чинна система оподаткування податком на прибуток на даному етапі є недосконалою та потребує ґрунтовних змін. Саме нормативного доопрацювання, на нашу думку, потребує низка коригувань фінансового результату для оподаткування (у тому числі, зазначених у даній публікації), та окремого вирішення на законодавчому рівні потребує проблема забезпечення однакового підходу до платників податку на прибуток для дотримання принципу рівності в оподаткуванні.

Бібліографічний список:

1. Податковий кодекс України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
2. Лист Державної фіскальної служби України №25307/6/99-99-13-02-03-15 від 23.11.2016. URL: <http://sfs.gov.ua/baneryi/podatkovyi-konsultatsii/konsultatsii-dlya-yuridichnih-osib/70457.html>.
3. Лист Державної фіскальної служби України №25961/6/99-99-19-02-02-15 від 04.12.2015. URL: <http://sfs.gov.ua/baneryi/podatkovyi-konsultatsii/konsultatsii-dlya-yuridichnih-osib/print-65520.html>.
4. Лист Державної фіскальної служби України №21051/6/99-99-19-02-02-15 від 05.10.2015. URL: <http://sfs.gov.ua/baneryi/podatkovyi-konsultatsii/konsultatsii-dlya-yuridichnih-osib/64412.html>.
5. Максимова В.Ф., Артюх О.В. Облік у системі оподаткування: навч. посіб. Одеса: Ротапринт, 2013. 270 с.

References:

1. The Tax Code of Ukraine, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 19 May 2018).
2. Lyst Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy za № 25307/6/99-99-13-02-03-15 vid 23.11.2016 (2016), available at: <http://sfs.gov.ua/baneryi/podatkovyi-konsultatsii/konsultatsii-dlya-yuridichnih-osib/70457.html>
3. Lyst Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy za № 25961/6/99-99-19-02-02-15 vid 04.12.2015 (2015), available at: <http://sfs.gov.ua/baneryi/podatkovyi-konsultatsii/konsultatsii-dlya-yuridichnih-osib/print-65520.html>
4. Lyst Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy za № 21051/6/99-99-19-02-02-15 vid 05.10.2015 (2015), available at: <http://sfs.gov.ua/baneryi/podatkovyi-konsultatsii/konsultatsii-dlya-yuridichnih-osib/64412.html>
5. Maksimova V. F, Artiukh O.V. (2013), Oblik u systemi opodatkuvannia [Accounting in the tax system], ONEU, rotaprynt, Odesa, Ukraine.

Artiukh O.V.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting and Audit,
Odessa National Economic University

Datska I.S.

Student,
Odessa National Economic University

ADJUSTMENT OF THE FINANCIAL RESULT TO TAXATION: PROBLEM ASPECTS OF DETERMINATION OF DIFFERENCES

The article deals with the problematic aspects of determining the tax differences when adjusting the financial result before taxation. So, for today the basic indicator for the calculation of the object of taxation is the financial result, which is presented in the financial statements, which is further adjusted for the difference, which is explicitly determined by the Tax Code of Ukraine.

However, this algorithm for calculating the income tax, in our opinion, is not perfect since there are a number of transactions in the entity's business, which should be taken into account when adjusting the financial result. For example, the Tax Code of Ukraine do not provide for adjustments to certain types of non-business expenses and, therefore, all enterprises, regardless of income for the relevant period, have the right to reduce the financial result to these costs. In detail, one can note the following operations: providing taxpayers with free food for their employees; transactions for the write-off of material assets due to the inability to recognize their assets; recognized amounts of fines.

The problem is that at the legislative level only the fines, which are "accrued in accordance with civil law and civil contracts in favour of persons who are not taxpayers of income (except for individuals), and in favour of individuals, payers of income tax at the rate of 0%" and, therefore in other cases, the company reduces the financial result to the amount of their recognized fines, which, by the rules of accounting, are included in other operating expenses.

It is worth pointing out the problematic issue of charging a tax liability with VAT at the write-off of inventories, which also applies to other operating expenses and is not adjusted. Also, in our opinion, it is expedient to adjust the financial result before taxation in the direction of its increase in the amount of receivables, which has expired the limitation period.

Thus, we can conclude that the current system of taxation of income tax is imperfect and requires substantial changes.

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНОГО СКЛАДНИКА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ВИТРАТ ЗА ЦЕНТРАМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У статті здійснено теоретичне узагальнення процесу організації бухгалтерського обліку витрат за центрами відповідальності та обґрунтовано заходи щодо вдосконалення його методичного складника. Для методичного забезпечення бухгалтерського обліку, контролю й аналізу відхилень на підприємствах запропоновано застосовувати документ обліку причин і можливих винуватців відхилень. Усі первинні документи щоденно передаються в бухгалтерію, де на їх основі доцільно складати оперативні зведення. Розрахунок відхилень використовується не тільки для оцінки поточної діяльності підприємства, він може застосовуватися для аналізу довгострокових стратегічних програм розвитку підприємства, пов'язаних з інвестуванням.

Внутрішня звітність центрів відповідальності повинна відповідати таким вимогам: бути настільки оперативною, щоб впливати на динаміку результатів діяльності центру витрат; містити інформацію про відхилення від плану і надавати можливість прямого доступу до цієї інформації для аналізу відхилень; зміст звітності повинен відповідати персональній відповідальності менеджера за прийняття рішень.

Ключові слова: центри відповідальності, центри витрат, бухгалтерський облік, організація, управління витратами.

В статье осуществлено теоретическое обобщение процесса организации бухгалтерского учета затрат по центрам ответственности и обоснованы меры по совершенствованию его методической составляющей. Для методического обеспечения бухгалтерского учета, контроля и анализа отклонений на предприятиях предложено применять документ учета причин и возможных виновников отклонений. Все первичные документы ежедневно передаются в бухгалтерию, где на их основе целесообразно составлять оперативные сводки. Расчет отклонений используется не только для оценки текущей деятельности предприятия, он может применяться для анализа долгосрочных стратегических программ развития предприятия, связанных с инвестированием. Внутренняя отчетность центров ответственности должна отвечать следующим требованиям: быть настолько оперативной, чтобы влиять на динамику результатов деятельности центра затрат; содержать информацию об отклонениях от плана и предоставлять возможность прямого доступа к этой информации для анализа отклонений; содержание отчетности должно соответствовать персональной ответственности менеджера за принятие решений.

Ключевые слова: центры ответственности, центры затрат, бухгалтер-ский учет, организация, управление затратами.

In the article, a theoretical generalization of the process of organizing the cost accounting by responsibility centres and substantiation of improvement measures of its methodological component are carried out.

With the purpose of methodical support for accounting, control, and analysis of deviations at enterprises, it is proposed to apply the document of accounting of causes and possible culprits of deviations. All primary documents are sent daily to the accounting department, where on their basis it is expedient to compile operational reports. Calculation of deviations is used not only to assess the current activities of the enterprise; it can be used to analyse long-term strategic development programs of an enterprise related to investing.

The internal reporting of the centres of responsibility shall meet the following requirements: be so operative as to influence the dynamics of results of activity of the cost centre; to contain information on deviations from the plan and to provide a possibility of direct access to this information for the analysis of deviations; the content of reporting shall be the personal responsibility of the manager for decision-making.

Keywords: centres of responsibility, cost centres, accounting, organization, cost management.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. За останнє десятиріччя з'явилася тенденція організації структури великих підприємств не за традиційним функціональним принципом (маркетинг, фінанси, постачання, виробництво, збут), а за лініями продукції, кожна з яких групується навколо виробництва певного типу продукції чи послуг і включає необхідні функціональні служби. Ця тенденція зумовила введення до внутрішнього управління, включаючи систему управлінського обліку, нової категорії – «сегмент бізнесу» – як частини підприємства, що працює на зовнішнього споживача і вважається відносно самостійним структурним підрозділом.

Децентралізація управління вимагає більш формалізованого підходу до організаційної структури підприємства, яка охоплює всі структурні одиниці зверху донизу і визначає місце кожної структурної одиниці (підрозділу, відділу, сегменту) з погляду делегування їй певних повноважень і відповідальності. Такою узагальнюючою категорією є центр відповідальності [5]. У результаті організаційну структуру сучасного підприємства розглядають як сукупність різних центрів відповідальності. Бухгалтерська система, яка в межах такої структури забезпечує відображення, накопичення, аналіз і надання інформації про витрати і результати, а також дає можливість оцінювати і контролювати результати діяльності структурних одиниць і конкретних менеджерів, називається обліком за центрами відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Значний внесок у дослідження проблеми бухгалтерського обліку витрат зробили вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти. Окремі питання методології та організації управлінського обліку за центрами відповідальності дослідили такі вчені, як П.Й. Атамас, Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, В.М. Костюченко, В.С. Лень, Л.В. Нападовська, В.Ф. Палій, В.В. Сопко, А.Д. Шеремет та ін. Проте з розвитком ринкових відносин значна кількість питань залишається нерозкритою або ж мало розкритою, потребує подальшого вирішення та обґрунтування, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті – здійснити теоретичне узагальнення процесу організації бухгалтер-

ського обліку витрат за центрами відповідальності та обґрунтувати заходи щодо вдосконалення його методичного складника.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Головною метою управлінського обліку витрат виробництва за місцями виникнення є одержання облікових даних про фактичний обіг використаних на виробничі й інші потреби різних видів ресурсів, оплачених підприємством своїм контрагентам, а також про оплату праці виробничого найманого персоналу. Для досягнення цієї мети управлінський облік витрат виробництва за місцями виникнення повинен вирішувати такі основні завдання: здійснювати первинний облік прямих одноелементних витрат виробництва за видами за допомогою первинного документування у межах кожного з місць їх виникнення; узагальнювати на основі первинного документування облікові дані про величину загальних витрат виробництва для декількох місць їх виникнення та розподіляти витрати виробництва між цими місцями пропорційно економічній базі, передбаченої в обліковій політиці підприємства; виявляти за місцями виникнення витрат виробництва внутрішньовиробниче використання робіт і послуг, наданих іншими підрозділами підприємства, тобто тих, що мають статус первинного місця їх виникнення [9].

Обороти використаних ресурсів у межах кожного місця виникнення витрат виробництва утворюють вартість або всієї продукції підприємства, або напівфабрикатів, тому управлінський облік витрат виробництва за місцями виникнення повинен бути одночасно орієнтований на: проведення підготовчої роботи для калькулювання собівартості окремих видів продукції (напівфабрикатів), тобто за об'єктами калькулювання у межах місць виникнення витрат виробництва; здійснення комплексного контролю над формуванням витрат виробництва за окремими сферами діяльності підприємства.

Облік витрат виробництва за місцями виникнення забезпечує інформаційну базу для аналізу як фінансових, так і техніко-економічних параметрів виробництва певних видів продукції. Такий аналіз є досить трудомістким, у зв'язку з чим доцільно максимально його комп'ютеризувати із заданою частотою узагальнення у часі первинних облікових даних про використання ресурсів у виробництві, особливо про прямі одноелементні витрати виробництва [3].

Структурування місць виникнення витрат виробництва дає змогу якнайкраще забезпечити сполучення управлінського обліку витрат виробництва за місцями виникнення з групуванням та їх обліком за центрами витрат і відповідальності посадових осіб за формування оптимального рівня витрат [4]. Отже, класифікація місць виникнення витрат виробництва за перерахованими ознаками також безпосередньо пов'язана з диференціацією управлінського обліку за центрами витрат й відповідальності, що була докладно досліджена вітчизняними та закордонними фахівцями.

Що стосується центрів відповідальності, то вони безпосередньо пов'язані з діяльністю керівників і відповідальних осіб із формування витрат виробництва в системі управління підприємством. Отже, основним об'єктом управлінського обліку є місця виникнення витрат виробництва, а центри витрат виступають як додаткові групування перших для підвищення аналітичності облікової інформації [8].

Формування місць виникнення витрат виробництва, як правило, залежить від специфіки організаційної структури конкретного підприємства. Це проявляється на великих підприємствах, що мають досить складну як лінійну, так і функціональну структуру організації виробничо-технологічних процесів [1]. Іншим фактором, що визначає формування місць виникнення витрат виробництва на підприємстві, є конкретні сфери його виробничо-господарської діяльності: постачання або підготовка до використання матеріальних ресурсів, виробництво, управління, збут [6]. В аналітичному обліку вони конкретизуються щодо організаційної структури підприємства як юридичної особи. В обліку витрат виробництва за місцями виникнення комплексні витрати виробництва являють собою загальну величину, що підлягає розподілу між зазначеними сферами в пріоритетному порядку. Цей фактор формування місць виникнення витрат виробництва на підприємствах поки не одержав повною мірою чіткого й послідовного розвитку, хоча певні тенденції у цьому напрямі намітилися.

Тільки зазначений двоєдиний підхід до формування місць виникнення витрат виробництва може забезпечити ефективну побудову їх управлінського обліку, оскільки дає змогу одночасно вирішити завдання внутрішньовиробничого контролю й управління витратами виробництва за центрами витрат та центра-

ми відповідальності за суворо визначеної персональної й колективної відповідальності найманих робітників. Це одна із вирішальних умов укладення трудових договорів і контрактів із найманим персоналом та дирекцією підприємства.

Групування витрат за місцями витрат, як правило, ведеться згідно з організаційною структурою підприємства, а також відображає рівень управління і структурні особливості (ієрархію виробничих підрозділів, відділів і служб) на кожному рівні.

Центри відповідальності поділяються по відношенню до процесу виробництва на основні й функціональні. До перших належать центри відповідальності, які забезпечують контроль у центрах витрат, до других – які здійснюють контроль у багатьох центрах витрат.

Центри витрат пов'язуються з калькулюванням собівартості продукції (робіт, послуг), а центри відповідальності – з управлінням витратами, тому ці поняття виражають різні економічні процеси. В організаційному плані вони можуть співпадати, проте здебільшого центри витрат є дрібнішими підрозділами порівняно з центрами відповідальності [6].

При цьому в одному центрі витрат може бути один центр відповідальності (керівник структурного підрозділу) або декілька центрів відповідальності, якщо окремі посадові особи призначені відповідальними за раціональне використання ресурсів підприємства (головний механік відповідає за використання основних засобів, проведення ремонтів, наладку устаткування; головний енергетик – за використання всіх видів енергії; майстри – за використання матеріалів тощо). Разом із тим можуть бути випадки, коли відповідальність покладається на одну посадову особу, а об'єктом контролю виступають декілька центрів витрат. Наприклад, начальник цеху відповідає за формування собівартості за всіма дільницями, які входять до складу цеху.

Первинна виробнича одиниця, яка визначена як центр витрат, здійснює власні витрати, може отримувати матеріали й послуги інших центрів, а також передавати їм виготовлені матеріали та послуги. Істотне значення має та обставина, що центри витрат можуть виділятися не тільки в цехах основного й допоміжного виробництва, а й у підрозділах таких сфер функціональної діяльності підприємства, як постачання, збут та управління виробництвом.

Важливими умовами організації формування витрат за центрами витрат є: можливість нормування й установлення завдання на зниження витрат виробництва, а також одержання інформації про фактичну величину витрат за кожним центром витрат.

Залежно від рівня управління виробництвом як самостійний центр витрат можна розглядати як підприємство у цілому, так і його дочірні підприємства, філії, цехи, дільниці, відділи (служби) управління, групи устаткування або машин, робочі місця [2]. Окремі з таких центрів витрат є самостійними господарськими підрозділами, а отже, збігаються із центрами відповідальності. Конкретні переліки центрів витрат і центрів відповідальності повинні розроблятися стосовно до особливостей організації й технології виробництва, структури управління підприємством, внутрішнього економічного механізму підприємства.

Залежно від типу центру витрат і характеру функцій, які він виконує, вирішується питання про статті витрат для планування й контролю. При цьому за первинними виробничими центрами (робочі місця, агрегати, групи верстатів або устаткування тощо) закріплюються переважно прямі витрати: сировина й матеріали, напівфабрикати та комплектуючі вироби, основна заробітна плата працівників і деякі непрямі витрати, що від них залежать. Більш повний перелік витрат – за всіма статтями виробничої собівартості – передбачається для зведених центрів витрат, якими є цехи, виробництва, філії, дочірні підприємства, що виступають як самостійні господарські підрозділи.

Залежно від характеру функцій, що виконуються, а також видів виробничих витрат центри витрат поділяються на виробничі й обслуговуючі. Виробничі виділяються у цехах основного виробництва (прес, група пресів з однаковими параметрами; окремий робітник чи група робітників, що виконують однакову роботу; одна операція чи низка операцій, що мають однаковий характер).

Обслуговуючі – ті, що надають послуги іншим центрам усередині підприємства: електропідстанція, робітничі їдальні тощо.

Перелік витрат кожного центру відповідальності конкретизується в процесі планування виробничої собівартості.

Керівники таких центрів, тобто відповідних структурних підрозділів, несуть відповідальність за економне та раціональне використання ресурсів, передбачених кошторисом, інакше кажучи, бути відповідальними за їх ефективне використання.

Процес управління витратами повинен сприяти своєчасному виявленню факторів, які вплинули на відхилення від норми, й створенню умов зацікавленості центрів витрат у їх усуненні, а також обґрунтованому розподілу цих відхилень за центрами відповідальності. Важливим питанням є встановлення центрів відповідальності першого рівня, тобто первинних витрат ресурсів, і укрупнених центрів відповідальності другого, третього та інших рівнів [7].

Усередині кожного центру витрат аналіз відхилень ведеться у розрізі причин і винуватців. Для організації аналізу комплексних статей у розрізі причин і винуватців необхідно оформляти звичайним документом усі витрати в межах норм і кошторисів, а відхилення – сигнальним документом; проставляти код центру витрат, код центру відповідальності і код причини в усіх документах; поділяти сумарні відхилення від кошторису на документовані та недокументовані, у тому числі й причини цього.

Під час застосування принципів господарського в організації діяльності загальногосподарських відділів і служб на них покладають обов'язки з нормування, планування й аналізу використання окремих видів ресурсів та надають право приймати необхідні рішення щодо усунення виявлених відхилень фактичних витрат від нормативних [10]. Повинна бути передбачена система стимулювання працівників служб і відділів як за зниження витрат за цими службами, так і за те, який вплив ці служби здійснюють на відхилення фактичних витрат від нормативних у первинних підрозділах підприємства та як вони сприяють їх усуненню.

Робота будь-якого відділу оцінюється насамперед за рівнем участі, яку він прийняв у

Таблиця 1

Класифікатор причин відхилень

Величина відхилення	Виявлення причин відхилення	Центр відповідальності, що визначає причини відхилень	Код центру відповідальності	Центр відповідальності-винна особа	Код центру відповідальності (винної особи)
---------------------	-----------------------------	---	-----------------------------	------------------------------------	--

досягненні кінцевих результатів роботи підприємства, їх робота у цьому напрямі характеризується тим, наскільки чітко організований контроль над показниками собівартості та як вони сприяють її зниженню.

Для методичного забезпечення бухгалтерського обліку, контролю й аналізу відхилень на підприємствах доцільно застосовувати документ обліку причин і можливих винуватців відхилень (табл. 1).

Кожному відхиленню присвоюється п'ятизначний код: перші три цифри – код відповідального за проставлення шифру причини, останні дві цифри – код винуватця відхилень. Коди відхилень проставляються у додаткових лімітно-забірних картках. Таким чином, появляється можливість контролю причин відхилень у момент їх виникнення.

Матеріали, отримані зі складу за лімітно-забірними картками, але не використані до кінця звітної періоду, повертаються на склад (це фіксується у накладній на внутрішнє переміщення матеріалів). Готову продукцію після приймання відділом технічного контролю здають на склад. При цьому оформляється первинний документ, що засвідчує випуск продукції.

Всі первинні документи щоденно передаються до бухгалтерії, де на їх основі доцільно складати оперативні зведення (табл. 2).

Під час аналізу відхилень управлінці вирішують специфічне завдання – не тільки визначити значення і причину відхилення, а й виробити рекомендації щодо його усунення (якщо воно небажане) або щодо його посилення (якщо воно сприятливе). Розрахунок відхилень використовується не тільки для оцінки поточної діяльності підприємства, він може застосовуватися для аналізу довгострокових стратегічних програм розвитку підприємства, пов'язаних з інвестуванням.

Прагнення підприємств отримати високі прибутки здійснюється не тільки на стадії оцінки фактичної собівартості реалізованої продукції, а значно раніше – починаючи з витрат виробничих ресурсів на випуск продукції. Суть контролю витрат ресурсів полягає у співставленні фактичних витрат ресурсів виробництва в натуральних вимірниках зі стандартами цих витрат на виконаний обсяг робіт безпосередньо на робочих місцях. Дане співставлення проводиться виконавцями робіт по виготовленню продукції. І хоча завдання контролю полягає перш за все в тому, щоб не допустити відхилень у витратах виробничих ресурсів, відхилення все-таки виникають. Такі відхилення слід аналізувати своєчасно і швидко. Щоденно відхилення повинні подаватися відповідальною особою на початок наступного дня. Щотижнева інформація про відхилення надходить на перший день наступного тижня. Аналіз щомісячних відхилень повинен займати перше місце серед термінових робіт у кінці кожного місяця.

Аналіз відхилень має практичну цінність, а не проводиться для «історичного» інтересу. Ефективний аналіз відхилень включає у себе три етапи: виявлення відхилень і встановлення їх розміру як у натуральних вимірниках, так і в грошовій оцінці; встановлення причин, що викликали ці відхилення; розподіл відповідальності.

Якщо аналіз буде включати в себе тільки перших два етапи, то його ефективність як важливого елементу управління суттєво знизиться. Тому ми вважаємо за необхідне запровадження системи, що визначає відповідальність як посадових осіб, так і відповідальних за центр витрат із відображенням цих положень у наказі про облікову політику.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Організація обліку за центрами відповідальності: здій-

Таблиця 2

Оперативна інформація про відхилення від норм витрат матеріалів

Назва продукції	Планова потреба в сировині і матеріалах за нормами					Фактична витрата матеріалів					Інформація про відхилення за період		
	Номенклатурний № матеріалу	Ціна матеріалу, грн	Одиниця виміру	Кількість	Сума, грн	Номенклатурний № матеріалу	Ціна матеріалу, грн	Одиниця виміру	Кількість	Сума, грн	Ціна матеріалу, грн	Кількість	Сума, грн

снюється на підприємствах, що діють як єдине ціле; функціонує паралельно з традиційною системою бухгалтерського обліку; впроваджується тільки за умови, що на підприємстві чітко визначено сфери відповідальності й конкретизовано відповідальність менеджерів за статті витрат.

Систему обліку за центрами відповідальності доцільно організувати з урахуванням таких основних принципів: визначення межі контрольованих статей витрат, на величину яких може впливати менеджер; персоніфікація облікових документів, тобто введення до складу реквізитів документу прізвища, імені, по батькові працівника що відповідає за конкретні статті витрат; увести в обов'язки менеджера центру відповідальності складання кошторисів на визначений період і подання звітності про фактичні витрати в розрізі статей витрат.

Внутрішня звітність центрів відповідальності повинна відповідати таким вимогам: бути настільки оперативною, щоб впливати на динаміку результатів діяльності центру витрат; містити інформацію про відхилення від плану і надавати можливість прямого доступу до цієї інформації для аналізу відхилень; зміст звітності повинен відповідати персональній відповідальності менеджера за прийняття рішень.

Специфіка звітності, інструментів і методів, що застосовуються у системі обліку і звітності центрів відповідальності, залежить від того, який статус даного центру відповідальності.

Бібліографічний список:

1. Гладій І.О. Облікове забезпечення системи управління за центрами відповідальності. Економічний простір. 2015. № 96. С. 177–185.
2. Головацька С.І., Хаймьонова Н.С. Концепція центрів відповідальності у системі управління обліку витрат підприємства. Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. 2015. Вип. 49. С. 143–145.
3. Должанський А.М., Должанський М.О. Організація обліку витрат за центрами відповідальності. Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. 2016. Вип. 50. С. 130–133.
4. Калайтан Т.В. Організація обліку та аналізу фінансових результатів за центрами відповідальності в умовах трансфертного ціноутворення. Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. 2015. Вип. 47. С. 47–53.
5. Король К. Мета обліку за центрами відповідальності в умовах діяльності промислових підприємств. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2015. № 3. С. 84–93.
6. Неманова Х.Л. Підсистема внутрішньогосподарського обліку діяльності центрів відповідальності підприємства. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки». 2011. № 3. С. 223–227.
7. Петлюк Ю.О. Організація обліку витрат у розрізі центрів відповідальності: проблеми теорії та практики. Економіка. Фінанси. Право. 2013. № 4. С. 13–15.
8. Полікарпова О.С. Особливості впровадження управлінського обліку на основі «центрів відповідальності». Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». 2013. № 4. С. 97–100.
9. Рибаків Л.П. Організація управлінського обліку за центрами витрат: теорія і практика. Економіка. Управління. Інновації. Серія «Економічні науки». 2016. № 1 (16). URL: http://nbuv.gov.ua/URN/eui_2016_1_21.
10. Шуляренко С.М., Семеська Н.Б. Організаційні аспекти управлінського обліку за центрами відповідальності. Водний транспорт. 2016. Вип. 2. С. 138–145.

IMPROVEMENT OF THE METHODOLOGICAL COMPONENT OF COST ACCOUNTING BY THE CENTRES OF RESPONSIBILITY

In the article, the theoretical generalization of the process of organization of cost accounting by centres of responsibility is carried out and the measures of improvement of its methodical component are substantiated. It is determined that the main purpose of management accounting of production costs at the points of origin is obtaining the records of the actual turnover used for production and other needs of various types of resources paid by the enterprise to its counterparties, as well as the payment of labour to the production hired personnel.

For the purpose of the methodical provision of accounting, control, and analysis of deviations at enterprises, it is proposed to apply a document for an accounting of reasons and possible culprits for deviations. All primary documents are transferred daily to the accounting department, where on their basis it is expedient to make operational reports. Calculation of deviations is used not only to assess the current activity of the enterprise; it can be used to analyse long-term strategic development programs of the enterprise related to investing.

The system of accounting for the centres of responsibility should be organized, taking into account the following basic principles: the definition of limits of controlled items of expenditure, the amount of which may affect the manager; personalization of accounting documents, that is, introduction of the details of the document of the surname, name, patronymic of the employee who is responsible for specific items of expenses; to enter the responsibility of the responsibility centre's manager in the compilation of estimates for a specified period and reporting on actual costs in terms of items of expenditure.

Internal reporting of the centres of responsibility shall meet the following requirements: to be so operational in order to influence the dynamics of the results of the cost centre; Provide information about deviations from the plan and provide direct access to this information for the analysis of deviations; The content of the reporting should be the personal responsibility of the decision-maker.

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 339.54+339.9.012

Дятлов Є.В.

аспірант

Донецького державного університету управління

СИСТЕМА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: НАУКОВІ ПОГЛЯДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано наукові погляди на поняття інформаційного за-безпечення та системи інформаційного забезпечення. Запропоновано розрізняти техніко-технологічний і управлінський підходи до їх трактування. Сформульовано авторське визначення понять на засадах застосування підходів у комплексі. З'ясування сутності системи інформаційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності як функціонального комплексу, що містить організаційно-управлінський та інформаційно-технологічний складники, дає змогу науково обґрунтовано підійти до її формування, а встановлені структурні елементи складників – визначити напрями розвитку.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, інформаційне забезпечення, система інформаційного забезпечення, підходи до трактування, складники системи.

В статье проанализированы научные взгляды на понятия информационного обеспечения и системы информационного обеспечения. Предложено различать технико-технологический и управленческий подходы к их трактовке. Сформулировано авторское определение понятий на основе применения подходов в комплексе. Уяснение сущности системы информационного обеспечения внешнеэкономической деятельности как многофункционального комплекса, содержащего организационно-управленческую и информационно-технологическую составляющие, позволяет научно обоснованно подойти к ее формированию, а установленные структурные элементы составляющих – определить направления развития.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, информационное обеспечение, система информационного обеспечения, подходы к трактовке, составляющие системы.

The article analyses scientific views on concepts of information support and information support system. It is proposed to distinguish technical-technological and managerial approaches to their interpretation. The author's definition of the concepts based on the application of approaches taken together is formulated. Determination of the essence of the system of information support of foreign economic activity as a multifunctional complex, which includes organizational-management and information technological components, allows approaching its formation in a scientifically grounded way and established structural elements of components allows determining directions of development.

Keywords: foreign economic activity, information support, system of information support, approaches to interpretation, components of system.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Для економіки України з її значним експортним потенціалом розвиток зовнішньоекономічної сфери національного гос-

подарства є важливим і необхідним в умовах глобалізації та інтеграції, однак стримується обмеженістю інформаційних ресурсів [14]. Тому узагальнення наукових поглядів щодо формування та розвитку національної системи інфор-

маційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності набуває особливого значення для запровадження на практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Системним дослідженням з інформаційного забезпечення підприємництва, зокрема зовнішньоекономічної діяльності, розробленню наукових підходів до формування системи та механізмів на різних рівнях управління економічними системами присвячено обмежену кількість робіт [1; 6]. Зарубіжні вчені нині більшою мірою досліджують та узагальнюють сучасні підходи до державної підтримки та стимулювання експорту в різних країнах [23; 18]. Віддаючи належне розробкам українських та зарубіжних учених, їх внеску в економічну теорію та практику, слід зазначити, що питання розбудови системи інформаційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання України до цього часу не вирішено.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є розвиток понятійного апарату та визначення підходів до формування системи інформаційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності на засадах узагальнення наукових поглядів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Формування та розвиток системи інформаційного забезпечення підприємницької діяльності, у тому числі у зовнішній сфері національної економіки, ґрунтується на розумінні її сутності.

Нині поняття «інформаційне забезпечення» увійшло до наукового і практичного застосування у різних сферах діяльності. Це зумовлює той факт, що поняття належить до дискусійних і неоднозначних у трактуванні в різних галузях знань. У наукових дослідженнях у сфері економіки та управління є різні підходи до визначення сутності інформаційного забезпечення (табл. 1).

Більшість науковців під інформаційним забезпеченням пропонує розуміти сукупність інформації (інформаційних ресурсів, потоків) у комплексі зі способами її організації (пошук, нагромадження, оброблення, зберігання і використання) або інформаційними системами, і тільки деякі – як інформаційну базу даних або як елемент інформаційних систем. Такий підхід можна вважати техніко-технологічним (ін-

формаційно-технологічним). Іншим підходом є управлінський, із позицій якого інформаційне забезпечення розглядається науковцями в контексті обслуговування управління та надання необхідної для управлінських рішень інформації або як механізм управління. В окремих випадках застосовується техніко-технологічний і управлінський підходи разом.

На наявність декількох підходів до поняття «інформаційне забезпечення», але без їх визначення, вказують й інші дослідники. Так, О. Кузьмін та Н. Георгіаді виокремлюють три підходи: перший визначає інформаційне забезпечення як процес задоволення потреб конкретних користувачів інформації; другий – як комплекс заходів зі створення і функціонування інформаційної системи; третій – як комплекс засобів і методів оформлення документації, організації збереження даних, кодування і пошуку інформації про стан і поведінку систем і підсистем управління підприємством [13, с. 62]. Однак перший підхід є управлінським, другий – техніко-технологічним, третій таким, що використовує обидва підходи в комплексі.

Р. Калюжний і В. Шамрай указують, що інформаційне забезпечення має три значення: забезпеченість системи управління відповідною множиною інформації; діяльність, пов'язана з організацією збору, реєстрації, передачі, зберігання, опрацювання і представлення інформації; діяльність щодо формування цілеспрямованої суспільної й індивідуальної свідомості суб'єктів суспільних відносин щодо управління у конкретній сфері суспільних відносин [10]. У першому значенні підхід є техніко-технологічним, у другому – управлінським. Однак акцентується увага на певному виді діяльності. Розуміння інформаційного забезпечення як діяльності підтримано О. Вінничуком [5].

Треба зазначити, що запропоновані науковцями поняття інформаційного забезпечення здебільшого стосуються мікрорівня. Щодо інформаційного забезпечення на макрорівні визначення його сутності запропоновано тільки в окремих працях [9, с. 62; 20, с. 263], при цьому підхід є техніко-технологічним.

Виходячи з мети створення системи інформаційного забезпечення на макрорівні, варто наголосити, що інформаційне забезпечення – це передусім діяльність, при цьому процеси такої діяльності, тобто пошук інформації, її збір,

Таблиця 1

Трактування поняття «інформаційне забезпечення» у наукових джерелах

Автор	Трактування поняття	Джерело
О. Кузьмін, Н. Георгіаді	Інформаційне забезпечення – система якісних і кількісних показників, що характеризують рівень задоволення суб'єктів управлінської діяльності управлінською інформацією та інформаційним технологіями для реалізації інформаційною системою встановлених цілей та завдань	[13] (2006 р.)
Т. Безбородова	Інформаційне забезпечення – процес задоволення потреб користувачів в інформації, необхідній для прийняття рішення, для здійснення якого необхідна наявність відповідної інформаційної системи	[2] (2007 р.)
І. Босак, Є. Палига	Інформаційне забезпечення – наявність інформації, необхідної для управління економічними процесами, що міститься у базах даних інформаційних систем	[4] (2007 р.)
С. Салига, В. Фатюха	Інформаційне забезпечення управлінських рішень – це взаємозв'язок інформаційних ресурсів, інформаційної системи (програмного забезпечення та технічних засобів), де ці ресурси акумулюються та обробляються для подальших аналітичних процедур, завдяки яким вони перетворюються на необхідну для прийняття рішень інформацію, та використання інформаційно-аналітичною службою	[17] (2007 р.)
В. Іванова	Інформаційне забезпечення – процес створення та постачання інформації, доступу до неї та як інформаційне джерело, яке впливає на прийняття управлінських рішень	[9] (2008 р.)
В. Саєнко, І. Демидова	Інформаційне забезпечення є інформаційною моделлю підприємства, при цьому сукупність відомостей і матеріалів має підтримуватися базою даних, заснованою на сучасних методологіях і технологіях	[16] (2009 р.)
А. Ткаченко, Т. Лівово, О. Шляга	Інформаційне забезпечення процесу управління підприємством – досить складний механізм узгодження інформаційних ресурсів і способів їх організації, необхідних та придатних для реалізації аналітичних процедур, які зможуть надати керівництву інформацію, необхідну для прийняття рішень відносно подальшої діяльності підприємства	[22] (2009 р.)
М. Тимощук	Інформаційне забезпечення інноваційної діяльності – збір, розроблення, аналіз і передача якісної та кількісної інформації за певний період	[20] (2010 р.)
М. Кізло	Інформаційне забезпечення – сукупність інформації (даних) про об'єкт контролю, а також засобів та способів її створення (одержання), зберігання, нагромадження та оброблення, кодування та передавання	[11] (2011 р.)
І. Титаренко	Інформаційне забезпечення управління підприємством – дані, які отримуються, обробляються, аналізуються, зберігаються та накопичуються, а також надання результативної інформації для прийняття управлінських рішень	[21] (2011 р.)
М. Тарасюк, М. Гришко	Інформаційне забезпечення – динамічна система даних і способи їх обробки, які дають змогу вивчити реальний стан керованого об'єкта, виділити чинники, що його визначають, а також виявити можливості здійснення необхідних управлінських дій	[19] (2014 р.)
О. Вінничук	Інформаційне забезпечення діяльності підприємства – форми, методи та інструменти управління інформаційними ресурсами, які необхідні для стабільного функціонування й ефективної реалізації напрямів розвитку підприємства. Інформаційне забезпечення системи управління – це поєднання всієї інформації, яка використовується у ній, специфічних методів і засобів її обробки, а також діяльності фахівців з її ефективного вдосконалення та використання	[5] (2011 р.)
Я. Біленська	Інформаційне забезпечення інноваційної діяльності виробничо-господарського об'єднання – система інтеграції інформаційних ресурсів та сукупність способів їх організації щодо науково-інтелектуальних, фінансових, виробничих та маркетингових можливостей інноваційного розвитку діяльності ВГО, які необхідні для прийняття ефективних управлінських рішень у сфері інновацій	[3] (2017 р.)

обробка, накопичення, зберігання, надання, передача, а також використання, здійснюються у встановленому законом порядку.

Отже, на нашу думку, інформаційне забезпечення можна трактувати як діяльність щодо надання інформаційних даних (наприклад,

цифрових, інформативних, аналітичних, законодавчих, нормативних, щодо форм документів та ін.) у встановленому законом порядку, у процесі якої на базі інформаційних систем та із застосуванням принципів, методів, способів, правил, схем та алгоритмів здійснюється пошук інформації, її збір, обробка, накопичення, зберігання, передача та використання у різних сферах у обсязі, достатньому для функціонування суспільства та економічної системи.

Інформаційні дані в управлінні та економіці слід розрізняти як загальні (використовуються на різних рівнях управління, в усіх сферах та галузях) та специфічні (для певних управлінських структур, галузевого призначення). Тому для сфери зовнішньоекономічної діяльності інформація повинна містити дані щодо видів такої діяльності, її правового забезпечення, обсягів у країні та структурно за ринками, країнами-партнерами, видами продукції та послуг та ін. Важливою є інформація щодо підтримки певних секторів державою, у тому числі надання послуг за кордоном.

Досі поняття «система інформаційного забезпечення» не має загальновизнаного трактування. Більше того, визначення його сутності надається тільки в декількох наукових працях (табл. 2). У цих працях наведено поняття щодо управління підприємством, галуззю, підприємницькою діяльністю загалом.

Для розкриття сутності поняття «система інформаційного забезпечення» щодо підприємства науковці використовують різні підходи. Так, у праці М. Денисенко та І. Колос поняття системи збігається з трактуванням інформаційного забезпечення [8], що вказує на використання техніко-технологічного підходу. В її структурі науковці виокремлюють три складники: інформаційні ресурси, інформаційні технології, технічні засоби та програмне забезпечення. М. Кізло обмежує складники інформаційного забезпечення

тільки такими елементами, як інформація та інформаційна технологія [11, с. 101]. На думку С. Петренко [15, с. 11], складниками є інформаційна система, інформаційний фонд, інформаційна діяльність. Використання тільки техніко-технологічного підходу обмежує розуміння системи, а також формування та розвиток її в реальних економічних умовах на практиці.

Т. Гайда використовує управлінський підхід до визначення поняття «система інформаційно-аналітичного забезпечення» під час здійснення вітчизняними підприємствами зовнішньоекономічної діяльності і трактує її як «комплекс заходів, інструментів, інституцій, технічних засобів і кадрових ресурсів, який спрямований на надання особам, які приймають управлінські рішення, повного спектра релевантної інформації як для ситуаційного усвідомлення стану справ під час прийняття рішень, так і для достатнього рівня інформаційного заглиблення під час вирішення кожної конкретної проблеми, що виникає у ході зовнішньоекономічної діяльності» [6, с. 6]. Надане визначення здебільшого розкриває механізм інформаційного забезпечення. Структуру системи запропоновано розглядати як синтезовану модель інформаційно-аналітичного забезпечення, яка складається з трьох моделей-компонентів: структурної моделі середовища функціонування підприємства (створена на базі моделі просторової взаємозалежності та моделі мікро- і макросередовища підприємства), функціональної моделі системи інформаційно-аналітичного забезпечення (відображає загальний перебіг інформаційно-аналітичного процесу, який складається з формування стратегії та вихідного завдання, формалізації структури дослідження, збирання та нагромадження масиву даних, інформаційно-аналітичної обробки, підготовки звітів/формування рекомендацій та корективів у стратегію) та моделі декомпозиції процесу

Таблиця 2

Трактування науковцями поняття «система інформаційного забезпечення»

Автор	Трактування поняття	Джерело
К. Гордєєв, С. Маліков	Система інформаційного забезпечення – це сукупність сумісно діючих елементів, необхідних для виконання встановлених функцій	[7] (1977 р.)
М. Денисенко, І. Колос	Система інформаційного забезпечення управління підприємством – сукупність даних, організація їх уведення, обробка, збереження та накопичення, пошук і поширення	[8] (2006 р.)
Ю. Корнєв	Система інформаційного забезпечення підприємницької діяльності – сукупність взаємопов'язаних інформаційних систем, що опосередковують на міжсуб'єктному рівні відносини щодо організації та здійснення підприємництва	[12] (2008 р.)

функціонування підприємства харчової промисловості, що здійснює зовнішньоекономічну діяльність (є процесом визначення даталогічної та інфологічної структур і поля для роботи системи інформаційно-аналітичного забезпечення суб'єктів господарювання на основі класифікаторів видів економічної діяльності) [6, с. 11–12, 15]. Формування такої структури в практичній діяльності потребує щонайменше спеціальної підготовки управлінських кадрів, у тому числі з проведення досліджень або надання специфічних консалтингових послуг.

Т. Барташук, досліджуючи механізми інформаційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності, вказує на необхідність формування загальнодержавної системи інформаційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності національних виробників і в основу її покласти багаторівневу інформаційну мережу у складі державних і комерційних структур та сучасний інформаційний інструментарій [1, с. 12]. Такий підхід містить у комплексі як техніко-технологічний, так і управлінський, а також указує на структуру системи. Однак, на нашу думку, повинно бути більш чітке пояснення щодо організаційного та змістовного наповнення системи інформаційного забезпечення з конкретизацією елементів складників, що дасть можливість їх відображення під час формування в Україні.

Отже, враховуючи проведений аналіз, слід зазначити, що під час визначення сутності поняття «система інформаційного забезпечення» необхідно застосувати техніко-технологічний та управлінський підходи в комплексі, а також відобразити її особливості щодо певного виду або сфери діяльності, зокрема зовнішньоекономічної.

Виходячи із цього, під системою інформаційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності пропонується розуміти функціональний комплекс, організаційно-управлінський складник якого на макрорівні містить такі елементи-інститути, як державні й комерційні організації, що надають інформаційний ресурс і послуги відповідно до правових норм держави та міжнародних рекомендацій, а його інформаційно-технологічний складник є платформою, яка містить інформаційний ресурс (базу даних, наприклад цифрових, інформативних, аналітичних, законодавчих, нормативних, щодо форм документів та ін.), створений із застосуванням інформаційних систем у результаті діяльності, у процесі якої здійснюється пошук,

збір, оброблення, аналізування, накопичення, зберігання та передача інформації, її використання на безоплатній та платній основах суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в обсягах, достатніх для їх ефективного функціонування у ринковій економіці.

З'ясування сутності системи інформаційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності як функціонального комплексу, що містить організаційно-управлінський та інформаційно-технологічний складники, дає змогу науково обґрунтовано підійти до її формування на практиці, а встановлені структурні елементи кожного складника – намітити напрями розвитку системи для її динамічного функціонування.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Формування та розвиток системи інформаційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності ґрунтується на розумінні її сутності, що зумовило необхідність аналізу наукових поглядів на основні поняття. Встановлено розмаїття їх трактувань, які здійснено із застосуванням різних підходів. Запропоновано розрізняти техніко-технологічний і управлінський підходи до їх трактування. Авторське визначення понять сформульовано на засадах комплексного застосування підходів. Під системою інформаційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності пропонується розуміти функціональний комплекс, організаційно-управлінський складник якого на макрорівні містить такі елементи-інститути, як державні і комерційні організації, що надають інформаційний ресурс і послуги відповідно до правових норм держави та міжнародних рекомендацій, а його інформаційно-технологічний складник є платформою, яка містить інформаційний ресурс (базу даних, наприклад, цифрових, інформативних, аналітичних, законодавчих, нормативних, щодо форм документів і інших), створений із застосуванням інформаційних систем у результаті діяльності, у процесі якої здійснюється пошук, збір, оброблення, аналізування, накопичення, зберігання та передача інформації, її використання на безоплатній та платній основах суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності у обсягах, достатніх для їх ефективного функціонування в ринковій економіці. З'ясування сутності системи дає змогу науково обґрунтовано підійти до її формування за складниками функціонального комплексу, а встановлені структурні елементи за складниками – визначити напрями розвитку.

Бібліографічний список:

1. Барташук Т.П. Механізми інформаційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності в умовах сучасної міжнародної конкуренції: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.05.01; Ін-т світ. екон. і міжнар. відносин НАН України. Київ, 2003. 19 с.
2. Безбородова Т.В. Структурно-морфологічна модель системи інформаційного забезпечення процесу управління. Економіка та держава. 2007. № 4. С. 27–29.
3. Біленська Я.Р. Інформаційне забезпечення інноваційної діяльності виробничо-господарських об'єднань: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04; Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2017. 24 с.
4. Босак І.П., Палига Є.М. Інформаційне забезпечення управління підприємством: економічний аспект. Регіональна економіка. 2007. № 4. С. 193–195.
5. Вінничук О.Ю. Деякі підходи до формування інформаційних ресурсів підприємства. Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. Серія «Економічні науки». 2011. Вип. II (42). С. 121–126.
6. Гайда Т.Ю. Система інформаційно-аналітичного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств харчової промисловості: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04; Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2015. 20 с.
7. Гордеев К.К., Маликов С.Ф. Информационное обеспечение управления торговлей. Москва, 1977. 199 с.
8. Денисенко М.П., Колос І.В. Інформаційне забезпечення ефективного управління підприємством. Економіка і держава. 2006. № 7. С. 19–24.
9. Іванова В.В. Щодо формування системи інформаційного забезпечення розвитку економіки України. Економіст. 2008. № 4. С. 61–63.
10. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії і практики: монографія / За ред. Р.А. Калюжного та В.О. Шамрая. Київ, 2002. 296 с.
11. Кізло М.В. Інформаційне забезпечення процесу контролювання діяльності промислових підприємств. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2011. № 714. С. 96–101.
12. Корнєв Ю.Г. Інформаційне забезпечення розвитку підприємницької діяльності. Вісник НАН України. 2008. № 5. С. 24–31.
13. Кузьмін О.Є., Георгіаді Н.Г. Формування і використання інформаційної системи управління економічним розвитком підприємства: монографія. Львів, 2006. 368 с.
14. Мастяниця Й.І. Інформаційні ресурси України: проблеми державного регулювання: монографія. Київ, 2006. 141 с.
15. Петренко С.М. Інформаційне забезпечення внутрішнього контролю господарських систем: монографія. Донецьк, 2007. 290 с.
16. Саєнко В.Г., Демидова І.А. Інформаційне забезпечення промислового підприємства на шляху стійкого розвитку економіки: монографія. Луганськ, 2009. 372 с.
17. Салига С.Я., Фатюха В.В. Інформаційне забезпечення управлінських рішень на підприємствах: монографія. Запоріжжя, 2007. 152 с.
18. Сальберг-Вачнадзе К.Г. Информационное обеспечение внешнеэкономической деятельности. Москва, 2006. 72 с.
19. Тарасюк М.В., Гришко М.Г. Сутність й особливості інформаційного забезпечення управління торговельними мережами. Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці. Київ, 2014. Вип. II (54). С. 293–303.
20. Тимошук М.П. Інформаційне забезпечення інноваційної діяльності. Науковий вісник НЛТУ України. 2010. Вип. 20.12. С. 260–265.
21. Титаренко І.В. Удосконалення процесу інформаційного забезпечення як інструменту ефективного управління підприємством. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: міжнар. зб. наук. пр. 2011. Вип. 1 (19). С. 349–353.
22. Ткаченко А.М., Лівашко Т.В., Шляга О.В. Економічна інформація як ключовий елемент інформаційного забезпечення системи управління та планування господарської діяльності промислових підприємств: монографія. Запоріжжя, 2009. 362 с.
23. Belloc M., M. Di Maio. Survey of the literature on successful strategies and practices for export promotion by developing countries / International Growth Centre. London, 2011. 52 p.

Diatlov Ye.V.

Postgraduate Student
Donetsk State University of Management

THE SYSTEM OF INFORMATION SUPPORT IN THE SPHERE OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY: SCIENTIFIC VIEWS ON THE FORMATION AND DEVELOPMENT

It is shown that the system of information support for the entrepreneurial activity, including in the foreign economic sphere of the national economy, formation and development is based on the understanding of its essence. Scientific views on the concept of information support and information support systems are analysed. It is established that scientific researches in the field of economics and management interpret these terms in different ways according to the approach concepts as for their essence definition. It is proposed to distinguish technical and technological and management approaches as for their representation. The author's definition of concepts on the basis of application approaches in the complex is formulated.

In particular, under the information support, it is suggested understanding the activity of providing informational data (for example, digital, informative, analytical, legislative, normative, with regard to forms of documents, etc.) in the manner prescribed by law, in the process of which, on the basis of information systems and applying principles, methods, rules, schemes, and algorithms searches for information, its collection, processing, accumulation, storage, transfer, and use in various spheres to the extent sufficient for the functioning of society and economic system.

Under the system of information support of foreign economic activity, it is suggested understanding functional complex which organizational and management component at macrolevel includes such institutional elements as public and commercial organizations that provide information resources and services in accordance with the state law and international guidelines, and its information technology as a platform component comprising a resource (database, such as digital, informational, analytical, legal, normative regarding the document forms and others) created with the use of information systems in performance, during which the search, collection, processing, analysis, storage, and transmission of information, its free and paid usage by foreign economic activity subjects in the amount sufficient for their effective functioning in a market economy is implemented.

The elaboration of the essence of the system allows scientifically substantiating its formation by the components of the functional complex, and the structural elements of the defined components determine directions for further development.

Дятлова В.В.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної та інноваційної діяльності

Петрик І.В.

аспірант
Донецького державного університету управління

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕКОНОМІКИ: МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ТА ГРУПУВАННЯ РЕГІОНІВ

Проаналізовано методичні підходи до оцінки інноваційного потенціалу економіки регіону. Встановлено, що наявність значної кількості методик обумовлена різними підходами до сутності поняття та відмінностями в оцінці. Визначено інноваційний потенціал регіонів України за коефіцієнтами інноваційної сприйнятливості, результативності інноваційної діяльності та інноваційного потенціалу. Проведено групування регіонів за результативністю інноваційної діяльності.

Ключові слова: інноваційний потенціал економіки регіону, підходи до оцінки, інноваційна сприйнятливість регіону, результативність інноваційної діяльності, групування регіонів.

Проанализированы методические подходы к оценке инновационного потенциала экономики региона. Установлено, что наличие большого количества методик обусловлено различными подходами к сущности понятия и отличиями в оценке. Определен инновационный потенциал регионов Украины по коэффициентам инновационной восприимчивости, результативности инновационной деятельности и инновационного потенциала. Проведена группировка регионов по результативности инновационной деятельности.

Ключевые слова: инновационный потенциал экономики региона, подходы к оценке, инновационная восприимчивость региона, результативность инновационной деятельности, группировка регионов.

The methodical approaches to the assessment of the innovative potential of the regional economy have been analyzed. It is established that the presence of a large number of methods is due to different approaches to the essence of the concept and differences in the assessment. The innovative potential of the regions of Ukraine is determined by the coefficients of innovation susceptibility, the effectiveness of innovation activity and innovation potential. A grouping of regions on the effectiveness of innovation activities was carried out.

Keywords: innovative potential of region's economy; approaches to assessment; innovative susceptibility of region; effectiveness of innovation activity; grouping.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується значною роллю інновацій як важливого чинника забезпечення економічного зростання, формування та підтримки тривалих конкурентних переваг країни в системі міжнародного поділу праці, а також підвищення рівня та якості життя населення. Реалізація інноваційно орієнтованих процесів перетворення національної економіки ґрунтується на наявності таких в секторах і галузях економіки, а також в соціально-економічних системах адміністративно-територіальних одиниць, перш за все регіонів. Це ви-

магає формування регіональних інноваційних систем, ефективного функціонування яких залежить від наявності, стану і розвитку інноваційного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Істотний вклад у дослідження інноваційного потенціалу регіону внесли вітчизняні та зарубіжні вчені, такі як С. Бирик [1], С. Єгорова та Н. Кулакова [2], Н. Куцай [3], Ю. Моїсєєва [4], І. Шляхто [5] та інші науковці, в працях яких сформульовано теоретико-методологічні засади оцінки інноваційного потенціалу регіону. У зв'язку з наявністю різних підходів до оцін-

ки, методик та методів, виникла необхідність їх аналізу для встановлення тих, за якими отримується достовірна та релевантна сьогодні оцінка.

На сьогодні науковцями відзначено низьку інноваційну активність підприємств і регіонів, що свідчить про відсутність дієвих механізмів підтримки інновацій в Україні як на регіональному, так і на державному рівні. Удосконалення механізмів повинно виходити з достовірної та релевантної оцінки тенденцій щодо інноваційної активності та інноваційного потенціалу. Тому дослідження підходів до оцінки, методик та методів є вкрай актуальним як з теоретичної, так і практичної точок зору.

Формулювання цілей статті. Проаналізувати методичні підходи, методи і методики оцінки інноваційного потенціалу економіки, встановити тенденції щодо основних показників і визначити групування регіонів.

Виклад основного матеріалу. Інноваційний потенціал регіонів, який реалізується в здійсненні фундаментальних і прикладних наукових досліджень, проектно-конструкторських і технологічних робіт, розробленні та запровадженні нових технологій, виробництві нових товарів і послуг, є підґрунтям для підвищення конкурентоспроможності регіону, рівня його соціально-економічного розвитку, що впливає на економіку країни та суспільні відносини.

У зв'язку з цим особливої актуальності набувають питання, пов'язані з визначенням сутності інноваційного потенціалу регіону, його структури та методики оцінки, вирішення яких є взаємозалежним. Так, в сутності поняття розкриваються складові інноваційного потенціалу

економіки регіону, що впливає на обґрунтування показників щодо їх оцінки.

У результаті проведеного аналізу встановлено багаточисельність визначень поняття «інноваційний потенціал» в межах різних підходів (табл. 1). Це, на наш погляд, обумовило наявність значної кількості методів і методик його оцінки, що мають певні відмінності за цілями, структурою аналітико-статистичної інформації та функціональними залежностями між окремими складовими.

Так, окремі дослідники, наприклад у роботі [5], розглядають інноваційний потенціал регіону за допомогою системного підходу, визначаючи кожний його складовий елемент через систему індивідуальних показників. Зазначається, що інноваційний потенціал регіону є системою, яка володіє емерджентними властивостями та не зводиться до простої суми своїх складових.

Інші дослідники при оцінці інноваційного потенціалу регіону використовують комплексні індекси [6], які враховують взаємозв'язок і взаємозалежність його складових елементів. Інноваційний потенціал розглядається як функція, що залежить від двох факторів: коефіцієнта інноваційної сприйнятливості регіону та коефіцієнта інноваційної результативності регіону, який визначається із врахуванням масштабів виробництва інноваційної продукції, рівня сприйнятливості нової продукції регіоном, рівня завантаженості інноваційної сфери регіону експортованими інноваціями та рівня самостійності інноваційної сфери регіону.

Одна з найпоширеніших методик оцінки інноваційного потенціалу регіону, що відображена у роботах [7; 8], ґрунтується на розрахунку-

Таблиця 1

Підходи до визначення інноваційного потенціалу регіону

Назва підходу	Визначення
Процесний підхід	Інноваційний потенціал розглядається як діяльність суб'єктів регіону в області планування, розробки, апробації та впровадженні інновацій для постійної підтримки потенціалу регіону на конкурентному рівні
Результативний підхід	Визначає інноваційний потенціал як ефективність та результативність використання інноваційної діяльності суб'єктами регіону
Узагальнений підхід	Комплексне дослідження ресурсної та результативної складової, які відображають готовність і здатність регіону до інноваційного розвитку
Ресурсний підхід	Інноваційний потенціал розглядається як сукупність трудових, матеріальних-технічних, інформаційних, організаційно-управлінських ресурсів, комплексне та системне використання яких забезпечує ефективний інноваційний розвиток регіону
Інклінаційний підхід	Роздивляє інноваційний потенціал регіону з точки зору прихованих можливостей, які за певних умов можуть бути інтегровані у інноваційний розвиток
Системний підхід (з позиції сталого інноваційного розвитку)	Оцінює інноваційний потенціал регіону з позиції сталого розвитку, складові елементи якого (екологічна економічна і соціальна складова) роздивляються у взаємозв'язку і взаємозалежності, як єдина функціонуюча система

Джерело: узагальнено за джерелами [1–4]

вому методі головних показників інноваційного потенціалу. Такими є коефіцієнт інноваційної сприйнятливості та коефіцієнт результативності інноваційної діяльності. Ця методика оцінки взята нами за основу і відповідно їй розраховано інноваційний потенціал регіонів України за 2013-2015 рр., для чого використані офіційні статистичні дані [9].

Оскільки потенційні можливості створення інновацій не завжди відповідають реальній потребі до їх впровадження, розраховано інноваційну сприйнятливість регіону на етапі виробництва та етапі споживання за коефіцієнтом випередження інноваційного розвитку.

Коефіцієнт випередження інноваційного розвитку на етапі виробництва (K_{BIB}) розраховано за формулою:

$$K_{BIB} = \frac{T_{I\%}}{T_{BI}}, \quad (1)$$

де $T_{I\%}$ – обсяг реалізованої інноваційної продукції за регіоном у % до загального її обсягу в країні; T_{BI} – темпи зростання витрат на дослідження і розробки на промислових підприємствах регіону.

$$T_{I\%} = \frac{\phi_t}{\phi_{t-1}}, \quad (2)$$

де ϕ_t, ϕ_{t-1} – питома вага реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції в періоди $t, t-1$ (%).

$$T_{BI} = \frac{\gamma_t}{\gamma_{t-1}}, \quad (3)$$

де γ_t, γ_{t-1} – витрати на дослідження і розробки на промислових підприємствах регіону в періоди $t, t-1$ (тис. грн.).

Зростання інноваційної сприйнятливості відбувається, коли частка інноваційної продукції зростає швидше, ніж витрати із різних джерел на науково-дослідні та науково-конструкторські роботи. За таких умов коефіцієнт випередження інноваційного розвитку перевищує одиницю ($K_{BIB} > 1$). Якщо темпи зростання витрат випереджають темпи зростання інноваційної продукції, тоді коефіцієнт менше одиниці ($K_{BIB} < 1$), отже відбувається погіршення інноваційної сприйнятливості, що сповільнює інноваційний розвиток регіону.

Коефіцієнт випередження інноваційного розвитку на етапі споживання (K_{BIC}) розраховано на формулою:

$$K_{BIC} = \frac{T_{IV}}{T_{TI}}, \quad (4)$$

де T_{IV}, T_{TI} – відповідно темпи зростання витрат на інноваційну діяльність та витрат на технологічні інновації.

$$T_{IV} = \frac{V_t}{V_{t-1}}, \quad (5)$$

де V_t, V_{t-1} – обсяги витрат на інноваційну діяльність, тис. грн.

$$T_{TI} = \frac{I_t}{I_{t-1}}, \quad (6)$$

де I_t, I_{t-1} – обсяги витрат на технологічні інновації, тис. грн.

Зростання інноваційної сприйнятливості регіону відбувається у випадку, коли значення цього коефіцієнта перевищує одиницю ($K_{BIB} > 1$).

Коефіцієнт результативності інноваційної діяльності (K_{PID}) розраховано за формулою:

$$K_{PID} = \frac{V_{IP}}{V_{IDP}}, \quad (7)$$

де V_{IP} – обсяг продукції, яка є новою для ринку, тис. грн.; V_{IDP} – обсяг прикладних досліджень та розробок у галузі технічних робіт, тис. грн.

Коефіцієнт результативності інноваційної діяльності відображає збалансованість попиту та пропозиції на ринку інновацій. Чим вище значення цього коефіцієнту, тим кращий інноваційний клімат у регіоні.

Проведено групування регіонів України за рівнем їх інноваційної сприйнятливості за такими характеристиками та значеннями коефіцієнтів:

I група – регіони з високою інноваційною сприйнятливістю (обидва коефіцієнти випередження інноваційного розвитку перевищують одиницю, коефіцієнт результативності вищий, ніж в середньому по Україні).

II група – регіони з середньою інноваційною сприйнятливістю (один із коефіцієнтів випередження інноваційного розвитку менше за одиницю, або обидва коефіцієнти випередження інноваційного розвитку ненабагато менші одиниці, але коефіцієнт результативності вищий, ніж в середньому по Україні).

III група – регіони з низькою інноваційною сприйнятливістю (обидва коефіцієнти випередження інноваційного розвитку менші за одиницю).

Результати розрахунків коефіцієнтів та встановлені групи для регіонів (табл. 2) дозволяють стверджувати, що переважна більшість регіонів України відносяться до II та III групи інноваційної сприйнятливості, що свідчить про середній та низький рівень ефективності інноваційної

Таблиця 2

Групи регіонів за інноваційною сприйнятливістю

Регіон	K _{ВІВ}			K _{ВІС}			K _{РІД}			Група регіону за рівнем інноваційної сприйнятливості		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015
АР Крим	1,73	-	-	0,21	-	-	12,38	-	-	II	-	-
Вінницька	1,81	0,86	0,38	1,54	0,86	2,49	3,05	8,69	6,30	I	II	II
Волинська	1,69	1,45	0,79	2,44	0,89	0,28	2,38	3,07	30,31	I	II	III
Дніпропетровська	2,24	0,31	0,67	0,09	1,90	12,51	1,38	1,79	7,90	II	II	II
Донецька	1,27	1,25	2,29	0,29	3,34	0,36	54,92	68,48	17,17	II	I	II
Житомирська	1,19	0,25	1,88	4,37	2,69	0,37	4,77	8,83	1,65	I	II	II
Закарпатська	1,13	0,56	0,59	0,42	1,08	1,95	29,75	29,62	43,07	II	II	II
Запорізька	1,23	0,85	1,58	1,51	1,24	0,46	44,83	52,41	40,23	I	II	II
Івано-Франківська	0,97	0,85	0,81	5,78	0,20	3,51	24,92	54,39	35,24	II	III	II
Київська	2,01	0,96	0,35	0,45	1,08	1,72	4,64	5,43	3,28	II	II	II
Кіровоградська	2,40	0,42	0,49	0,12	1,29	1,95	22,87	27,04	9,16	II	II	II
Луганська	0,71	0,23	22,43	1,55	3,52	0,07	0,00	0,00	52,09	II	II	II
Львівська	1,42	0,75	0,98	1,74	0,99	0,77	3,12	3,63	1,85	I	II	II
Миколаївська	1,15	1,49	0,18	0,68	1,49	2,46	2,26	1,65	38,70	II	I	II
Одеська	0,98	0,75	0,50	0,04	4,67	0,20	9,55	9,14	10,06	III	II	III
Полтавська	0,46	1,67	0,31	0,96	1,01	1,24	19,00	19,86	72,20	III	I	II
Рівненська	1,45	1,18	0,65	24,98	0,45	1,20	1,87	2,84	1,56	I	II	II
Сумська	1,28	1,06	0,79	0,76	4,01	0,19	14,37	15,87	81,28	II	I	III
Тернопільська	0,42	0,72	1,77	1,56	2,76	0,14	5,05	5,97	2,76	II	II	II
Харківська	1,00	0,79	1,00	0,65	1,26	0,89	2,09	2,07	3,17	II	II	II
Херсонська	0,74	1,35	0,36	3,10	0,35	2,91	10,03	11,40	10,04	II	II	II
Хмельницька	0,85	0,49	0,75	0,72	1,90	0,64	0,00	0,00	0,13	III	II	III
Черкаська	1,55	0,84	0,25	0,22	1,08	3,39	1,86	2,09	4,02	II	II	II
Чернівецька	0,67	0,81	0,97	3,13	1,64	0,22	0,00	0,00	0,00	II	II	III
Чернігівська	0,32	2,01	0,38	4,62	0,62	0,52	3,42	4,54	2,86	II	II	III
м. Київ	0,94	0,43	0,22	0,72	1,24	1,72	0,53	0,61	1,80	III	II	II
м. Севастополь	0,30	-	-	4,96	-	-	0,02	-	-	II	-	-
Україна	0,95	0,82	0,62	0,84	1,12	2,00	5,92	3,70	4,14	-	-	-

Джерело: розраховано за офіційними статистичними даними [9]

діяльності. Однак коефіцієнт результативності інноваційної діяльності майже для всіх регіонів значно перевищує одиницю, що свідчить про наявність сприятливого інноваційного клімату в регіонах та в Україні загалом.

Для оцінки інноваційного потенціалу розраховуємо коефіцієнт результативності інноваційного потенціалу:

$$K_{PII} = \frac{T_{III\%}}{T_{IB}}, \quad (8)$$

де $T_{III\%}$ – темпи зростання питомої ваги реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі промислової продукції суб'єктів господарювання регіону; T_{IB} – темпи зростання інноваційних витрат у промисловості регіону;

$$T_{IB} = \frac{IB_t}{IB_{t-1}}, \quad (9)$$

де IB_t , IB_{t-1} – інноваційні витрати на промислових підприємствах регіону в періоди t , $t-1$ (тис. грн).

Результативність інноваційного потенціалу зростає, якщо питома вага інноваційної продукції зростає швидше, ніж витрати із різних джерел на її здійснення. За таких умов коефіцієнт результативності інноваційного потенціалу перевищує одиницю ($K_{PII} > 1$).

Результати розрахунку коефіцієнтів свідчать (табл. 3), що загалом в Україні та окремих регіонах на протязі 2013-2015 років існує загальна тенденція до зниження темпів росту питомої ваги

Таблиця 3

Інноваційний потенціал та групи регіонів за результативністю інноваційної діяльності

Регіон	T _{ін} , %			T _{ів}			K _{ріп}			Група регіону за результативністю інноваційної діяльності		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015
АР Крим	1,43	-	-	0,29	-	-	4,93	-	-	III	-	-
Вінницька	1,44	1,00	0,26	1,66	1,15	0,72	0,87	0,87	0,36	II	II	V
Волинська	1,76	0,83	0,88	1,88	0,98	0,34	0,94	0,85	2,59	III	V	V
Дніпропетровська	2,38	0,37	0,57	0,94	0,78	9,17	2,53	0,47	0,06	III	V	IV
Донецька	1,36	0,57	1,53	0,64	0,55	1,60	2,13	1,04	0,96	I	V	II
Житомирська	1,08	0,25	1,29	1,01	0,83	0,54	1,07	0,30	2,39	III	V	III
Закарпатська	1,16	0,54	0,55	0,76	0,66	1,36	1,53	0,82	0,40	II	V	IV
Запорізька	1,05	0,74	1,59	1,23	1,14	0,94	0,85	0,65	1,69	IV	IV	III
Івано-Франківська	0,57	0,88	0,34	2,40	0,20	0,96	0,24	4,40	0,35	III	V	V
Київська	1,41	0,92	0,36	0,57	1,17	1,19	2,47	0,79	0,30	III	IV	IV
Кіровоградська	2,29	0,45	0,79	0,34	0,81	1,37	6,74	0,56	0,58	IV	V	IV
Луганська	0,62	0,10	9,00	1,13	0,09	0,69	0,55	1,11	13,04	III	V	III
Львівська	1,43	0,70	0,90	0,92	0,85	1,26	1,55	0,82	0,71	I	V	IV
Миколаївська	3,33	0,50	0,20	1,98	0,85	0,48	1,68	0,59	0,42	III	V	V
Одеська	1,00	0,67	0,50	0,06	3,56	0,15	16,67	0,19	3,33	IV	IV	V
Полтавська	0,45	1,37	0,21	1,68	1,64	0,37	0,27	0,84	0,57	III	II	V
Рівненська	1,33	1,00	0,50	0,44	0,54	0,60	3,02	1,85	0,83	IV	III	V
Сумська	0,98	1,00	0,68	1,13	2,09	0,28	0,87	0,48	2,43	V	II	V
Тернопільська	0,35	0,65	1,65	0,29	2,37	0,25	1,21	0,27	6,60	III	IV	III
Харківська	1,00	0,79	0,89	0,87	1,11	0,94	1,15	0,71	0,95	V	IV	V
Херсонська	0,71	1,35	0,26	1,04	0,56	0,78	0,68	2,41	0,33	IV	III	V
Хмельницька	0,70	0,56	0,78	0,50	1,18	0,50	1,40	0,47	1,56	V	IV	V
Черкаська	1,67	0,80	0,44	0,31	1,06	1,76	5,39	0,75	0,25	III	IV	V
Чернівецька	0,74	0,77	1,20	0,99	1,34	0,27	0,75	0,57	4,44	V	IV	IV
Чернігівська	0,64	1,11	0,50	3,40	0,79	0,33	0,19	1,41	1,52	IV	III	III
м. Київ	1,00	0,45	0,20	1,59	0,68	1,66	0,63	0,66	0,12	II	V	IV
м. Севастополь	0,33	-	-	1,45	-	-	0,23	-	-	IV	-	-
Україна	1,00	0,76	0,56	0,83	0,85	1,79	1,20	0,89	0,31	-	-	-

Джерело: розраховано за офіційними статистичними даними [9]

реалізованої інноваційної продукції, при цьому темпи росту витрат на інновації суттєво зростають. В інших регіонах відзначено значні коливання значень коефіцієнтів. Це обумовлює низький рівень реалізації інноваційного потенціалу.

Групування регіонів України за рівнем їх результативності інноваційної діяльності здійснено за такими характеристиками:

I група – регіони, у яких спостерігається перевищення темпів зростання питомої ваги інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої інноваційної продукції над темпами інноваційних витрат;

II група – регіони, у яких темпи зростання питомої ваги витрат на інновації вищі, ніж темпи зростання питомої ваги інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції;

III група – регіони, у яких спостерігаються високі темпи зростання питомої ваги реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції та зменшення витрат на інновації;

IV група – регіони, у яких зросли витрати на інновації, але знизились темпи зростання питомої ваги реалізованої інноваційної продукції;

V група – регіони, у яких обидва показники мають низьке значення.

Результати щодо групування за результативністю інноваційної діяльності (табл. 3) свідчать про відсутність чіткої тенденції щодо окремого регіону, що вказує на недостатній рівень фінансового планування щодо інновацій.

Висновки. Аналіз методичних підходів до оцінки інноваційного потенціалу економіки регі-

ону показав, що існує значна кількість методів і методик оцінки інноваційного потенціалу регіону, що обумовлено різними підходами до сутності поняття та відмінностями в оцінці. Одна з найпоширеніших методик оцінки інноваційного потенціалу регіону ґрунтується на розрахунковому методі показників інноваційного потенціалу, а саме коефіцієнтів інноваційної сприйнятливості, результативності інноваційної діяльності та інноваційного потенціалу.

На засадах розрахунків коефіцієнтів проведено групування регіонів. Встановлено, що більшість регіонів має середній та низький рівень інноваційної сприйнятливості. Однак коефіцієнт результативності інноваційної діяльності майже у всіх регіонах значно перевищує одиницю, що вказує на наявність сприятливого інноваційного клімату у регіонах та в Україні загалом. Показано, що в Україні та окремих регіонах на протязі 2013-2015 років існує загальна тенденція до зниження темпів росту питомої ваги реалізованої інноваційної продукції, при цьому темпи росту витрат на інновації суттєво зростають. Це обумовлює низький рівень реалізації інноваційного потенціалу. Результати групування за результативністю інноваційної діяльності свідчать про відсутність чіткої тенденції щодо окремого регіону та вказує на недостатній рівень фінансового планування щодо інновацій.

Бібліографічний список:

1. Библик С.Н. Инновационный потенциал региона: сущность, содержание, структура. Креативная экономика. 2013. № 5. С. 3-9.
2. Егорова С.Е., Кулакова Н.В. Инновационный потенциал региона: сущность, содержание, методики оценки. Вестник Псковского государственного университета. 2014. № 4. С. 54-67.
3. Куцай Н.С. Проблеми дослідження підходів до трактування поняття «інноваційний потенціал регіону». Проблеми економіки та управління: Вісник Національного університету «Львівська Політехніка». 2008. № 628. С. 192-197.
4. Моїсєєва Ю.Ю. Інноваційний потенціал: теоретико-методичні підходи щодо визначення сутності. Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіону. 2012. С. 241-245.
5. Шляхто И.В. Оценка инновационного потенциала региона. Управление общественными и экономическими системами. 2007. № 1. С. 6-14.
6. Біловодська О.А., Грищенко О.Ф. Формування маркетингових критеріїв щодо оцінки інноваційного потенціалу регіону. Механізм регулювання економіки. 2009. № 4. Т. 2. С. 246-256.
7. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: регіональний аспект. Міжнародна економічна політика. 2005. № 2 (1). С. 44-68.
8. Бондарчук Н.В. Інноваційна сприйнятливість регіонів України. Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління. 2011. С. 1-7.
9. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат. зб. (2013, 2014, 2015 pp.) / Держ. ком. статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References:

1. Bibik, S.N. (2013), "Innovative potential of the region: essence, content, structure", Creative economics, no. 5, pp. 3-9.
2. Egorova, S.E., Kulakova, N.V. (2014), "Innovation potential of the region: essence, content, methods of evaluation", Bulletin of Pskov State University, no. 4, pp. 54-67.
3. Kutsai, N.S. (2008), "Problems of the study of approaches to the interpretation of the concept of "innovative potential of the region", Problems of Economics and Management, Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic", no. 628, pp. 192-197.
4. Moisieieva, Yu.Yu. (2012), "Innovative potential: theoretical and methodological approaches to the definition of the essence", Actual problems of economic and social development of the region, pp. 241-245.
5. Shliakhto, I.V. (2007), "Assessment of the innovative potential of the region", Management of public and economic systems, no. 1, pp. 6-14.
6. Bilovodska, O.A., Hryshchenko, O.F. (2009), "Formation of marketing criteria for assessing the innovation potential of the region", Mechanism of regulation of the economy, no. 4, vol. 2, pp. 246-256.
7. Antoniuk, L.L. (2005), "International competitiveness of countries: regional aspect", International economic policy, no. 2 (1), pp. 44-68.
8. Bondarchuk, N.V. (2011), "Innovative susceptibility of the regions of Ukraine", Scientific herald of the Academy of municipal management, Series: Management, pp. 1-7.
9. Scientific and innovation activity in Ukraine: statistical collection (2013, 2014, 2015), State Statistics Committee of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Diatlova V.V.

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head at Department of Management
of Foreign Economic and Innovation Activity

Petryk I.V.

Postgraduate student
Donetsk State University of Management

INNOVATION POTENTIAL OF THE ECONOMY: METHODICAL APPROACH TO THE ASSESSMENT AND GROUPING OF REGIONS

The methodical approaches to the assessment of the innovative potential of the regional economy have been analyzed. It is established that the presence of a large number of methods is due to the different approaches to the essence of the concept and differences in the assessment, in terms of goals, structure of analytical and statistical information and functional dependencies between individual components.

One of the most common methods for assessing the innovation potential of the region is based on the calculation of the main indicators. The specified method uses the coefficient of innovative susceptibility and the coefficient of effectiveness innovation activity. On the basis of this methodology, the innovative potential of the regions of Ukraine during 2013-2015 years is calculated using official statistics.

The innovative potential of the regions of Ukraine is determined by the coefficients of innovation susceptibility, the effectiveness of innovation activity and innovation potential. The coefficient of innovative susceptibility at the production stage (by the ratio of the share of realized industrial innovation in the region to the growth rate of research and development costs at industrial enterprises of the region) and consumption stage (by the ratio of growth rates of costs for innovation activity and costs for technological innovations) are determined. The coefficient effectiveness of innovation activity (by the ratio in the financial terms of the volume of production, which is new for the market, to the volume of applied research and development in the field of technical works) is calculated. The coefficient of innovation potential (by the ratio of growth rates of the proportion of realized innovation products in the total volume of industrial production in the region to the growth rate of innovation costs in the region) is calculated.

A grouping of regions on the effectiveness of innovation activities was carried out. It is established that most regions have an average and low level of innovative susceptibility. However, the coefficient effectiveness of innovation activity in almost all regions is significantly higher than the unit, indicating that there is a favorable innovation climate in the regions and in Ukraine as a whole. The results of grouping by the effectiveness of innovation activity are shown a lack of a clear trend towards a particular region and an insufficient level of financial planning of innovation.

It has been proven that in Ukraine and certain regions there is a general tendency to decrease the growth rate of the share of realized innovative products and increased costs for innovations. This indicates a low level of implementation of innovation potential.